

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

DÍTĚ V POZDNÍM STŘEDOVĚKU A NA POČÁTKU RANÉHO
NOVOVĚKU (14. – 16. STOLETÍ)
A CHILD IN THE LATE MIDDLE AGES AND AT THE BEGINNING OF THE
EARLY MODERN AGES (14TH – 16TH CENTURY)

Tereza Havlová

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Kateřina Sládková

ROK: 2012

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci Dítě v pozdním středověku a na počátku raného novověku (14. – 16. století) vypracovala samostatně pod vedením Mgr. Kateřiny Sládkové a uvedla v seznamu pramenů a literatury všechny použité podklady a materiály.

V Praze dne 10. dubna 2012

---

vlastnoruční podpis autora

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych ráda poděkovala své vedoucí práce Mgr. Kateřině Sládkové, která mi svými cennými radami a komentáři pomohla s vypracováním této bakalářské práce.

ANOTACE

Bakalářská práce *Dítě v pozdním středověku a na počátku raného novověku* (14. - 16. století) se uceleně věnuje tématu dítěte a dětství ve výše zmíněném časovém období. Úvodní část je zaměřená na odbornou problematiku, zda existovalo dětství jako svébytná kategorie lidského života a jak bylo toto období časově vymezováno. Hlavní část se věnuje každodennosti dítěte – jeho příchodu na svět, výchově a vzdělání. Dále se práce zaměřuje na genderovou a sociální problematiku. Předposlední část se věnuje specificky českému fenoménu – dítěti v době husitské. Práce je zakončena kapitolou o dětech, které žily na okraji společnosti.

ANNOTATION

The thesis *A child in the late Middle Ages and at the beginning of the early Modern Ages* (14th - 16th century) comprehensively deals with the topic of a child and childhood in above-mentioned period. The first part is focused on technical aspects of a childhood as a specific stage of a human life. The main part deals with a daily life of a child- childbirth, upbringing and education. The thesis also focuses on gender and social problems. In the penultimate part, a specific Czech case is mentioned – a child in the time of the Hussite movement. The last part centers on children living on the fringe of a society.

KLÍČOVÁ SLOVA

dítě, dětství, pozdní středověk, raný novověk, každodennost, výchova a vzdělání

KEY WORDS

child, childhood, late Middle Ages, early Modern Ages, history of everyday, education

OBSAH

<u>1. EXISTOVALY POJMY „DÍTĚ“ A „DĚTSTVÍ“ VE 14.-16. STOLETÍ?</u>	<u>10</u>
1.1. HISTORIKOVÉ A PROBLEMATIKA DÍTĚTE A DĚTSTVÍ	11
1.2. VYMEZENÍ DĚTSTVÍ	17
1.3. MALÝ DOSPĚLÝ	20
<u>2. CESTA NA SVĚT</u>	<u>26</u>
2.1. TĚHOTENSTVÍ A POROD	26
2.2. KŘEST, KŘTINY A KMOTŘI	34
2.3. VÝBĚR JMÉNA PRO POTOMKA	40
<u>3. DÍTĚ DO SEDMI LET</u>	<u>43</u>
3.1. KOJNÉ A CHŮVY	43
3.2. DĚTSKÝ POKOJ	48
3.3. HRY A HRAČKY	49
3.4. DĚTSKÉ OBLEČENÍ	53
<u>4. DÍTĚ OD SEDMI LET DO SVÉ DOSPĚLOSTI</u>	<u>55</u>
4.1. VÝCHOVA A VZDĚLÁNÍ	55
4.2. VÝCHOVA CHLAPCŮ	58
4.3. VÝCHOVA A DÍVEK	65
4.3. NAUČENÍ OTCŮ DĚTEM	70
<u>5. DĚTI A JEJICH ROLE V 14. – 16. STOLETÍ PODLE JEJICH SOCIÁLNÍHO POSTAVENÍ</u>	<u>73</u>
5.1. PANOVNICKÉ DÍTĚ	73
5.2. ŠLECHTICKÉ DÍTĚ	78

5.3. MĚŠŤANSKÉ DÍTĚ	81
5.4. VENKOVSKÉ DÍTĚ	84
<u>6. DÍTĚ V DOBĚ HUSITSKÉ</u>	<u>86</u>
6.1. KŘEST A OTÁZKA PŘIJÍMÁNÍ	86
6.2. VÝCHOVA A VZDĚLÁNÍ	88
6.3. DÍTĚ JAKO ROVNOPRÁVNÝ ČLEN HUSITSKÉHO SPOLEČENSTVÍ	93
<u>7. DĚTI NA OKRAJI SPOLEČNOSTI</u>	<u>96</u>
7.1. POTRATY A INFANTICIDA	96
7.2. NEMANŽELSKÉ DĚTI	100
7.3. DELIKT POHLAVNÍHO ZNEUŽITÍ DÍTĚTE	102
7.4. SIROTCI A OTÁZKA PORUČNICTVÍ	103
<u>ZÁVĚR</u>	<u>107</u>
<u>SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY</u>	<u>110</u>
<u>SEZNAM PŘÍLOH</u>	<u>121</u>

ÚVOD

Pro svou bakalářskou práci jsem si zvolila téma z dějin každodennosti, které jsou v současnosti jedním z mnoha uznávaných úhlů pohledu na dějiny. Rozvoj tohoto typu historie souvisí s určitým demokratizujícím přístupem k „velkým“ dějinám, které se omezovaly na vojenské a politické události. Největší rozvoj dějin každodennosti proběhl v druhé polovině 20. století, kdy se vytvořily dva proudy. První proud se soustředil na výzkum a proměnu hmotné kultury, kterou lidé potřebovali ke svému všednímu životu. Druhému proudu tento přístup přišel příliš objektivizující a zaměřil se na konkrétního jedince.¹ Tento druhý přístup se stal východiskem mé práce.

Toto téma jsem si vybrala proto, že dítěti a dětství se světová historiografie začala intenzivněji věnovat relativně nedávno - od 60. let 20. století a jde tedy o téma nové, kterému se věnují evropští, ale i američtí historici. Navíc se v české současné historiografii toto téma jako samostatné teprve rozvíjí a konkrétně téma dítěte a dětství na prahu středověku a počátku novověku není u nás uceleně zpracované. V současnosti se čeští historici věnují hlavně raně novověkým šlechtickým dětem a dítěti v 19. století.

Časové vymezení práce 14. až 16. století bylo vybráno úmyslně, protože na jedné straně této pomyslné časové přímky stojí středověk a na druhé straně raný novověk. Dvě období, která se od sebe velmi mentálně odlišují. Proměna myšlení se velmi dobře odráží v pramenech, ze kterých jsem čerpala.

Cílem mé práce je poskytnout ucelený pohled na dítě a dětství ve středověké a raně novověké společnosti. Otázky, na které se snažím ve své práci nalézt odpověď, zní následovně. Jakým způsobem se vymezovalo dětství a existovalo vůbec dětství jako svébytná kategorie lidského života? Proč byl potomek tak důležitý a za jakých okolností přicházel na svět? Jaký byl každodenní život dítěte v péči matky a posléze v péči otce? Jaké byly možnosti vzdělání pro dítě středověku a raného novověku? Jak se lišilo dětství chlapců a dívek? Jaké bylo postavení dětí

---

¹ Více: Jiří Kubeš. Dějiny každodennosti II (1500-1750). Díl 1. [online]. [cit. 9. 4. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://uhv.upce.cz/upload/skripta2012.pdf>>.

z různých sociálních vrstev? Dalo husitství v českém prostředí podnět k jinému přístupu k dětem? Jaké měly postavení děti na okraji společnosti?

Na výše položené otázky jsem hledala odpovědi ve středověkých a raně novověkých pramenech písemné a obrazové povahy a dále v sekundární odborné literatuře. Písemných pramenů k dějinám dětství v období středověku je velmi málo. Pro děti z vyšších vrstev jsou důležitým pramenem kroniky, které se věnují zejména panovnickým dětem. Nutno říci, že kronika je vždy subjektivní záležitostí kronikáře, a podle toho ji také tak musíme číst. Ve své práci jsem čerpala z Kroniky řečeného Dalimila, Zbraslavské kroniky, kronik doby Karla IV. a husitské kroniky Václava Vavřince z Březové. Dalším důležitým zdrojem je Bible, postily a hlavně legendy, které ale značně idealizují osoby, o kterých píší.

S postupujícím časem se pramenná základna rozšiřuje a objevují se spisy určené přímo pro děti nebo spisy věnující se dětem, které jsou určené pro jejich rodiče. Mezi autory spisů věnujících se výchovnému poslání patří zejména Tomáš Štíttný ze Štítného, Mistr Jan Hus, Petr Chelčický a Jan Rokycana. Ze všech výše zmíněných autorů jsem čerpala ve své práci.

V raném novověku můžeme mluvit o velkém rozvoji literatury věnující se dětem. Jedná se o porodnické spisy určené porodním bábám, které jsou u nás hojně překládány a lehce pozměňovány či doplňovány. Mezi nejoblíbenější patřila Zpráva a naučení ženám těhotným a babkám pupkořeznám netoliko prospěšná, ale také potřebná od Mikuláše Klaudyána a Růžová zahrádka žen plodných od Matouše Philomathe Dačického. Velice oblíbená v 16. století jsou otcovská naučení. Ve své práci jsem čerpala z Naučení Ludvíka z Pernštýna, Naučení p. Albrechta Rendla z Oušavy synům dané, Urozeného pána pana Jana z Lobkovic na Hasištejně zpráva a naučení jeho synu Jaroslavovi v tom, co činiti a co nechati, a kterak se a pokud v čem zachovati má a z Řeči a naučení hlubokých mudrců. Zajímavým pramenem této doby jsou dopisy rodičů a dopisy dětí rodičům. Významnými prameny jsou zákoníky. Čerpala jsem ze Ctibora Tovačovského, Viktorína Kornela ze Všehrd a Pavla Kristiána z Koldína. Opomíjeným pramenem jsou záznamy z jednání sněmů.

Sekundární literatura k tomuto tématu v podobě monografie, která by se uceleně věnovala dítěti a dětství v pozdním středověku a raném novověku, nebyla dosud v českém prostředí vydána. Vydávány jsou dílčí studie a články, jejichž

problémem je to, že autoři velice často čerpají ze stejných zdrojů. Po prostudování již napsaného jsem zjistila, že autoři navazují v mnoha článcích na sebe samé a ne vždy k problematice přináší nové poznatky nebo nový náhled.

Mezi významné autory, kteří se v české historiografii věnovali a věnují dítěti a dětství, patří Anna Císařová-Kolářová, Božena Kopiczková, Milena Lenderová, Zdeňka Měchurová, Miroslava Melkesová, Marie Ryantová, Václav Bůžek, Martin Nodl, Zdeněk Smetánka, Pavel Spunar či Petr Vorel.

Práce je rozdělena do sedmi kapitol, které se vždy zabývají jedním aspektem, který se týká dítěte a dětství ve středověku a v raném novověku. V první kapitole se věnují tomuto tématu z pohledu historiků a jejich názorů na dítě a dětství. Této problematice věnují pozornost proto, že na dítě ve středověku a raném novověku a na jeho postavení ve společnosti existují mezi odborníky dva protichůdné názory. Dále se zde věnují věkovému vymezení, kdy se dítě stávalo dospělým, a zda-li vůbec existovalo dětství jako svébytná část lidského života. V druhé kapitole se věnují příchodu nového potomka na svět. Zabývám se přístupem společnosti k těhotné ženě, samotným porodem a křtem. Třetí kapitola se snaží postihnout svět nejmenšího dítěte, který ho každodenně obklopoval. Zajímaly mě osoby, které se o něj staraly, prostor, ve kterém vyrůstalo, hračky, se kterými si hrálo a neméně mě zajímalo i to, jak bylo oblékáno. Čtvrtá kapitola se věnuje dítěti od sedmi let, kdy se jedinec začal intenzivněji vzdělávat. Zabývám se školským systémem, rozdílným vzděláním dívek a chlapců a otcovskými naučeními, která byla velice oblíbená v 16. století. Pátá kapitola je zaměřená na rozdílné sociální postavení dětí ve společnosti. Snažím se ukázat rozdílnosti mezi panovnickým, šlechtickým, měšťanským a venkovským dítětem. Předposlední kapitola se věnuje českému specifiku – dítěti v době husitské. Toto období bylo svým způsobem průlomové, protože dítě bylo společností do určité míry zrovnoprávněno. Poslední kapitola je věnovaná dětem z okraje společnosti, mezi které patřily děti zavražděné vlastní matkou, nemanželské, znásilněné a osiřelé.

1. EXISTOVALY POJMY „DÍTĚ“ A „DĚTSTVÍ“ VE 14.-16. STOLETÍ?

Zkoumání dětství a života dítěte v jakémkoliv historickém období je jistě nedílnou součástí kulturních dějin.² Dítě nežilo osamoceně, nemáme-li na mysli sirotka bez obou rodičů, přestože i sirotek měl sociální vazby. Dítě žilo v rodině, a proto je třeba ho nejprve zařadit do širších souvislostí.

Rodina byla a je základem každé společnosti a nejinak tomu bylo i ve feudální středověké a raně novověké společnosti. Jedná se o nejsevěřenější sociální skupinu³, která se v nejobecnějším a nejužším slova smyslu skládá z muže a ženy. Rodina zastávala řadu funkcí, mezi které patřila reprodukce obyvatelstva, výchova dětí, výroba a konzumace, správa majetku a garance vzájemné pomoci osobám, které do rodiny patřily.⁴ Důraz na příslušnost k rodině se kladl především ve šlechtickém prostředí.⁵ K rodině se váže i další pojem a to je pojem domácnost. Pokud mluvíme o domácnosti, tak mluvíme o skupině osob, které společně bydlely, byly v příbuzenském svazku a žily zpravidla z výnosu společného hospodářství. Můžeme tedy říci, že velikost domácnosti se měnila úměrně s majetkem⁶ a že rodina jako soubor příbuzenských vztahů překračovala hranici jedné domácnosti.⁷ Rodinu a domácnost mohl založit jen ten muž, který byl schopen zajistit prostředky k její obživě. Z toho nám vyplývá, že rodinu primárně nezakládali učni a univerzitní studenti, kteří nebyli schopni zajistit dostatečné prostředky k zabezpečení rodiny.⁸

Do rodiny a domácnosti samozřejmě patří děti, protože jednou z nejdůležitějších úloh manželství bylo plození dětí pro zachování rodu a to jak vlastního, tak i všeobecně lidského.⁹ Poměr rodičů k dětem a dětí k rodičům nebyl nijak upravený žádným kanonickým právem. Všeobecně ale platilo, že dítě bylo

---

² Marie RYANTOVÁ, *Dětství v aristokratickém prostředí raného novověku*, in: Středočeský vlastivědný sborník (Muzeum a současnost, řada společenskovední), sv. 21., Roztoky u Prahy 2003, s. 23-36, zde s. 23.

³ Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL, *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 14.

⁴ Pavla HORSKÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR – Milan STLOUKAL, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990, s. 219.

⁵ V. BŮŽEK – P. KRÁL, *Člověk českého raného novověku*, s. 14.

⁶ P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR – M. STLOUKAL, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, s. 219.

⁷ Christiane KLAPISCH-ZUBEROVÁ, *Žena a rodina*, in: Středověký člověk a jeho svět. Vyd. Jacques Le Goff, Praha 1999, s. 241-262, zde s. 242.

⁸ P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR – M. STLOUKAL, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, s. 226.

⁹ M. RYANTOVÁ, *Dětství v aristokratickém prostředí raného novověku*, s. 23.

vůči svým rodičům povinováno poslušností a úctou a rodiče měli dítěti projevoval starostlivost a lásku.¹⁰ Přesto musíme říci, že dítě bylo v podřízeném postavení, stejně jako žena nebo děd, a jediným představitelem rodiny na veřejnosti byl muž-otec. Z toho můžeme odvodit, že v rodině fungoval patriarchální řád a vyplývá nám z toho i další pojetí rodiny, kdy můžeme rodinu charakterizovat jako pokrevní jednotku s nerovnoměrnými právy jednotlivých členů.¹¹

1.1. HISTORIKOVÉ A PROBLEMATIKA DÍTĚTE A DĚTSTVÍ

Dějiny dětství ve středověku jsou z hlediska dějin každodennosti postihnutele jen velmi obtížně a v mnohých případech pouze ve střípcích. Je to z důvodu nedostatku pramenů a to jak hmotných, tak písemných. Situace se pro historiky lepší na začátku raného novověku, kdy vznikají různé příručky pro porodní báby a budoucí matky, naučení otců dětem, ale přesto máme více informací o šlechtických a panovnických dětech než o venkovských. Díky nedostatku pramenů se nám může zdát, že dítě a etapa, která by patřila jen jemu a ve které by bylo chápáno jako svébytná osobnost, ve středověku neexistuje a že se postupně objevuje až v raném novověku. Otázka, jestli dítě jako kategorie lidského věku existovalo od samého počátku společnosti nebo zda se kategorie dítěte začala postupně objevovat až díky vývoji společnosti, rozdělila historiky zabývající se tímto tématem na dvě protikladné strany s odlišnými přístupy k dítěti a dětství.

Problematika dítěte vstoupila do historiografie až v 60. letech 20. století. Za nejdůležitější událost, která na dlouhý čas rozdělila historiky v otázce pojetí dítěte a dětství, je v 60. letech považováno vydání knihy *L'Enfant et la vie sous l'Ancien Regime* francouzského historika Phillipa Arièse. Phillip Ariès díky své knize položil historikům zásadní otázku: Chápala středověká společnost dětství jako svébytnou kategorii?¹² Phillip Ariès uvádí, že středověká a raně novověká společnost neměla k dítěti žádný vztah (včetně matky, která podle něj ještě neplnila

---

¹⁰Jiří KLABOUC, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962, s. 73.

¹¹Josef PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury I (1). Vymezení kulturních dějin. Kultura každodenního života od pravěku do 15. století*, Praha 1985, s. 301.

¹²Božena KOPIČKOVÁ, *Vstup české medievalistiky do studia dětské evropské problematiky ve středověku? Glosy a otázky*, in: 2. pardubické bienále. Dítě a dětství napříč staletími. Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Série C. Fakulta humanitních studií. Supplementum 5. Pardubice 2002, s. 49-60, zde s. 50-51.

citovou funkci),¹³ nerespektovala dětskou specifickou a ani o ní nic nevěděla a ani si nekladla otázky týkající se vývoje a formování lidské osobnosti.¹⁴ Dětství podle něj bylo jen krátkou a nedůležitou fází lidského života, a proto o dětech mluví jako o malých dospělých.¹⁵ Podle něj se do společnosti dospělých dítě dostalo v tom okamžiku, kdy dokázalo žít bez každodenní péče matky, k čemuž došlo někdy okolo šesti sedmi let. Proč si to myslel? Podle něj silnější citovou vazbu vylučovala nesmírně velká dětská úmrtnost.¹⁶ Jeden z prvních přelomů ve vztahu rodiče a dítě vidí na sklonku 16. století a na počátku 17. století, kdy uvádí, že došlo k důležitým změnám sociálního chování ve šlechtických kruzích. Poukazuje na nové pojetí výchovy a vzdělání a ukazuje na postupný vznik specifického dětského světa, do kterého patří jak každodennosti dětského světa (dětské oblečení, hry a zábava), tak i svébytné dětské vnímání světa.¹⁷ Opravdový zájem o dítě, jeho výchovu, rodinu a svět hraček dle jeho názoru přišel až ve 2. polovině 18. století, kdy začal být důležitý jedinec. Nenechejme se ale zmýlit, 18. století bylo dobou osvícenství, a proto nás nesmí překvapit, že člověk začal být brán jako důležitá pracovní síla. Pokud člověk začíná svůj život jako dítě, tak i dítě má tržní hodnotu, protože když přežije, bude dospělým a bude pracovní silou, která je důležitá pro stát.¹⁸ V současné době se k jeho názoru přiklánějí historikové Aron Jakovlevič Gurevič¹⁹, Elisabeth Badinterová²⁰, Danielle Alexandrová-Bidonová²¹, Edward Shorter²² a Lloyd de Maus²³. Phillipe Ariès a jeho následovníci svými názory vytvořili „černou“ legendu. Děti podle ní nebyly brány v širší povědomí společnosti jako samostatné osobnosti se specifickými potřebami a nebyly svými rodiči milovány.

---

¹³ B. KOPIČKOVÁ, *Vstup české*, s. 51.

¹⁴ Milena LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha 1999, s. 12.

B. KOPIČKOVÁ, *Vstup české*, s. 51.

¹⁵ Martin NODL, *Dvě tváře dětství. Malí dospělí a děti-hříšníci ve středověku*, *Dějiny a současnost* 28, 2006, s. 30-33, zde s. 30.

¹⁶ M. LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě*, s. 12.

¹⁷ M. NODL, *Dvě tváře*, s. 30.

¹⁸ M. LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě*, s. 12.

¹⁹ B. KOPIČKOVÁ, *Vstup české*, s. 51.

GUREVIČ JAKOVLEVIČ, Aron: *Katégorii sredněvekovoj kultury*. Moskva, Iskusstvo 1972, 317 s.

²⁰ BADINTER, Elisabeth: *Thy Myth of Motherhood. An Historical View of the Maternal Instinct*. London, Souvenir Press 1981, 360 s.

²¹ ALEXANDRE-BIDON, Danièle – LETT, Didier: *Les enfants au Moyen-Âge, V-XV siècles*. Paris, Hachette 1997, 275 s.

²² SHORTER, Edward: *The Making of the Modern Family*. New York, Basic Books 1977, 369 s.

²³ LLOYD DE MAUSE, *The History of Childhood*. New York, Psycho-history Press 1974, 317 s.

Tato „černá“ legenda byla podpořena výzkumy o opuštěných, zabíjených a zneužívaných dětech.²⁴

Na druhé straně se objevuje názor, že dítě mělo statut i ve středověku a v raném novověku a dokládá se to na poměrně velkém množství ikonografických pramenů²⁵ a na dochované lékařské, didaktické a náboženské literatuře, která se zabývala péčí o těhotnou ženu a o rodičku či o výchovu dítěte. Tím byla vytvořena „bílá“ legenda. Tento názor obhajoval například historik Didier Lett²⁶.²⁷ Nakonec i Ariès připustil myšlenku, že už ve středověku rodiče museli své děti milovat a v reedici svého díla v roce 1973 připustil, že minimálně ve 13. století dítě mělo svou vlastní identitu a že bylo předmětem péče svého nejbližšího okolí, které k němu mohlo chovat láskyplné city.²⁸

Dalším důležitým obdobím, kdy se této otázce věnovala pozornost, byla 80. a 90. léta 20. století, kdy si můžeme v historii všimnout trendu záměrné a masivní orientace historiků, historiků umění a archeologů na studium každodennosti, do kterého rovněž patří právě otázka dítěte a dětství. Především bylo toto téma oblíbené v německém prostředí, kde vyšel sborník příspěvků Helmuta Haneho, který zpracovával sbírkový fond Městského muzea v Kolíně nad Rýnem nebo historika Franka Meiera, který se zabýval dětstvím a rodinou v širších dějinách,²⁹ či Klause Arnolda³⁰ a mnoho dalších.³¹

V českém prostředí tomuto tématu nebyla zatím věnována větší pozornost. Přestože vznikají studie, tak doposud nevznikla žádná monografie, která by se věnovala této problematice v období středověku a raného novověku. Otázce dětství se věnuje Božena Kopiczková, Milena Lenderová, Noemi Rejchrtová či Martin Nodl

---

²⁴ Milena LENDEROVÁ, *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha a Litomyšl 2006, s. 9.

²⁵ Viz Příloha č. 1.

²⁶ DIDIER, Lett: *L'enfant des miracles. Enfance et société au Moyen Age (XIIe-XIIIe siècle)*. Aubier 1997, 396 s.

²⁷ M. LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě.*, s. 13.

²⁸ M. LENDEROVÁ, *Radostné dětství?*, s. 8.

Více: History of Childhood. [online]. [cit. 25. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.faqs.org/childhood/Gr-Im/History-of-Childhood.html>>.

²⁹ Zdeňka MĚCHUROVÁ, *Středověký svět dětí a her v archeologických pramenech*, in: *Archaeologia historica* 35, 2010, Brno 2010, s. 95-107, zde s. 95.

³⁰ ARNOLD, Klaus: *Kind und Gesellschaft in Mittelalter und Renaissance. Beiträge und Text zur Geschichte der Kindheit*. München, Paderborn 1980, 201 s.

³¹ B. KOPIČKOVÁ, *Vstup české*, s. 51.

V souvislosti s těmito německými historiky věnující se tématům z každodenního středověkého a raně novověkého života bych chtěla poznamenat, že jejich práce nebyly přeloženy do českého jazyka.

a Pavel Spunar. Božena Kopičková se zaměřuje především na postavení ženy v české a moravské středověké společnosti.³² S tímto tématem souvisí i některá témata jejích prací, která alespoň částečně dávají některé odpovědi na otázky týkající se dětí. Milena Lenderová se specializuje na dějiny každodennosti 19. století, na gender history 19. století,³³ ale ve svých článcích a monografiích vždy poukazuje na skutečnosti ze středověku a raného novověku, které jsou důležité pro další vývoj dané problematiky, kterou se zabývá. Noemi Rejchrtová se věnuje především českému reformnímu prostředí. Uznává Arièsovo pojetí dítěte a dětství pro předhusitské období, ale zlom vidí právě v době husitské. Husitská revoluce je pro ni jednou ze společenských krizí, která mění společnost, což by i vysvětlovalo jiný přístup k dítěti, který v tomto období můžeme vidět: „*Velmi obecně je možno říci, že na dítě, jako nejtvrnější prvek lidského společenství, zaměřovala společnost svou pozornost tehdy, chtěla-li je zformovat k určitému ideálu.*“³⁴ Husitské dítě bylo aktivně zapojeno do společenského, především duchovního života, účastnilo se svatého přijímání (veršem i zpěvem). Vychází především z literárních a právních pramenů a opřela se o dílo Tomáše Štítného.³⁵ Martin Nodl se zabývá dějinami pozdního středověku a především jeho sociálními dějinami a problematikou tehdejší mentality a každodenního života.³⁶ Pavel Spunar je oponentem Arièse. Vychází z francouzského encyklopedisty, pedagoga a mystika Vincenta Beauvaise a z Mistra Jana Husa. Vincent Beauvais žil na přelomu 12. a 13. století a ve svém díle může doložit, že dětství již v této době bylo chápáno jako specifické období rozvoje v lidském životě, které mělo své vlastní hranice a specifické fyzické symptomy. Mistr Jan Hus dokazuje citový vztah rodičů a dětí na citovém vztahu k malému Ježíškovi jako dítěti.³⁷

---

³² Kopičková Božena [online]. [cit. 22. 2. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.ivysehrad.cz/autori/330-12>>.

³³ Milena Lenderová [online]. [cit. 22. 2. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://uhv.upce.cz/cs/milena-lenderova/>>.

³⁴ Noemi REJCHRTOVÁ, *Dětská otázka v husitství*, Československý časopis historický 28, 1980, s. 53-77, zde s. 53.

³⁵ B. KOPIČKOVÁ, *Vstup české*, s. 52.

³⁶ Martin Nodl. *Středověk stále inspirující...* [online]. [cit. 22. 2. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.rozhlas.cz/leonardo/anonce/_zprava/511370>.

³⁷ B. KOPIČKOVÁ, *Vstup české*, s. 53.

V současné době se dějinám dětství věnuje Filozofická fakulta Univerzity Pardubice, kde vznikají práce a studie na toto téma.³⁸ Speciálně bylo dětem a dětství věnováno jedno číslo časopisu *Dějiny a současnost*.³⁹

Ráda bych zde připomněla, že otázkou dítěte a dětství se zabývá široké spektrum historiků. Dějinami každodennosti a tedy i dětským světem se zabývají sociální historikové, kteří změnu v přístupu v dětství vidí stejně jako Phillipe Ariès až v 18. století, kdy došlo k novému demografickému trendu, který byl spojený s výrazným poklesem dětské mortality. I historici umění mají co říci, protože zkoumáním ikonografických pramenů můžeme získat odpovědi na způsoby porodů nebo se dozvědět bližší informace o způsobech dětského oblékání. A na otázku, zda existoval nějaký větší a hlubší vztah mezi rodiči a dětmi, se nám pokoušejí odpovědět historici dějin mentalit, kteří odhalují stopy emocionálních vztahů mezi rodiči a dětmi v inkvizičních protokolech, v knihách zázraků, v městských a královských zákonících nebo v účetních pramenech.⁴⁰ Historikové nejsou sami, kteří se zabývají otázkou dítěte a dětství a ukazuje se, že historie musí spolupracovat i s dalšími obory, které jí pomůžou poodhalit kousky každodennosti našich předků. Tímto zajímavým tématem se zabývají také archeologové (například Zdeňka Měchurová, Zdeněk Smetánka), kteří svým studiem nalezených předmětů pomáhají historikům odpovědět na jejich otázky po hmotných pramenech – například s jakými hračkami si děti hrály nebo zda existoval specifický nábytek pro svět dětí, jako jsou například kolébky.

Je velice těžké říci, která z legend je blíže ke skutečnosti ve středověku a v raném novověku. Nedovedu si ale představit, že matka, která nosí pod svým srdcem devět měsíců své dítě, by ho mohla nemilovat. Pokud se podíváme na ikonografické materiály ukazující smrt dítěte, tak zjistíme, že ukazují zároveň i bolest rodičů nad ztrátou dítěte a i písemné prameny, jako například české kroniky a dopisy rodičů mezi sebou, jsou plné důkazů otcovské a mateřské lásky. Uvádím zde jen několik málo příkladů z českých kronik, které nám mohou ukázat, že rodiče měli ke svým dětem nějaký vztah. Matka Jana Lucemburského

---

³⁸ M. LENDEROVÁ, *Radostné dětství?*, s. 11.

³⁹ Z. MĚCHUROVÁ, *Středověký svět*, s. 96.

⁴⁰ M. NODL, *Dvě tváře*, s. 30.

jmenuje svého syna jako „*poklad svůj*“⁴¹, „*potěšení své*“⁴², „*světlo očí svých*“⁴³. Kronikář Zbraslavské kroniky velice emotivně popisuje rozloučení mladých novomanželů Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny, když odjíždí od rodičů Jana Lucemburského: „*Ale jak veliká asi tam byla trpká bolest mysli, když rodiče vřele milující odloučí od milovaných dětí ještě mladistvého věku jediná chvilka časová; co mám říci o rozloučení těch, kteří jsou spoutáni nesmírnou láskou? Událost plná je smutku a trestem je mluvit o tom žalostiplném zpěvu i o tom přesmutném nářku, kterým rodiče lkali, když z domova pouštěli syna. Myslím, že není to lehké, když „Běda, ach, běda“ se křičí. „Běda, ó běda!“ v ten čas lkát matka začala trpce, přemnoho vylila slz a rukou se do prsou bila, vidouc odcházet plod, jež vydala ze svého lůna. Smuten byl i sám otec a velice smutná též matka, plakala den co den a nechtěla útěchy přijmout. Takto říkala tehdy, když zírала na svého syna: „Světlo mateřských očí, ó ty, můj milený synu, sladké děťátko mé, to nad smrt je krutější věru, že se tak s tebou mám loučit a že snad tě v budoucnu nikdy nespatri oko mé! Ach, smrt, to znamená pro mne!“ Takto se loučila s ním leč kolik vydala vzdechů, verše mé ani próza to nemohou vyličít plně. Neboť natolik rozrušil jednorozený syn svým odchodem mateřský cit mateřské lásky.*“⁴⁴

Můžeme se snažit vytvořit z pramenů určitou rekonstrukci doby, ale můžeme vytvořit i rekonstrukci mentality doby? Samozřejmě, že se o to můžeme a jako historici i musíme pokusit, pokud chceme najít odpovědi na své otázky. Musíme si umět připustit možnost otevřených otázek, na které budeme hledat neustále odpovědi, ale nebudeme si nikdy jisti, zda na ně dokážeme někdy opravdu přesvědčivě odpovědět. A dle mého názoru je i otázka „černé“ a „bílé“ legendy přesně takovou otázkou, na kterou budeme hledat odpovědi, ale nikdo nám nikdy přesně neřekne, zda jsme si odpověděli dobře nebo jsme se zmýlili a zda jsou naše nabyté poznatky v souladu s myšlením tehdejších rodičů. Nejvíce souhlasím

---

⁴¹ *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*. Praha 1976, s. 191.

Původní latinské znění: *Fontes Rerum Bohemicarum*, sv. IV. Ed. Josef EMLER, Praha 1884 (dále FRB IV.), s. 146, č. C.

⁴² Tamtéž, s. 191.

Původní latinské znění: FRB IV., s. 146, č. C.

⁴³ Tamtéž, s. 191.

Původní latinské znění: FRB IV., s. 146, č. C.

⁴⁴ Tamtéž, s. 206-207.

Původní latinské znění: FRB IV., s. 155, č. CIV.

s názorem historika Zdeňka Smetánky, který píše ve svém článku, že: „*Tvrký vztah k dětem nevyklučuje lidskou lásku k nim.*“⁴⁵

1.2. VYMEZENÍ DĚTSTVÍ

V předcházející podkapitole jsem se pokusila vystihnout dva základní protichůdné názory na problematiku dítěte a dětství pohledem historiků a dalších odborníků. V této podkapitole se budu věnovat vymezení dětství a pokusím se ukázat, že kategorie dítěte a vymezení konkrétního věku, kdy se dítě stává dospělým, není jednoduché a ani jednotné a že se názory na tuto problematiku, na vymezení životních období, velmi výrazně měnily.

Lidé odjakživa toužili rozčlenit lidský život na několik období a přiřadit jim charakteristické rysy. Nejmenším členěním bylo rozdělení lidského života na tři období. Nejvíce členění bylo až na dvanáct částí.

Na tři životní období rozdělil lidské trvání Aristoteles ve své *Rétorice*, kde přejal myšlenku Pythagorejců, že trojka je dokonalé číslo. Prvním obdobím byl růst (= augmentum), druhým rovnováha dospělosti (= status) a posledním stáří (= decremontum). I papež Řehoř Veliký se nechal inspirovat číslem tři. Lidský život rozdělil na dětství (= pueritia), mládí (= adolescentia, iuventus) a na stáří (= senestus). Protorenesanční básník Dante zůstal také u čísla tři, ale viděl život především jako stoupající a klesající křivku. Jeho období jsou zrání (= adolescenza), které podle něj trvá do 25 let, dospělost (= gioventute), která trvá v rozmezí 25 – 45 let a stárnutí (= senettute), které trvalo do 70 let.⁴⁶

Čtyři životní období popsal Pythagoras, který srovnával čtyři lidské věky se čtyřmi ročními obdobími, kdy každý věk měl 20 let. Hippokratés a Ptolemaios do svých poznatků o rozdělení lidského trvání navíc přidali termíny vlhkost, suchost, studenost a teplost. Podle Hippokrata bylo dítě vlhké a teplé, mládenec vlhký a suchý, dospělý člověk suchý a studený a stařec studený a vlhký. Ptolemaios použil tyto pojmy trochu jinak, i když u dětského věku souhlasil s Hippokratem, že dětský věk je vlhký jako jaro, ale jinak se lišil a navázal na Pythagora svým přirovnáním

---

⁴⁵ Zdeněk SMETÁNKA, *Archeologické etudy. Osmnáct kapitol o poznávání středověku*. Praha 2003, s. 90.

⁴⁶ Jacques LE GOFF – Jean-Claude SCHMITT, *Encyklopedie středověku*. Praha 2002, s. 911-912.

věků k ročním obdobím. Dospělost byla podle něj teplá jako léto, stárnutí bylo suché jako podzim a stáří přirovnal k zimnímu chladu. Východní lékař Haly Abbas v 10. století rozdělil jako první své první období lidského života, které trvalo do 30 let, na dvě části. První částí byla infantia, která trvala do 15 let, a druhou částí byla pueritia, která trvala do 30 let. Albert Veliký popisuje rozdělení podle fyzické síly. V prvním období vzrůstá síla a tělesná bytnost, v druhém je život na vrcholu a síla s bytností jsou ve vyváženém poměru. V dalším období ochabuje síla, ale ještě neslábne zdatnost. V posledním období člověk pozbývá současně bytostnosti i sil. Středověký bojovník, hudebník, diplomat, básník a právník Filip z Novary mluví o prvním období jako o dětství (= enfance) a podle něj trvalo do 20 let. Toto období přecházelo do mladosti (= jovens), která trvala do 40 let a další dvě období středního věku (= moien age) a staroby (= viellesce) trvala také každá po 20 letech.⁴⁷

Ráda bych zde zmínila osobnost z českého prostředí, která se zabývala rozdělením životních období, a tou je Mistr Jan Hus, který píše o pěti životních obdobích: *„Ten věk jest prvý k práci u vinici svaté, o kterém věku lidu die spasitel v 10. k. S. Mar.: Nechte dětí malých, ať ke mně jdú. – Druhý věk jest jinošství, od let čtrnácti až do osmezciemého léta. V tom věku třeba pilnu býti jinochóm a děviciem; neb najviece, jako v třetí hodinu na den horka, přibývá jim horkého k smilství a k marnosti zapálenie. V tom věku byl onen mládec neb jinoch, jenž jest řekl Kristovi, že jest zachoval prikázanie všecka z své mladosti. – Pak devátá hodina třetí věk znamená, jenž slove mužnosť, a počíná se od smezcietma let, a trvá do čtyrydcieti a osmi let. V ten věk lidé již na konci v síle jdú dolóv; ten také věk obecně lidé marně tratie. A na znamenie těch tří věkóv, že lidé v nich hřešie nepracujíce hodně, bóh Kristus vzkriesil jest, zde v tělesenství, tři člověky: děvčičku v dětjinstvu, Mat. v 9, mládce, syna vdovy, v jinošství, Luk. 7, a Lazara v mužnostii, Jan v 11 k. – Pak jedenadstá hodina znaená starost', a běží od let čtyřidcieti a osmi až do let sedmdesáti. I v tom věku mnozí stojie prázdni, kteříž v těch letech nedělají, což jest Kristus, vinicě hospodář, prikázal; avšak i ty milostivý hospodář volá, chtě jim dáti, což bude spravedlivého. – Pak šestý věk jest ostatek let, od sedmdesáti až do skonanie, a slove šietnosť, od niež slovú šietové, a ženy baby šietné. A těmi věky*

---

⁴⁷ J. LE GOFF – J. C. SCHMITT, *Encyklopedie středověku*, s. 913-915.

lidé věrie, z nichž jeden ve čtení jest opuštěn, to věz prvý věk, jenž slove mládie: ten trvá od narozenie člověka až do pochopu zlosti; a proto jest ten věk opuštěn, neb není zavázán k práci u vinici, proto že ani sobě zasluguje co k spasení, ani také prohřešuje.⁴⁸

Šest životních období zmiňoval Augustinus ve svém komentáři ke Genesis. Období, která popisuje, jsou: infantia, pueritia, adolescentia, iuventus, gravitas, senectus.⁴⁹

Boëthius, autor spisu *De hebdomadibus*, rozlišuje a odůvodňuje sedm životních období. Prvním obdobím je puerulus, které trvá do 7 let. Druhým obdobím je puer, které trvá do 14 let a znakem je první výron semene. Třetím obdobím je adolescens, které se na vnější pohled pozná podle růstu vousů, a je to období do 21 let. Následují další čtyři období: iuvenis (do 35 let), vir (do 49 let), senior (do 63 let) a senex (do 98 let).⁵⁰

Deset sedmiletých cyklů bylo oblíbeno v renesanci, kdy se dosáhlo požehnaného věku 70 let.⁵¹

Podle anonymní básně ze 14. století – *Lez Douze Mois figurez* se člověk mění za celý svůj život dvanáctkrát, vždy jednou za šest let. Číslo dvanáct je odkaz na dvanáct měsíců v roce, proto jsou jednotlivá životní období přirovnávána ke konkrétním měsícům. Do 6 let je dítě úplně bezbranné a je jako leden. Dítě mezi 12 až 18 rokem roste do síly a krásy a s ním přichází jaro. Ve 24 letech je člověk zdatný, vznešený a překypuje milostným žánrem, proto je přirovnáván k dubnu života. V 30 letech je muž schopen nosit meč a je květnem. V 36 letech je muž vášnivý, je červnem. Ve 42 letech se křivka života lomí a do 48 let je člověk v procesu stárnutí, je říjnem. V 60 letech je z člověka kmet a v 66 letech si dědicové přejí kmetovu smrt, stejně jako když v listopadu stromy shazují listí. V 72 letech člověka již nic netěší a život se uzavírá stejně jako poslední měsíc roku, prosinec.⁵²

Všimněme si, že žádný z výše uvedených myslitelů, spisovatelů nevynechal období, které můžeme dnes zjednodušeně nazvat obdobím dítěte nebo mládeže, přestože každý měl hranici věku, kdy člověk přecházel do dalšího období, jinde.

⁴⁸ Jan HUS, *Mistra Jana Husi Sebrané spisy české. Díl II.*, Praha 1866, s. 64-65.

⁴⁹ J. LE GOFF – J. C. SCHMITT, *Encyklopedie středověku*, s. 915-916.

⁵⁰ Tamtéž, s. 916-917.

⁵¹ Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha, Litomyšl 2002, s. 269.

⁵² J. LE GOFF – J. C. SCHMITT, *Encyklopedie středověku*, s. 917.

Dokonce se našli i tací, kteří dokázali vidět, že dítě není hned dospělým, ale že je ještě období přechodu, které bychom dnes nazvali mladistvým obdobím. Jako příklad uvádím Isidora Sevilského, jehož období infantia trvalo od narození dítěte do 7 let a dítě bylo infans proto, že neovládalo řeč. Druhým věkem dítěte byla pueritia, od slova purus, které znamená čistý, a to proto, že takovému dítěti chyběla schopnost plození.⁵³ Všeobecně můžeme tedy říci, že si lidé uvědomovali rozdílnost mezi dítětem a dospělým, kdy dětský věk byl charakterizován bezbranností, růstem síly, krásy a celkovým zráním.

1.3. MALÝ DOSPĚLÝ

Jak může být zřejmé z předcházejících podkapitol, tak dospělost byla ceněna v lidském životě nejvíce. Dětství bylo považováno za něco nezbytného, ale lidé se snažili co nejrychleji toto období překlenout, aby dítě mohlo být považováno co nejdříve za dospělého.

Velmi často se můžeme setkat s označením dítěte jako malého dospělého. Takto o středověkých a raně novověkých dětech mluví Phillipe Ariès, ale například i Jacques Le Goff, ale tento pojem se běžně užívá v odborné literatuře a ne pejorativně. Chce se tím zdůraznit, že dětství opravdu nebylo vnímáno jako svébytná kategorie a je to dokazováno zejména ve výtvarném umění, konkrétně v malířství a sochařství, a v literatuře. Vhodné ukázky k jednotlivým tématům budou uvedeny v příloze.

Ve středověku dítě zprvu nemělo žádné čestné místo v kultuře.⁵⁴ Jediné dítě, které bylo zobrazováno, byl Ježíšek. Jednalo se o vyjádření představy boha, ideálu. Dětskost byla středověkými umělci vyjádřena zdrobněním postavy, ale rozhodně nerespektovali specifické dětské proporce (byl nepřirozeně velký) a ani se nechoval jako dítě (žehnal).⁵⁵ Určitou změnu přináší 14. století a krásné Madony, kdy se Ježíšek stává skutečným dítětem, ale nemůžeme říci, že by jednotliví Ježíškové byli

---

⁵³ Arnold KLAUS, *K sociálním dějinám dětství ve středověku*, Historický obzor 15, 1991, s. 123-140, zde s. 127-128.

⁵⁴ J. PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury I (1)*, s. 311.

⁵⁵ Martin NODL, *Dětství v předmoderní době*, Souvislosti. Revue pro křesťanství a kulturu 4, 1996, s. 7-29, zde s. 12.

individuálním portrétem dítěte, ale jednalo se o všeobecný typ-ideál.⁵⁶ Přestože se jednalo o ustálený typ, tak 14. a 15. století přineslo změnu v gestech, kdy se Ježíšek začal chovat jako dítě – saje z prsu Panny Marie, hraje si s lemy jejích šatů či spí v její náruči.⁵⁷ Všimněme si, že nebyla vytvářena středověká zobrazování děvčátek. Opravdová změna přichází až na začátku 16. století s prvními náznaky renesance, pro kterou je typický zájem o člověka. Můžeme říci, že přibývají realistické prvky v zachycení dětských postav a hlavně, že dětský motiv je vítanou látkou.⁵⁸ Vznikají náhrobky s podobou matky a kojence jako připomínka úmrtí při porodu,⁵⁹ ale vznikají zejména první dětské portréty a to v německém dvorském prostředí mezi léty 1470-1520, které jsou inspirovány italským prostředím, kde se první výraznější dětské znaky objevují již na přelomu 13. a 14. století.⁶⁰ Vznikají portréty dětí Maxmiliána I. Filipa a Markéty (1483, habsburský dvůr v Mechelenu) a jsou portrétováni i Maxmiliánovi vnuci (1502).⁶¹ Mladší děti byly často portrétovány nahé.⁶² Příkladem nám může být portrét malého Hanse Fuggera na zámku Babenhausen v Německu nebo portrét malé Alžběty z Pernštejna na Nelahozevsi.⁶³ Starší dítě bylo často zobrazováno se symbolem typickým pro dětství: ptáček, pytlík na jídlo, korálky proti nemocem, panenka, hudební nástroj.⁶⁴ Z českého prostředí uvádím jako příklad dětského portréty portrét Zachariáše a Jáchyma z Hradce na Červené Lhotě z roku 1529.⁶⁵ Přestože renesance přinesla zachycení dítěte, tak i toto vyobrazení potvrdilo označení dítěte jako malého dospělého, protože když dítě nebylo zachyceno nahé, tak bylo zobrazeno v oblečení, které bylo jen zmenšeninou oblečení dospělých, což znamenalo, že dítě nemělo oblečení pro své specifické potřeby.

---

⁵⁶ Milena LENDEROVÁ, *Ikonografické prameny k dějinám dětství – možnosti jejich interpretace. Příklad 19. století*, in: 2. pardubické bienále. Dítě a dětství napříč staletími. Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Série C. Fakulta humanitních studií. Supplementum 5. Pardubice 2002, s. 79-92, zde s. 81-82.

⁵⁷ M. NODL, *Dětství*, s. 12.
Viz Příloha č. 2 – 7.

⁵⁸ Milena LENDEROVÁ, *Ikonografické*, s. 82.

⁵⁹ M. LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě*, s. 11.

⁶⁰ B. KOPIČKOVÁ, *Vstup české*, s. 56.

⁶¹ M. NODL, *Dětství*, s. 12.

⁶² Beatrix BASTL, *Mezi mocí a bezmocí. Úvahy o každodenním životě šlechticů v raném novověku*, *Dějiny a současnost* 16, 1994, s. 24-26, zde s. 26.

⁶³ Viz Příloha č. 8.

⁶⁴ M. NODL, *Dětství*, s. 12.

⁶⁵ B. BASTL, *Mezi mocí*, s. 26.

Viz Příloha č. 9.

Dalším příkladem, ve kterém se dítě dostává do role malého dospělého, jsou středověké legendy o světcích, ve kterých tito svatí lidé již od nejtělejšího dětství žili v absolutní čistotě a pokoře. Svatý Václav *„již jako hošík neměl zalíbení v chlapeckých hříčkách, nikdy se nedružil k dováděným žertům svých vrstevníků, neúčastnil se šaškovských vtipů a rozprávek, nikdy nechtěl naslouchati směšným tlachům veseloher a vůbec sledovati svým srdcem divadla jakýchkoli světských radovánek, jichž bylo tehdy ještě velmi pořádku.“*⁶⁶ Ani svatý Vojtěch ve školních letech nedělal žádné nepravosti, nespolečoval se s ostatními, ale naopak utíkal do kostela a modlil se více než jeho učitelé.⁶⁷ *„Všemu, v čem cíhala zkáza, se vyhýbal tak jako hadu, s těmi pak, jejichž duch byl křehký a chlapecky bujný, s těmi se nesmlouval nikdy a nesdílel záměrů hříšných. Kdykoli nastal čas, kdy bývalo volno si hráti anebo kamkoli jít, když se učitel náhodou vzdálil, do svatých chrámů Páně on chodíval po tajné cestě, aby tam chválil Boha a zpíval příhodné žalmy.“*⁶⁸ Abychom nezůstali jen u příkladů mužů, tak i ženy-světky byly zbožné od nejtělejšího dětství. Příkladem nám bude Anežka: *„Malá Anežka na svět se zrodívší tělesnými znameními zjevně naznačovala obraz budoucí svatosti. Neboť ležíc v kolébce, často byla nalezena svou kojnou, jak měla ruce i nohy přeložené na způsob kříže na znamení, že ten, jenž pro nás hořkosti trpěl, na prsou jejích – v duchovním smyslu – jako svazec myrhy bude trvale přebývati, aby jí zachoval navždy kvetoucí panenství. Když pak dospěla třetího roku svého věku, dle vůle svých rodičů, kteří ji chtěli dle urozenosti, jak se slušelo, provdati, zasnoubena jest jakémusi vévodovi do Polska a také tam s chůvou svou důstojným průvodem uvedena, v klášteře, jenž sluje Třebenice, byla přijata, kdy nejprve z úst dcery svaté Hedviky účelivým srdcem přijala základy víry a mravů a tamtéž zůstávajíc, ač ještě byla dítětem, přece nic dětského v chování neměla, nýbrž spíše tehdy, když klášterní paní šly do choru k modlitbě hodin, sama před obrazy Krista a slavné Panny modlitbu Páně a pozdravení andělské na kolenou častěji opakujíc, Kristu i jeho panenské Matce je zbožně obětovala, povzbuzujíc své družky častými hovory k podobnému jednání. [...] A tak převyšujíc věk mravy, vyhýbala se rozpustilostem a hrám jiných dívek a jedinou rozkoší jí naplňovalo místo modlitby, totiž kostel.*

---

⁶⁶ M. NODL, *Dvě tváře*, s. 32.

⁶⁷ Tamtéž, s. 32.

⁶⁸ Oldřich KRÁLÍK, *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*. Praha 1969, s. 104.

Osmého tehdy roku svého věku vznešená učednice Kristova z kláštera jest přivedena do domu otcovského a tam pro své ušlechtilé mravy, jež ve všech věcech a skutcích dávala najevo, byla v něžné lásce a vážnosti nejen u rodičů, nýbrž i všech, kteří s ní žili. ⁶⁹

Osud Anežky, která byla ve třech letech zasnoubena a poté navracena zpět otci, je jedním z dalších důvodů, proč můžeme mluvit o malých dospělých, protože jim byla dávána role dospělých. Nebylo výjimkou, že i velmi malé panovnické děti byly korunovány, zasnubovány a provdávány. Musíme říci, že ne všichni současníci s touto praxí souhlasili - například Arnošt z Pardubic byl proti korunovaci dvouletého Václava IV.⁷⁰

Dále nás bude zajímat, kde lidé ve středověku a raném novověku viděli hranici dospělosti - plnoletost, kdy se člověk stával opravdu dospělým a byl tak i brán celou společností. Plnoletost byla velice důležitá, protože jejím dosažením mohl jedinec uzavírat sňatek,⁷¹ byl trestně odpovědný a získal možnost nakládat samostatně s majetkovými záležitostmi.⁷² Jak uvidíme níže, tak přesné vymezení věkové hranice plnoletosti nebylo velice dlouho sjednocené.

Dospělost se již od středověku poznávala podle ohledávání - podle fyzických znaků. Viktorin Kornel ze Všehrd píše: *„Léta přirozená v zemi české ne vedle jistého počtu let, ale vedlé dokonalosti přirozenie se čtú: Na múžském pohlaví když se brada spe, aneb když se lóno chlupatí, a kdež se kolik jedno z toho dvěho ukáže, dosti jest a není potřebie obého (neb mnozí muži až do starosti se nalézají, ješto na bradě chlupu žádného muetu nebudú). A na ženském pohlaví, kdy se prsy pučie a nadýmají.*“⁷³ Ohledávání měli na starost menší úředníci, kteří prohledávali jak chlapce, tak dívky, a vše bylo zapsáno do zemských desek. Toto ohledávání se v době Kornela ze Všehrd provádělo, aby dítěti mohlo být navrácen majetek od poručníků, kteří ho měli prozatimně v držení.⁷⁴ Tato praxe byla postupně odmítnuta

---

⁶⁹ Jan VYSKOČIL, *Legenda blahoslavené Anežky a čtyři listy sv. Kláry. Překlad středověkého životopisublahoslavené Anežky dle nejstaršího latinského rukopisu milánského ze začátku XIV. století.* Praha 1934, s. 11-12.

⁷⁰ Zdeněk FIALA, *Předhusitské Čechy 1310-1419.* Praha 1968, s. 160.

⁷¹ K sňatku nebylo nutné dosažení věku plnoletosti - stačil souhlas zákonných zástupců.

⁷² M. NODL, *Dětství,* s. 24.

⁷³ Hermenegild JIREČEK, *M. Viktorina ze Všehrd O Právích země české knihy devatery.* Praha 1874, s. 253-254.

⁷⁴ Anděla KOZÁKOVÁ, *Právní postavení ženy v českém právu zemském.* Praha 1926, s. 4-5.

v renesanci s odůvodněním, že je nedůstojná.⁷⁵ Přesto se s ní ještě na začátku 16. století v Čechách setkáme a jejím zdůvodněním bylo, že přesný věk mladých lidí není obvykle známý.⁷⁶ Viktorin Kornel ve svých knihách píše: „*A takové let vyhledávanie jest spravdivějšie nežli po počtu vyhlášení, neb léta počtem mohú výše nebo níže od přátel nebo od jiných lidí položena býti a veliká lest při to mohla být složena býti k zlému sirotčímu. A obyčejně ani rodičové sami právě let dětí svých nepamatují, leč je napsaná kde mají.*“⁷⁷ Nutno říci, že na Moravě byla tato praxe odstraněna dříve⁷⁸ a to již v 2. polovině 15. století.⁷⁹

Ve středověku nebyla hranice plnoletosti určena jednotně. Božena Kopičková uvádí ve své práci, že pro vyšší šlechtu byla hranice ohraničena věky 16 a 14 let, pro nižší šlechtu 17 a 15 let, pro poddané obojího pohlaví 18 let, respektive 16 let a že městské právo bere hochu dospělého ve 14 letech, dívku ve 12 letech, někdy určuje městské právo hranici 14 let pro oboje pohlaví.⁸⁰ Protože kolísání v městských v právech bylo opravdu velké, můžeme říci, že hranice plnoletosti dívek byla mezi 12. až 15. rokem a u chlapců mezi 14. až 18. rokem.⁸¹

Ctibor Tovačovský z Cimburka uvádí, že „*pacholík panský jmá v XVI. letech, děvečka šlechtična ve XIV., zemanský pacholík v XVII. letech, a děvečka v XV., sedlský pacholík v XVIII. a děvečka v XVI.*“⁸²

Podle Kornela ze Všehrd mohla být zletilost v českém právu nabyta léty spravedlivými nebo léty rozumovými. Léta spravedlivá je nabytí zletilosti (je vnímána jako způsobilost k právním činům) přirozeně a dané králem. Všehrd píše: „*Léta sirotkóm spravdivá v zemi české dvojím obyčejem přicházejí: Jedna skrze*

---

⁷⁵ M. LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě*, s. 71.

⁷⁶ Milena LENDEROVÁ – Božena KOPIČKOVÁ – Jana BUREŠOVÁ – Eduard MAUR, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009, s. 72.

⁷⁷ H. JIREČEK, *M. Viktorina ze Všehrd O Právích země české knihy devatery*, s. 254.

⁷⁸ A. KOZÁKOVÁ, *Právní postavení ženy v českém právu zemském*, s. 5.

⁷⁹ M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – J. BUREŠOVÁ – E. MAUR, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 72.

⁸⁰ Božena KOPIČKOVÁ, *Tajné zasnuby a sňatky ve středověkých Čechách*, *Dějiny a současnost* 18, 1996, s. 7-11, zde s. 9.

⁸¹ M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – J. BUREŠOVÁ – E. MAUR, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 72.

⁸² Karel Josef DEMUTH, *Knih Tovačovská aneb Pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova zemského hejtmana markrabství Moravského sepsání obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a práv markrabství Moravského*. Brno 1858, s. 113.

přirozenie, a přirozená slovú, druhá skrze vyplnění a danie královské, a slovú králem dané; ale oboje spravedlivých jméno držie. ⁸³

Zřízení zemské z roku 1549 ustanovovalo jednotnou hranici zletilosti na 20 let. Obnovené zřízení zemské s roku 1627 rozdělilo zletilost podle pohlaví. Hoch byl zletilý ve 20 letech a dívka v 15 letech. ⁸⁴

Můžeme všeobecně říci, že nabývání zletilosti bylo u chlapců později než u dívek a to v rozmezí od 16 do 20 let. Dívky získaly plnoletost mezi 12. až 15. rokem. Ještě před rokem 1549 bylo téma hranice zletilosti zejména u dívek velmi aktuální a tato otázka se řešila na českém sněmu v roce 1537, kdy stavové požadovali, aby nejnižší hranicí provdání bylo minimálně 14 let: *„Item, aby pan administrator a konsistoř žádné osoby ženského pohlaví, kteréž čtrnácti let neměla, žádnému podle slibu nepřisuzovali, než ta osoba aby svobodná tak zanechána byla, až by těch let svrchu dotčených, a tu jaké vuole bude a koho sobě k stavu manželskému oblíbí a zaváže, při tom, aby zanechána byla.*“ ⁸⁵

Až v polovině 16. století dochází k prvnímu sjednocení hranice zletilosti a to na 20. rok života. Na závěr můžeme obecně říci, že čím vyššího společenského stavu jedinec byl, tím byl mladý člověk považován za dospělého dříve. Příkladem může být dítě z královského nebo šlechtického prostředí, kterému se budu věnovat v jedné z dalších kapitol.

---

⁸³ H. JIREČEK, *M. Viktorina ze Všehrd O Právích země české knihy devatery*, s. 253.

⁸⁴ A. KOZÁKOVÁ, *Právní postavení ženy v českém právu zemském*, s. 4.

⁸⁵ *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. I., 1526-1545.* Praha 1877, s. 416.

2. CESTA NA SVĚT

Narození je jedna z nejdůležitějších událostí v životě jedince, ale i celé společnosti.⁸⁶ Přivedení potomka na tento svět bylo hlavním a základním posláním a povinností manželství. Přestože bylo dítě považováno za boží dar, teologové vždy poukazovali na hříšné okolnosti jeho zplazení.⁸⁷ Nakonec i teologové připustili ve svých spisech, že tělesná láska se musí brát jako nutné zlo, které je důležité pro zachování lidského rodu.⁸⁸

Pokud potomek dlouho nepřicházel na svět, chyba byla vždy na straně ženy, která měla tento problém odstranit modlitbami, prosbami Boha o zázrak, zaslíbením přestavby kostela za otěhotnění. Objevovaly se rady porodních bab, lékařů a byla doporučována lázeňská léčeni.⁸⁹ Ta spočívala v lázeňských koupelích, protože se věřilo, že horká léčivá voda způsobí, že teplé mužské semeno se lépe uchytí v předežhřátých ženských útrobach.⁹⁰ Bezdětnost byla brána jako prokletí.⁹¹

2.1. TĚHOTENSTVÍ A POROD

Mezi první příznaky těhotenství ve středověku a v raném novověku patřilo vynechání menstruace a další symptomy: bolesti hlavy, závratě, těkavé oči, bolavá a tvrdnoucí prsa, střídání nálad.⁹² Jedna ze zkoušek na těhotenství probíhala takto: „Do moče ženy v medenici jehla vobšitá vložená a tam přes noc nechaná, jestliže jest počala, jakás miska a vrásky na ni budau; pakli nepočala, tehdy sčerná a zrezaví.“⁹³ Počátek těhotenství byl nazýván „naděje“.⁹⁴ Naděje to byla proto, že

---

⁸⁶ Miroslava MELKESOVÁ, „...skrze něž Pán Bůh svět, církev i nebe množí...“ *Raněnovověké venkovské šestinedělky, porodní báby a kmotry*, in: Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie. IV. pardubické bienále, 27.-28. dubna 2006. Pardubice 2006, s. 263-289, zde s. 263.

⁸⁷ Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha a Litomyšl 2002, s. 271.

⁸⁸ M. MELKESOVÁ, „...skrze něž“, s. 265.

⁸⁹ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 271.

⁹⁰ Václav BŮŽEK, „Tý naděje budou každý čtyři neděle.“ *Těhotenství očima šlechty na prahu novověku*, *Dějiny a současnost* 23, 2001, s. 8-13, zde s.10.

⁹¹ M. MELKESOVÁ, „...skrze něž“, s. 275.

⁹² V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 272.

⁹³ Miroslava MELKESOVÁ, „...ku pomoci a odlehčení těžkých trápení těhotných paní...“ *Lékařské knihy a porodnické instrukce 16. století*, *Historický obzor* 10, 1999, s. 122-128, zde s. 126.

⁹⁴ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 272.

ještě nebylo nic jisté a byl to zvrtný stav, ve kterém se mohlo jednat jen o fyziologickou poruchu ženy.⁹⁵

Těhotná žena byla považována za nečistou a byla vnímána jen za nádobu, strom, ve kterém uzrálo to, co Bůh prostřednictvím svého hospodáře-muže zasel a obhospodařoval.⁹⁶ Ostatní muži se k těhotným ženám museli chovat uctivě, protože i oni přišli na svět skrze její lůno. Takové jednání mužů můžeme očekávat zejména u vyšších vrstev. Prostí muži byli nabádáni ve spisech a v kázáních, aby byli ohleduplní ke svým těhotným ženám. Měli s nimi jemněji jednat, měli se vyvarovat jejich bití a neměli jim zadávat těžkou práci.⁹⁷

Budoucí matka se měla správně chovat, aby neublížila svému nenarozenému dítěti. Samy těhotné ženy pojmenovávaly své těhotenství jako břich, život a všímaly si svého rostoucího břicha, o kterém říkaly, že je to život velký, těžký nebo těhotný.⁹⁸ Žena nesměla moc běhat, skákat, harcovat se, zdvíhat nebo nosit těžká břemena, neměla se koupat v příliš horké lázni, nesměla si nechat otevřít žíly. Neměla si umývat nohy před blížícím se porodem a dobře jí nedělaly ani prudké teplotní změny, nedostatek spánku nebo pospávání. Neměla cítit smutek, bázeň, stesk, hněv, neměla se nenadále uleknout a měla se vyvarovat strachu z blesků a hromobití. Naopak byla doporučována mírná veselost. Pokud se podíváme na jídlo těhotné ženy, tak se nesměla přejídat, ale ani hladovět. Existovala domněnka, že některá jídla ucpávala přívodové cesty, které vyživovaly dítě. Nedoporučovalo se jíst tučné a těžké pokrmy (semena bobů, jáhly, hovězí maso, mléko, sýr),⁹⁹ nesměla jíst kaštiny, plané trnky, rýži a pít těžká červená vína.¹⁰⁰ Naopak se doporučovalo jíst kuřata, skopové a telecí maso, slepičí vejce, rozličné kaše a bílé víno.¹⁰¹

Vývoj dítěte před porodem byl naprosto neznámý. Předpokládalo se, že během prvních šesti dnů se zakládala pupeční šňůra, která krví, kterou přinášela,

⁹⁵ Václav BŮŽEK, *Těhotenství ve šlechtické domácnosti na prahu novověku*, in: Československá historická ročenka 2001, Brno 2001, s. 169-178, zde s. 173.

⁹⁶ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 273.

⁹⁷ M. MELKESOVÁ, „...skrze něž“, s. 278.

⁹⁸ Václav BŮŽEK, „*Tý naděje*“, s. 11.

⁹⁹ M. MELKESOVÁ, „...skrze něž“, s. 279.

¹⁰⁰ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 276.

¹⁰¹ M. MELKESOVÁ, „...skrze něž“, s. 279.

dodávala životního ducha, a orgány jako oči, uši, nos a mozek. Od osmnáctého dne se měla vyvinout slezina, střeva, žaludek, žilní systém a srdce s artériemi, morek a nervový systém.¹⁰²

Protože je mužské semeno jako muž horké a suché, tak se vyvíjí mužský plod rychleji. Chlapec roste v břiše v pravém boku ženy, protože je tato strana díky uložení jater teplejší (játra měla nejpřednější místo mezi orgány).¹⁰³ K těmto názorům se v raném novověku došlo ze závěrů z Aristotelova učení, podle kterého je teplo a sucho více než vlhko a chlad.¹⁰⁴

Samozřejmě existovaly babské rady pro rozlišení pohlaví dítěte. Kluk se poznal podle nasypání soli na bradavky, která nerozmokla, pokud žena čekala chlapce. Žena častěji mrkala pravým okem, vstávala pravou nohou, podpírala se častěji pravou rukou než levou a měla červenější pravé koleno.¹⁰⁵

K porodu docházelo přibližně 40. týden po početí. Nejsou ojedinělé předčasné ani opožděné porody. Předčasnému porodu mělo zabránit nošení živých červů pod hlávkami zelí na krku.¹⁰⁶ Otázkou zůstává, jakou přesnou znalost o délce svého těhotenství ženy měly.¹⁰⁷

Samotný porod byl plný strachu a obav, zda matka a dítě zůstanou naživu.¹⁰⁸ O tom, že porod byl tak nebezpečnou záležitostí, psal i Konrád Waldhauser ve své postile: „*Na každú těhotnú ženu vždy jest hrob otevřen a vždy na se smrti čeká.*“¹⁰⁹ Porodní bolesti byly brány jako odplata za dědičný hřích Evy: „*Velice rozmnožím bolesti tvé a počínání tvá, s bolestí roditi budeš děti.*“¹¹⁰ a také za rozkoš prožívanou při pohlavním styku. Když přišly porodní bolesti, měla se žena procházet, občas usednout nebo ulehnout, zhluboka dýchat a hlavně neměla na porod příliš spěchat.¹¹¹ Ulehčit porod jí mohly modlitby (například ke svaté Anně,

---

¹⁰² M. MELKESOVÁ, „...ku pomoci, s. 125.

¹⁰³ Tamtéž, s. 125.

¹⁰⁴ M. MELKESOVÁ, „...skrze něž, s. 274.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 278.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 280.

¹⁰⁷ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 275.

¹⁰⁸ Milena LENDEROVÁ, *Dítě a dětství v dějinách*, Gynecolog. Časopis ženských lékařů 11, 2002, s. 99-104, zde s. 99.

¹⁰⁹ František ŠIMEK, *Staročeské zpracování postily studentů svaté university pražské Konráda Waldhausera*. Praha 1947, s. 25.

¹¹⁰ *Bible svatá, Genesis 3, 16*, Praha 2009, s. 7.

¹¹¹ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 276.

kteřá byla ochránkyní matek a ztělesněním plodnosti, protože zbavila svého muže zármutku nad neplodností a porodila mu Pannu Marii),¹¹² víra v zázraky, magická síla drahých kamenů.¹¹³ Dále se věřilo, že porodní bolesti se zmírní ovinutím pravého stehna rodičky zmijí kůží nebo polknutím vlčí kůže.¹¹⁴

Porod probíhal doma v místnosti, která neměla být ani moc teplá, ale ani moc studená, aby žena neomdlávala a říkalo se tomu tzv. „slehnout do kouta“, což znamenalo speciálně připravené a ohraničené lůžko pro rodičku, které bylo nejčastěji v rohu místnosti a v něm matka zůstávala i v šestinedělí.

Porod byl čistě ženskou záležitostí, které se mohla zúčastnit matka rodičky, kmotry matky, kmotři dítěte, susedky, příbuzné, porodní bába. Muž nebyl nikdy přítomen porodu, ale to neznamena, že některé muže jeho průběh nezajímal a že neměli starost o své manželky a nenarozené potomky. Vratislav z Pernštejna dával přesné pokyny – například jaké má být jeho ženě podáváno víno na posilněnou.¹¹⁵ Muž měl na starosti organizaci porodu. Nejdůležitější bylo, aby byla porodní bába včas u rodičky. V šlechtických rodinách manžel zajišťoval v některých případech převoz své ženy na sídlo její matky, aby se cítila lépe a v neposlední řadě měl na starosti ženinu závěť, protože porod byl velmi nebezpečný a mohlo se stát, že ho rodička nepřežije.¹¹⁶

Jak měl vypadat ideální průběh porodu? Žena seděla na porodní stoličce oblečená v běžných šatech a byla oklopená družkami, které jí podávaly posilňující nápoje a pokrmy a zároveň jí utěšovaly.¹¹⁷ Porodní bába opatrně ošetřila průchod matky, aby nebylo ženě ublíženo. Plodový obal protrhla nehtem nebo nožičkem a poté namazala olejem. Rukou tlačila na oblast pod žebry směrem k děložnímu fundu.¹¹⁸ „*Najprave hlava, potom hrdlo a plece s rameny, tak že ruce ztažené býti mají doluov, podle bukuov, a tvář nahoru k nebi a neb proti pupku mateře své.*“¹¹⁹

---

¹¹² Josef PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury I (1). Vymezení kulturních dějin. Kultura každodenního života od pravěku do 15. století*, Praha 1985, s. 317.

¹¹³ Václav BŮŽEK, „*Tý naděje*“, s. 11.

¹¹⁴ Milena LENDEROVÁ, *K hřichu k i modlitbě. Žena v minulém století*. Praha 1999, s. 113.

¹¹⁵ Beatrix BASTL, *Mezi mocí a bezmocí. Úvahy o každodenním životě šlechticů v raném novověku*, *Dějiny a současnost* 16, 1994, s. 24-26, zde s. 25.

¹¹⁶ V. BŮŽEK, *Těhotenství ve šlechtické*, s. 176.

¹¹⁷ M. MELKESOVÁ, „...*skrze něž*“, s. 280.

Viz Příloha č. 10 – 12.

¹¹⁸ M. MELKESOVÁ, „...*ku pomoci*“, s. 127.

¹¹⁹ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 275-276.

Špatný porod byl prý zapříčiněn malou a tlustou ženou, pokud rodička byla mladší 13 let nebo naopak již vyššího věku, měla-li nějakou nemoc urogenitálního ústrojí (vředy, výrůstky) a nebo pokud byla nervózní nebo měla špatnou náladu.¹²⁰ Nejčastější porodní komplikace nastávaly díky nepravidelným a patologickým polohám plodu. V takových případech byla důležitá zkušenost porodní báby, která musela za pomoci olejů upravit zevním i vnitřním hmatem dítě do polohy vhodné k porodu. Zvláštní komplikace mohly nastat u porodu dvojčat.¹²¹ Pokud byl porod těžký, mělo se břicho a lůno potírat mastí, jejímž základem byl liliový olej a kachní sádlo.¹²² V kritických chvílích bylo možno zavolat muže, ale protože chirurgie byla považována za nečistou, vykonávali ji ranhojiči, kteří velice často provedli drastický výkon na umírající ženě, aby se pokusili zachránit dítě.¹²³ Rodilo se převážně v křesle s proříznutým sedadlem, občas vsedě nebo v dřepu.¹²⁴ Nedoporučoval se pasivní porod vleže na zádech. Rodička měla tlačit, zdržovat dech, kýchat. Kýchání mohlo být docíleno i uměle - přivoněním k pepři.¹²⁵ Možný byl i císařský řez,¹²⁶ který byl podporovaný i církví, která měla snahu pokřtít všechny děti za každou cenu, protože se dokázalo, že plod dokáže přežít matčinu smrt o deset i více minut. Dítě muselo být odebráno z lůna matky i proto, že bylo zakázáno pohřbit těhotnou ženu i s plodem.¹²⁷ Všeobecně se tvrdilo, že porod chlapce byl snazší než holčičky.¹²⁸ Jako by tato domněnka ukazovala na vztah společnosti k novorozeným chlapečkům a holčičkám.

Nejdůležitější osobou zde byla porodní bába, jinak řečená pupkořezná bába.¹²⁹ Musíme si uvědomit, že byly nízkého společenského postavení a převážně nevzdělané a negramotné (až od roku 1775 byly přezkušovány krajským lékařem a až od roku 1804 musely absolvovat kurzy porodnictví a projít dvouměsíční praxí v nemocnici), takže při porodech musely vycházet vždy z vlastních zkušeností.¹³⁰

---

¹²⁰ M. MELKESOVÁ, „...skrze něž, s. 281.

V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 276.

¹²¹ M. MELKESOVÁ, „...skrze něž, s. 281.

¹²² V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 276.

¹²³ M. MELKESOVÁ, „...skrze něž, s. 269.

¹²⁴ Viz Příloha č. 13 – 14.

¹²⁵ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 276.

¹²⁶ Viz Příloha č. 15.

¹²⁷ M. MELKESOVÁ, „...skrze něž, s. 283.

¹²⁸ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 276.

¹²⁹ M. MELKESOVÁ, „...skrze něž, s. 264.

¹³⁰ Tamtéž, s. 269.

Od 16. století pro ně existovaly příručky, které psali muži, ale nutno říci, že velmi často o praktikách porodu psali jen teoreticky, protože k porodu nebyli připouštěni. V roce 1513 vyšel spis Euchariusu Roeslina z Wormsu, který byl o šest let později přeložen do češtiny a vydán v Mladé Boleslavi českobratrským lékařem Mikulášem Klaudyánem pod názvem *Zpráva a naučení ženám těhotným a babkám pupkořezným netoliko prospěšná, ale také potřebná*.¹³¹ Dalším vydaným překladem byl český překlad knihy Thomasse Günthera od Jiřího Rybáka, kterou vydal Jiří Melantrich z Aventýna pod názvem *Knižka potěšytedlná všichniem těhotným a rodícím manželkám*.¹³² V roce 1576 byla vydána velmi oblíbená *Růžová zahrádka žen plodných* od Matouše Philometheuse Dačického. Otázkou zůstává, do jaké míry zasáhly tyto příručky do každodenní praxe porodních bab. Přestože jejich povolání přivádět na svět nové životy zní velmi idylicky a bohabojně, tak díky častým těžkým porodům propadaly alkoholu. V některých případech dokonce zapříčinily smrt rodičky a dítěte. Některé z nich pomáhaly při potratech a obstarávaly antikoncepci, která byla nepřijatelná.¹³³

Ihned po porodu byla pupeční šňůra novorozence zavázána konopím asi na jeden prst od břicha dítěte, čtyři prsty od břicha byla odříznuta a byla zasypána připraveným práškem¹³⁴ - dračí krví¹³⁵, který má silné antibakteriální a hemostatické vlastnosti. Rána musela být překryta kouskem bavlněné látky namočené v dřevěném oleji.¹³⁶ Podle dobových vyobrazení byl první křik aktivizován plesknutím přes zadeček.¹³⁷ Dále bylo zkontrolováno prstem namočeným v medu, jestli nemá dítě přirostlý jazyk. Poté bylo přiloženo k levému boku matky, aby s placentou odešly všechny neřesti a neduhy.¹³⁸ Novorozenec byl umyt teplou vodou¹³⁹ – zde se jednalo jak o praktický postup péče o dítě, tak o magický obřad. Do vody byly přidávány byliny (černobýl, heřmánek, mateřídouška, rozchodník), které měly odhánět zlé demony, a nebo sůl, chleba, mléko, které měly zajistit, aby dítě bylo zdravé a krásné. Do vody se ještě velmi často házela mince

---

¹³¹ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 274.

¹³² M. MELKESOVÁ, „...skrze něž“, s. 270.

¹³³ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 276.

¹³⁴ Tamtéž, s. 276.

¹³⁵ Červený druh léčivé pryskyřice asijského stromu dračince obrovského.

¹³⁶ M. MELKESOVÁ, „...skrze něž“, s. 281.

¹³⁷ M. LENDEROVÁ, *Dítě a dětství*, s. 99.

¹³⁸ M. MELKESOVÁ, „...skrze něž“, s. 281.

¹³⁹ Viz Příloha č. 16.

pro materiální zajištění dítěte (po skončení tohoto aktu často případly porodní bábě). Použitou vodou byly zalaty ovocné stromy, které prý potom více rodily a dítě díky nim dostalo plodnost, krásu, sílu a vzrůst. Vykoupané dítě bylo natřeno teplým olejem a zabaleno do plenek ze starých pláten.¹⁴⁰

Prvním porodem byla naplněna funkce manželství a žena se stávala plnohodnotnou členkou společnosti.¹⁴¹ Matka-šestinedělka zůstávala na lůžku po dobu nutnou k rekonvalescenci i s dítětem.¹⁴² Místo bylo zakryto plachtou zvanou koutnice (staročesky postelnice),¹⁴³ která zaručovala soukromí a ochranu před nečistými silami.¹⁴⁴ S lůžkem se pojilo několik pověr: nesmělo se s ním hýbat, nesmělo se na něj usedat a šestinedělka ho nesměla opustit, protože by tím přivolala temné síly,¹⁴⁵ a byla považována za původce jakéhokoliv neštěstí a nezdaru.¹⁴⁶ I šestinedělka, přestože na svět přivedla potomka, byla považována za nečistou, stejně jako těhotná žena nebo žena při menstruaci. Již na konci 16. století proti této nečistotě píše Martin Filadelf Zámorský ve své *Postile evangelické*: „*Ale jako Blahoslavená Panna matka Páně pro porození nebyla nečistá, tak i jiné rodičky pro porod nečistými nejsou, nadto v moc d'áblou se nedostávají, neb kde zákon mluví: Nečistá bude po porodu za čtyřicet dní, ne duchovně, ale tělesně, ne před Bohem, ale před manžely jejich je nečisté býti míni, aby od nich pokoj a své odpočínutí do času jistého míti mohli, jakž již oznámeno jest. [...]* Hřeší ti lidé, kteříž křesťanské šestinedělky pro porod, dokud do kostela nepřicházejí, jsouce falešným domněním vedeni, i před Bohem za nečisté, ohavné a v moci d'ábelské postavené býti soudí. Kterýmžto domněním stav manželský lehčí, soudu všetečného se dopouštějí, odsuzujíc ty, které jsou drahou krví Syna Božího ze vší nečistoty, ne toliko tělesné časně, ale i duchovní věčně vysvobození. Item d'áblů v moc ušlechtilé Boží stvoření, obraz Boží chrám ducha svatého podávají. Item Břemeno obtížného svědomí, strachu a zoufání, na vzácný Boží nástroj, rodičky plodu lidského, skrze něž Pán

¹⁴⁰ M. MELKESOVÁ, „...skrze něž, s. 281.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 275.

¹⁴² Viz Příloha č. 17 – 18.

¹⁴³ Lydia SOUKUPOVÁ, *Lůžko a postel. Pokus o sémioticko-funkční analýzu*, in: Pocta Josefu Petráňovi. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně. Opera Instituti Historici Pragae. Řada C – Miscellanea. Praha 1991, s. 113-136, zde s. 125.

¹⁴⁴ M. MELKESOVÁ, „...skrze něž, s. 285.

Viz Příloha č. 19.

¹⁴⁵ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 277.

¹⁴⁶ M. MELKESOVÁ, „...skrze něž, s. 285.

*Bůh svět, církve i nebe množí, křivdě uvalují. Neznajíce ani toho, kterak jest Syn boží svým početím, narozením a dětinstvím, počínání a rození dítek, schrány života matek, žen těhotných křesťanských rodiček, a pobožných šestinedělek posvětil, aby pro jeho vtělení, početí, narození, dětinství, nikdy světější, před Bohem vzácnější, spasení bližší, od d'ábla vzdálenější nebyly, jako v těhotenství, v porodu a v šestinedělí. Neb jim i nám všem Kristus Pán učiněn svatostí, spravedlností, posvěcením a vykoupením. A z toho dí Apoštol: žena spasena bude skrze rození dětí, bude-li trvati v víře a v milování a v svatosti s strízlivostí.*¹⁴⁷ Do domu k šestinedělce přicházely sousedky a kmotry, které s sebou přinášely jídlo. Tzv. „nošení do kouta“ posilovalo jak matku s dítětem, tak to byl i ekonomický přínos rodině a ušetření práce šestinedělce. Zároveň se jednalo o reprezentaci těch, které jídlo připravily a donesly, protože návštěva novoroďičky byla důležitým prostředkem sociální komunikace.¹⁴⁸ Oficiální ukončení šestinedělí obřadem zvaný úvod znamenal návrat ženy zpět do společnosti. Úvod probíhal v kostele za účasti rodiny a nejbližších přátel.¹⁴⁹ Žena byla zbavena nečistot a mohla se zařadit do normálního každodenního života.¹⁵⁰ K úvodu patřilo ještě obřadné odstranění koutní plachty z okolí lůžka šestinedělky za účasti bezdětných žen, protože se věřilo, že pruhy z této látky způsobovaly brzké otěhotnění.¹⁵¹

Není pochyb o tom, že narození dítěte bylo velkou událostí. Přesto musíme říci, že většímu očekávání se těšili chlapci než dívky. Ve šlechtickém prostředí chlapci zajišťovali kontinuitu rodu, protože zemské právo rozeznávalo jako vysoce urozené jen ty rody, které se mohly prokázat urozeností do čtvrtého kolena. V nižším prostředí chlapec představoval dědice dílny nebo polnosti a nezbytnou pracovní sílu. Naopak dívky potřebovaly zajištění patřičného věna, což představovalo neúměrnou zátěž pro rodinné hospodaření. Porodit dceru znamenalo přivést na svět tvora, který bude muset být hlídán, obvěněn a bude se muset

---

¹⁴⁷ Martin Filadelf ZÁMRSKÝ, Postila evangelická. Jezdkovice u Opravy 1592, s. 1114-1115. Postila evangelická [online]. [cit. 25. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.manuscriptorium.com>>.

¹⁴⁸ M. MELKESOVÁ, „...skrze něž, s. 267.

¹⁴⁹ Viz Příloha č. 20.

¹⁵⁰ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 277.

¹⁵¹ M. MELKESOVÁ, „...skrze něž, s. 287-288.

provdát.¹⁵² Na druhou stranu nebylo snadné zajistit ani více mužských potomků. Majetek se začal postupně štěpit a mladší nemuseli mnoho získat.

Události po narození svého potomka měl na starosti otec, který zpravil o radostné novině své známé, příbuzné a například, byl-li to muž vysokého postavení, městskou radu. Velice známý je dopis Jáchyma z Hradce městské radě v Jindřichově Hradci ze dne 19. července roku 1557: „*Pán Buh všemohoucí včerejšího dne manželce mé šťastné pomoci a nám dceru dáti ráčil.*“¹⁵³. Platilo nepsané pravidlo, že o narození šlechtických dětí se posílaly zprávy královské rodině.¹⁵⁴ Dále šťastný otec začal připravovat první velkou důležitou událost v životě svého potomka, kterou byly křtiny.

2.2. KŘEST, KŘTINY A KMOTŘI

Křest je první velkou událostí v životě novorozence. Jedná se o první církevní svátost, díky které je člověk vodou a slovem Božím očištěn od prvotního hříchu a je znovuzrozen a posvěcen v Kristu jako nové stvoření k životu věčnému. Křtěný je tímto obřadem oficiálně přijat do křesťanské společnosti a křest mu dává možnost k vedení spořádaného křesťanského života, který bude ukončen životem věčným.¹⁵⁵

Křestní slavnost novorozenců (latinsky *baptismus solemnus*) v ideálním případě probíhala ve farním chrámu a to většinou ve sváteční den - v neděli. V šlechtickém prostředí tato slavnost probíhala v rozmezí tří dnů až tří týdnů.¹⁵⁶

Křest probíhal za přítomnosti kněze, hlavního kmotra (= *levans*), druhého kmotra (= *patrinus*) a dalších přizvaných hostů (= *testis*). Velice dlouho nebyla

---

¹⁵² Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL, *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007, s. 20.

Milena LENDEROVÁ – Božena KOPIČKOVÁ – Jana BUREŠOVÁ – Eduard MAUR, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009, s. 69-70.

¹⁵³ Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA, *Rodinný život posledních pánů z Hradce ve světle jejich korespondence*, in: *Opera Historica 6*, Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis. Páni z Hradce. České Budějovice 1998, s. 145-271, zde s. 150.

¹⁵⁴ Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Kolektiv, *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*. Praha 1997, s. 73.

¹⁵⁵ Miroslava MELKESOVÁ, *Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku*, *Historický obzor* 14, 2003, s. 262-276, zde s. 262.

V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 277.

¹⁵⁶ M. MELKESOVÁ, *Křtiny a úvod*, s. 271.

podmínkou přítomnost otce. Matka až do obřadu zvaného úvod měla vstup do kostela zakázaný.¹⁵⁷

Křest měl dvě části. První část byla nazývána catechismus. Celá skupina příchozích čekala venku nebo v předsíni kostela na uvítání knězem. Nepokřtěné dítě ze sebe stále nemělo sejmutý dědičný hřích a nebylo tedy součástí svaté církve, proto celá skupina musela čekat před kostelem. Kněz se nejdříve zeptal na pohlaví dítě, zda-li nebylo již pokřtěno, a jak se bude jmenovat. Otázka, zda-li dítě nebylo již pokřtěné, byla velice důležitá. Pokud dítě již bylo pokřtěné, musel kněz zjistit, zda byla použita správná forma, voda a způsob provedení. Pokud by totiž provedl druhý křest, byl by to bezbožný čin. Pokud kněz zjistil, že předcházející obřad byl kanonicky neplatný, musel ho provést znovu. Znovu byl křest prováděn i u nalezených dětí, které sice měly cedulku s informací o křtu, ale ten nebyl možný dokázat. Kněz proto provedl obřad ad conditionem, který byl konaný se všemi slavnostními úkony, ale před křtící formulí byl dodatek: „Si non es baptizmus, ...“ Ke křtu bylo dítě přinášeno kmotrou nebo porodní bábou. V první části křtu byl prováděn odlučovací rituál zaklínání, takzvaný exorcismus, kdy trojím dechnutím nebo fouknutím na obličej dítěte byl novorozenec vyproštěn z nekřesťanského světa a poddanství Satanovy říše a byla zaručena přítomnost Ducha svatého. Poté následovalo dotknutí se uší a nosu prstem slinami, což symbolizovalo, že křtěnec bude povinen vždy ochotně slyšet slovo Boží a rozšiřovat kolem sebe křesťanské ctnosti. Na křtěncově čele byl naznačen kříž, jakožto ochrana proti zlým mocnostem a vyjádření nutnosti vyznávat do konce života víru v Krista. Při následující modlitbě následovalo vkládání rukou, které symbolizovalo přijetí člověka v ochranu a péči církve, která mu bude po celý život udělovat požehnání a uvede jej do království nebeského. Nakonec byla do úst dítěte vložena posvěcená sůl, což naznačovalo, že vírou a milostí Boží bude ušetřen hnilobou hříchu. Po vykonání všech těchto obřadů položil kněz levý konec štolky na křtěncovy prsty a tím jej symbolicky uvedl z království hříchu do království Božího. Celá skupina došla v modlitbách ke chrámovým dveřím ke křtitelnici. Druhá část křestního ritu spočívala v zřikání se hříchu. Došlo k vyznání pravé víry a k žádosti o udělení křtu, což křtěnec dělal prostřednictvím kmotrů, kteří se tím stali svědky jeho přijetí do

---

¹⁵⁷ M. MELKESOVÁ, *Křtiny a úvod*, s. 265.

V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 277.

církeve. Vlastní křest spočíval v trojitém polití svěcenou vodou a byla pronesena závazná formule: Ego te baptizo in Nomine Patris et Filii, et Spiritus Sancti, Amen. Kněz poté pomazal pokřtěného na temeni hlavy a prsou svatým křížem na důkaz toho, že je učedníkem Krista Pomazaného a jako vyjádření, že pokřtěný dostal sílu k boji proti hříchu. Po celou dobu obřadu jej choval na rukou hlavní kmotr. I zde panovala určitá pravidla, kdy muž zpravidla držel chlapce a žena holčičku. Druhý z kmotrů držel rozžatou svíci, což v některých případech mohlo dělat mladší dítě. Novorozenec byl zabalen v povijanu a oblečen do slavnostnějšího „roucha křtějšího“, které bylo součástí výbavy tehdejších nevěst. Pokud toto slavnostní roucho matka neměla ve své výbavě, bylo zapůjčeno vdanou ženou nebo porodní bábou. Peřinka novorozence byla často předmětem sporů mezi kmotry a knězem, neboť do ní byl zastrkován chléb jako magický prostředek k zahánění psotníků a působení nečistých sil. Dalším místem, které bylo spojené s magickými praktikami, byla křtelnice, která proto byla opatřena zámkem, k němuž měl klíč farář. Církev s těmito pověrečnými praktikami naprosto nesouhlasila a odmítala je.¹⁵⁸

S čím ještě církev nesouhlasila? Se soukromými křty, které se týkaly dětí šlechticů, které byly velmi často křtěny v uzavřené společnosti domácí kaple za přítomnosti křtícího kněze, rodičů, kmotrů a dalších hostů. Církev rodičům vštěpovala úctu k farnímu kostelu, a proto byl soukromý křest povolen jen v zimním období kvůli nepřízní počasí, kdy cestě do kostela bránil sníh nebo příliš velký chlad v prostorách kostela.¹⁵⁹

Dítě se tímto obřadem očistilo od prvotního hříchu, ale hlavně se stávalo sociální bytostí s jménem a místem v rodině a celé společnosti.¹⁶⁰

Zvláštním případem byl zkrácený křest, který byl možný pouze v případě ohrožení života dítěte nebo u dětí s neodstranitelnou tělesnou vadou, u kterých hrozila smrt během pár hodin po narození.¹⁶¹ Mohlo k němu dojít buď v kostele, nebo v domě matky bezprostředně po porodu. Klasický křest mohl vykonávat jen biskup, kněz nebo jáhen, ale v nouzovém křtu jej mohl provést i nepokřtěný člověk, nejčastěji porodní bába, která byla poučená místním farářem o křestní formuli, ale

---

¹⁵⁸ M. MELKESOVÁ, *Křtiny a úvod*, s. 269.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 269.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 262.

¹⁶¹ M. MELKESOVÁ, „...skrze něž“, s. 282.

měla přísný zákaz kombinovat náboženský úkon s magickými praktikami.¹⁶² Decretum pro armenis z roku 1493 říká: „*Udělovatelem této svátosti je biskup, kněz i jáhen, jemuž náleží z moci úřadu křtít. V nutném případě může křtít nejen kněz nebo jáhen, nýbrž také laik, žena, dokonce pohana bludař, dodrží-li církevní formu a má úmysl konat, co koná církev.*“¹⁶³ Stačilo dítě jednou polít vodou, nebo mohla být tekoucí voda nahrazena smočenou rukou ve vodě. Nebylo nutné dávat dítěti jméno a ani znát jeho pohlaví. Platnost křtu zajišťovala formule, ale nikde nebylo psáno, zda má být pronesena v latinském nebo českém jazyce. Tento nouzový křest vycházel z nutnosti zajistit dítěti křest, aby mohlo dojít k věčné spáse. Mezi teology panovala neshoda o údělu dětí, které zemřely nepokřtěné, tedy ve stavu dědičného hříchu, ale zároveň byly neposkvrněné jakýmkoliv osobním proviněním.¹⁶⁴ Nevěděli, zda duše nepokřtěných dětí odchází přímo do pekla nebo zůstává v předpekli.¹⁶⁵ Tzv. nekřtěňátka, novorozenci, kterým se nedostalo církevní svátosti, zůstávala navždy v moci zlých sil a stávaly se hlavními postavami pověr. Ve středověku prý ženy uložily nekřtěňátko na tajné místo a proklály je dřevem, aby nevstávalo z hrobu a nestrašilo lidi.¹⁶⁶ Později teologové došli k názoru, že novorozenci, kteří zemřeli před pokřtěním, jsou po dlouhou dobu odsouzeni k pekelným mukám, ale že pro ně bylo vyhrazeno zvláštní místo – limbus dětí, kde odpočívají bez trestu, ale je jim odepřeno „blažené zření Boha“. Naopak evangeličtí učenci tvrdili, že i takové dítě dojde ke spasení svým zvláštním způsobem.¹⁶⁷

Můžeme zde vidět, že nekatolíci měli jiný pohled na smrt nepokřtěných dětí a mají i jiný průběh křtu. Tomuto specifiku se budu věnovat v podkapitole věnované dítěti v době husitské.

Nejdůležitější roli při křtu hráli kmotři a kmotry. Byli to ručitelé a strážci duchovní víry a vytvářeli soubor vazeb, které byly pojmenovány jako příbuzenské,

---

¹⁶² M. MELKESOVÁ, *Křtiny a úvod*, s. 265-266.

M. MELKESOVÁ, „...skrze něž“, s. 283.

¹⁶³ Catechismus Catholicae Exxlesiae, Pars sekunda Mysteriorum Christiani celebratio, Sectio sekunda Septem Exxlesiae sacramenta, Caput primum Initationis christianae sacramenta, Articulus 1 Sacramentum Baptismi, V. Quis baptizare potest? 1256 [online]. [cit. 4. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.vatican.va/archive/catechism_lt/p2s2c1a1_lt.htm>.

¹⁶⁴ M. MELKESOVÁ, *Křtiny a úvod*, s. 265.

¹⁶⁵ M. MELKESOVÁ, „...skrze něž“, s. 282.

¹⁶⁶ M. MELKESOVÁ, *Křtiny a úvod*, s. 265.

¹⁶⁷ V. BŮŽEK – P. KRÁL, *Člověk českého raného novověku*, s. 18-19.

ale které byly tvořeny křtem.¹⁶⁸ Proto církev nepovolovala manželství mezi členy rodiny dítěte a rodiny jeho kmotra jako by šlo o krevní příbuzenství a to až do třetího kolene.¹⁶⁹ Dále kmotři zajišťovali jídlo, přinášeli dary a dítě dostávalo od kmotrů „vínek“ (byla to rouška, kterou se křtěnci ovíjela hlava a poté uchovávala na paměť obřadu), a proto dnes říkáme „dávát něco do vínku“. ¹⁷⁰ Zúčastnili se jak křtu, tak očištění matky. Platilo pravidlo, že patrinus měl být opačného pohlaví než křtěný. U chlapců platilo, že levans a testis byl muž a patrinus žena a u dívek levans a testis byla žena, ale patrinus muž.¹⁷¹ Nejčastěji se jednalo o nejbližší nebo ne moc vzdálené příbuzné nebo majitele sousedních panství.¹⁷²

Pro některé šlechtice bylo zajištění kmotrovství prestižní záležitostí. Rytíři žádali o kmotrovství své patrony a výše postavené šlechtice, příslušníci panského stavu hledali kmotry mezi nejvyššími zemskými úředníky a nejvýznamnější aristokraté země se obraceli k samotnému panovníkovi, který často souhlasil, ale nechával se zastupovat.¹⁷³ Na ukázkou žádání o kmotrovství přikládám část dopisu Zdeňka z Vartmberka, který žádá arciknížete Ferdinanda, aby byl kmotrem jeho syna. Dopis byl napsán na Hradčanech dne 2. května 1580: „*Nejosvícenější arcikníže... Milostivý pane! [...] I poněvadž sem V. Ar. M. pána svého vzdyckny milostivého pro krátkost času k svému svadebnímu veselí skrze svou poníženou žádost pozvati nemohl, čehož jsem velice litoval, ale na tento čas k V. Ar. M. se utíkám a za to poníženě jako pána svého milostivého prosím, že pro mé věrné, ustavičné služby, kteréž sem všemu domu též V. Ar. M. z mladosti své rád činil, posavád v nich trvám, synu mému kmotrem v outerý svatodušní býti a na místě svém, komuž se V. Ar. M. nejlépe vidí, poručiti ráčíte.*“¹⁷⁴ Případ zastoupení na křtinách lze ukázat na dopise arciknížete Ferdinanda Janovi Jablonskému, aby ho zastoupil na křtinách syna Zikmunda Vrabského z Vrabí, ze dne 20. srpna 1574: „*Ferdinand, ... Slovnítný věrný náš milý. Jakož jest nás slovnítný Zikmund Vrabský*

¹⁶⁸ Jack GOODY, *Proměna rodiny v evropské historii*. Praha 2006, s. 42.

¹⁶⁹ Martin NODL, *Dětství v předmoderní době*. Souvislosti. Revue pro křesťanství a kulturu 4, 1996, s. 7-29, zde s. 17.

¹⁷⁰ J. PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury I (1)*, s. 312.

¹⁷¹ M. MELKESOVÁ, „...skrze něž“, s. 283.

¹⁷² Marie RYANTOVÁ, *Dětství v aristokratickém prostředí raného novověku*, in: Středočeský vlastivědný sborník (Muzeum a současnost, řada společenskovední), sv. 21., Roztoky u Prahy 2003, s. 23-36, zde s. 28.

¹⁷³ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 279.

¹⁷⁴ František DVORSKÝ, *Staré písemné památky žen a dcer českých*, Praha 1869, s. 130-131.

*z Vrabí, abychom k mladému synu jeho, kterýmž nyní od pána Bohda obdařen jest, kmotrem býti ráčili, ponížně prosil; i nechtějíc my téhož Zikmunda Vrabského v takové jeho křesťanské a slušné žádosti oslyšeti, tobě jakožto starému a věrnému služebníku našemu milostivě poroučeti ráčíme, aby na místě našem synu dotčeného Zikmunda Vrabského kmotrem byl a manželce jeho příležití prsten jménem naší daroval. Na tom milostivou vuoli naši naplníš. Dán v Varích císaře Karla v pátek po nanebevzetí svaté Panny Marie léta 1574.*¹⁷⁵ Nebylo ojedinělé, že kmotrovské služby mezi rody byly vzájemné a často byly opláceny.¹⁷⁶

Ve šlechtickém prostředí bylo typické, že kmotr přinášel velmi hodnotný dar – nejčastěji se jednalo o zlatý koflík, mísu nebo pohár. Dále se kmotr zavazoval k ochraně svého kmotřence a zavázal se pomáhat při výchově a podporovat chlapce nebo dívku i v budoucnosti při získávání společenského postavení. Kmotřenec mohl získat místo pážete v družině svého urozeného kmotra a kmotra se zavazovala přijmout dívku do svého fraucimoru, kde se jí dostalo určitého vzdělání a zajištění se do budoucnosti.¹⁷⁷

Zápisy do matriky pro středověk a raný novověk pro naše území nejsou povětšinou známy. Chybí nám knihy, které jsou například v rakouských zemích, tzv. Geburtenbücher, do kterých dávali šlechtici zapisovat údaje o místě, hodině, dni, měsíci a roku narození všech svých dětí. K zápisu patřilo ještě postavení zvěrokruhu při porodu, údaje o kmotrech a kmotrách a samozřejmě jména potomků.¹⁷⁸ Povinnost zápisu do matrik nastává až po tridentském koncilu, kdy se začalo zapisovat jméno dítěte a jeho rodičů, porodní bába, duchovní, který provedl křest a zaznamenána byla i jména kmotrů.¹⁷⁹ Nejstarší křestní matrika – soupis pochází z Prahy z let 1584-1600 od kostela sv. Jindřicha na Novém Městě.¹⁸⁰ Většinou není ani známo kdo a kolik platil za církevní úkon – pravděpodobně částka na křest byla nižší než za svatbu, ale větší než za pohřeb.¹⁸¹

---

¹⁷⁵ F. DVORSKÝ, *Staré písemné památky žen a dcer českých*, s. 119.

¹⁷⁶ M. RYANTOVÁ, *Dětství v aristokratickém prostředí raného novověku*, s. 28.

¹⁷⁷ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 279.

¹⁷⁸ Václav BŮŽEK, „*Tý naděje*“, s. 12

¹⁷⁹ M. LENDEROVÁ, *Dítě a dětství*, s. 99.

¹⁸⁰ Martin NODL – František ŠMAHEL, *Člověk českého středověku*. Praha 2002, s. 418.

¹⁸¹ M. MELKESOVÁ, *Křtiny a úvod*, s. 273.

2.3. VÝBĚR JMÉNA PRO POTOMKA

Evangelický kazatel v Opavě a autor Postily evangelické, Martin Filadelf Zámorský, ve svém díle uvádí, jaká jména by se dětem měla dávat. V první řadě jsou to jména daná přímo od Boha (Adam, Abrahám, Sára, Izák). Poté by se měla vybírat jména „z lidí a od lidí vymyšlená“,¹⁸² která jsou dána rodičům vnuknutím prorockého ducha. Pokud by si z prvních dvou možností nevybrali, mohou dát jméno svému potomkovi po spatření nějaké zvláštnosti při jeho narození a pro vděčnost jeho narození. Čtvrtý původ jména může být díky ctnostem, které v sobě jméno obsahuje a jako poslední možnost se rodiče mohou svobodně rozhodnout, jaké jméno dají svému dítěti.¹⁸³

Obecně můžeme říci, že jméno pro nově narozeného člena rodiny se nejčastěji dávalo po rodičích, předcích, nejbližších příbuzných nebo po kmotrech.¹⁸⁴

U šlechtických dětí byla velmi populární jména vládnoucích panovníků, světců, na jejichž svátek se dítě narodilo, a samozřejmě jména po významných kmotrech.¹⁸⁵ Prvorozený syn dostával nejčastěji jméno po dědovi. Příkladem spojení tradice jména světce a jména po dědovi potomka je pojmenování syna Karla IV. Jana Zhořeleckého: „*Téhož roku [1370] v sobotu svatého Víta mučedníka, totiž dne 22. měsíce června, se našemu pánu císaři z jeho manželky paní Elišky narodil syn, a to na Pražském hradě v hodině skoro nešporní. Bylo mu při křtu dáno jméno Jan, protože následoval svátek svatého Jana Křtitele, nebo pro ctnosti a památku jeho děda, zesnulého pana Jana, krále českého.*“¹⁸⁶

Když se do módy dostala zdvojená a nebo dokonce ztrojená jména, bylo druhé jméno dáváno po otci.¹⁸⁷ Některá jména v aristokratických rodinách se stávala tradičními a dědila se generaci po generaci. Například pro Krajíře z Krajku

---

¹⁸² Miloš KOPECKÝ, *Staří slezští kazatelé*. Ostrava 1970, s. 46.

¹⁸³ Tamtéž, s. 45-48.

¹⁸⁴ M. RYANTOVÁ, *Dětství v aristokratickém prostředí raného novověku*, s. 28.

¹⁸⁵ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 278.

¹⁸⁶ Beneš Krabice Z WEITMILE, *Kronika Pražského kostela*, in: *Kroniky doby Karla IV.* Praha 1987, s. 173-254, zde s. 242.

Původní latinské znění: *Fontes Rerum Bohemicarum*, sv. IV. Ed. Josef EMLER, Praha 1884 (dále FRB IV.), s. 12, č. VI.

¹⁸⁷ Marie KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*. Praha a Litomyšl 2004, s. 45.

bylo typické jméno Volf, pro Trčky z Lípy Mikuláš a pro knížata z Plavna jméno Jindřich.¹⁸⁸

Kdybychom měli říci, která jména byla nejčastěji dávana šlechtickým synům, byla by to jména Jan, Václav a Jiří. Dívky šlechtického stavu velice často dostávaly jméno Anna, Marie nebo Kateřina.¹⁸⁹

Nebylo neobvyklé, že rodiče dávali jména po již zemřelých dětech. Někteří rodiče proti opakování jmen svých děti byli naopak proti, protože se báli, že nositel stejného jména také zemře.¹⁹⁰

Stejně jako dnes byl výběr jména pro potomka určitou módní záležitostí. Během 9. století, kdy nám pronikalo křesťanství, byla oblíbena jména po křesťanských světcích „*neboť staří Čechové měli z pocitu zbožné úcty ve zvyku, že dávali svým dětem jména svatých, o jejichž narozeninách se na tento svět narodily.*“¹⁹¹ Poté byla oblíbená slovanská jména.¹⁹² Velice oblíbená jména ve středověku pro dívky byla od jmen světic (Kateřina, Markéta, Anna, Alžběta, Dorota, Klára, Ludmila a Magdalena).¹⁹³ V době posledních Přemyslovců se dávala cizí jména, zvláště německá. Ve 14. století byla opět oblíbená jména světců. Během humanismu a renesance se dávala stará jména (Vojtěch, Jiří), starozákonní jména (Amos) a nově se objevují latinská a řecká jména (Veronika, Lukrécie, August). Pro 16. století bylo typické mít dvě jména (Jan Václav), která často mohla být po otci a dědovi nebo v ženském případě po matce a babičce.¹⁹⁴ Baroko s sebou přináší třetí vlnu křesťanských jmen, kdy jsou kanonizováni noví světci (Karel, František, Antonín a jejich přechýlené podoby Karla, Františka, Antonie). Dalším oblíbeným jménem v baroku bylo jméno Terezie.¹⁹⁵

---

¹⁸⁸ M. RYANTOVÁ, *Dětství v aristokratickém prostředí raného novověku*, s. 28.

M. KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, s. 45.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 45.

¹⁹⁰ M. LENDEROVÁ, *Dítě a dětství*, s. 100.

¹⁹¹ *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*. Praha 1976, s. 36.

Původní latinské znění: FRB IV., s. 12, č. VI.

¹⁹² M. LENDEROVÁ, *Dítě a dětství*, s. 100.

¹⁹³ M. NODL – F. ŠMAHEL, *Člověk českého středověku*, s. 418.

¹⁹⁴ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA, *Rodinný život*, s. 152-153.

¹⁹⁵ M. LENDEROVÁ, *Dítě a dětství*, s. 100.

Proti módnosti jmen varuje již výše zmíněný Martin Filadelf Zámorský, který píše: „*Ale dobří, pobožní a napořád všichni křesťanští rodičové, pamatujte při křtu svatém dítky své jmény z Boha a z svatých lidí poslými v knihy života věčného dáti vpisovati a neobyčejnými pohanskými (cizí neznámou řečí) jmény jich nehyzdte, jakž se na větším díle to u našich Čechů spatřuje, že řídci z erbovnic, ba i ti sedláci, starodávni a obyčejná jména mají, ale vlaská, německá, pohanská, eta., že ani samy matky neumějí děti jménovat. Co onano svého Nabochodonozora, říkala mu: Na dvou nohách sochor. Bývají tím častokrát i kněží všeteční a drzí vinní, kteříž v právo rodičům vkračují a potvornými jmény dítky jich při křtu zhyžďují.*“¹⁹⁶

---

¹⁹⁶ M. KOPECKÝ, *Starí slezští kazatelé*, s. 48.

3. DÍTĚ DO SEDMI LET

První léta svého života trávili chlapci a dívky společně v uzavřeném kruhu nejužší rodiny a to v péči žen. Toto období, kdy probíhala stejná každodenní péče pro obě pohlaví, trvalo do sedmi let. Okolo šesti sedmi let začali chlapci přecházet do mužské části domácnosti a došlo k rozdělení životních cest dívek a chlapců.

3.1. KOJNÉ A CHŮVY

Musíme si uvědomit, že hned po narození bylo panovnické, šlechtické a i některé měšťanské dítě dáváno do péče kojné a chůvy, s nimiž bylo dva až tři roky.¹⁹⁷ Samozřejmě i tato otázka je sporná, protože v některých případech se dávalo přednost vlastnímu kojení a ani historikové se ohledně tohoto problému přesně neshodují.¹⁹⁸ Odkládání dětí kojným a chůvám je právě jeden z argumentů pro to, že rodiče své děti nemilovali, když je nevychovávali sami. Bylo by kruté říci, že mateřská láska neexistovala, protože pouto mezi potomkem a přinejmenším matkou zde určitě bylo. Musíme říci, že i současníky pohoršovalo, že nechtějí kojít své dítě a vytýkali jim, že je pro ně důležitější plné poprsí než výživa kojence.¹⁹⁹

Vhodná kojná se hledala dlouho před porodem. Byla vybrána většinou na doporučení známých a přátel šlechtice, někteří zámeční úředníci dokonce sledovali možné uchazečky v rezidenčním městě a na panství. Základní podmínkou bylo, že to musela být žena, která porodila ve stejné době jako šlechtice. Nejlépe měla porodit syna, ale od porodu muselo uplynout nejméně měsíc a půl. To ale nebyla jediná podmínka. Vhodná kojná musela splňovat řadu kritérií, protože pokud by byla ve špatném zdravotním stavu, ohrožovala by tím svého svěřence.²⁰⁰ Lékař Jan Kopp ideální chůvu, kojnou popisuje takto: „*Aby smědé barvy byla, veliké a široké*

---

¹⁹⁷ Božena KOPIČKOVÁ, *Vstup české medievalistiky do studia dětské evropské problematiky ve středověku? Glosy a otazníky*, in: 2. pardubické bienále. Dítě a dětství napříč staletími. Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Série C. Fakulta humanitních studií. Supplementum 5. Pardubice 2002, s. 49-60, zde s. 57.

¹⁹⁸ M. RYANTOVÁ, *Dětství v aristokratickém prostředí raného novověku*, s. 30.
M. KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, s. 45.

¹⁹⁹ Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích 2. Šlechta. 1471-1526*. Praha 1994, s. 132.

²⁰⁰ Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha a Litomyšl 2002, s. 285.

žily, tlustý krk, široké prsy a cecky veliké a ne masité ani měkké, ani slabé měla, než plné žil aby byly, jejíž by také mléko ne řídké ani židké a ani také velmi husté bylo, než aby dobrý šmak a vuoni, též i bílú barvu mělo.“²⁰¹ Nesměla být těhotná, protože nejlepší krev se táhla k počatému plodu a horší krev zůstávala v mléce pro kojeného. Byly zde i duševní požadavky - že musí být vnitřně vyrovnaná, bez zbytečného zármutku, hněvu a vášní. Dále musela mít myšlenkový rozhled a mravní uvědomělost,²⁰² nesmělo jí dělat problém vstávat v noci k dítěti a musela se k dítěti dobře chovat. To nebyl bezdůvodný požadavek, protože v některých případech se mohlo stát, že kojná svého svěřence zanedbávala a nechovala se k němu nejlépe. Příkladem je dopis Mandelíny z Hradce nepřesně datovaný kolem roku 1570: „*Můj nejmilejší pane strejče, vznamuji Vám, že sme Lídě [pozn. buď vychovatelka, nebo příslušnice zámeckého fraucimoru] k Vám veleli jíti, žádnou měrou nechtěla jíti, než včera i dnes jest vopět tak velmi zlá, že div nás všech netepe a netoliko, aby svou pannu co tišiti měla aneb veseliti, ale trápí ji, čím na světě může, namluví s ní, nehledí na ni, co jí rozáže, nic udělati nechce, než tak se sáπά, trhá, co na řetěze. Vožere se, jinde div na hlavě nestojí, a přijda domů, div svý panny s jinými nezabí. A než já toho dopustím, aby vona tak pannu Aničku trápiti měla, ráčí já ji kážo do řeky z některýho vokna vyhoditi. A protož, máte-li nějakej tatarskej bič nebo žilu, neuškodilo by, že byste jí pacholatům kázali pokání dáti, neb já to znám, že se vona k tak dobrotivý panně nehodí, než po uhersku aby vona trestána bejvala. A tuto cedulku musíte jí přečísti a povězte jí, že já na ni žaluji, a přijde-li mi zase tak zlá domů jako včera, že ji káži konečně po uhersku přivítati.* Mandelína z Hradce.“²⁰³

Jedním z důvodů, proč se ženy rozhodly nekojit, bylo, že období kojení bylo považováno za antikoncepční prostředek. U vyšších vrstev mohlo jít ještě o důvod, že šlechtična měla společenské povinnosti, které jí znemožňovaly být v intenzivním kontaktu se svým dítětem.²⁰⁴ Nutno říci, že kojnou si mohly dovolit jen ty bohatší rodiny a že se nejednalo o všeobecně rozšířenou praxi v každé domácnosti.

²⁰¹ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 285.

²⁰² Miroslava MELKESOVÁ, „...ku pomoci a odlehčení těžkých trápení těhotných paní...“ *Lékařské knihy a porodnické instrukce 16. století*, Historický obzor 10, 1999, s. 122-128, zde s. 128.

²⁰³ Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA, *Rodinný život posledních pánů z Hradce ve světle jejich korespondence*, in: Opera Historica 6, Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis. Páni z Hradce. České Budějovice 1998, s. 145-271, zde s. 259-260.

²⁰⁴ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 285.

Jak se měla kojná a chůva k dítěti chovat? Přesné instrukce nám dává například fiktivní dítě²⁰⁵ Ludvík z Pernštejna, který píše, jak se o něj má chůva starat. Dítě nemělo být kojeno více než čtyřikrát denně a bylo nutné u toho dodržovat náležitou hygienu. K hygieně Jan Kopp dodává: „*Když si dítě plínky znečistí, aby se hned bez meškání jiné daly a nijakž aby v mokrých plenkách neleželo. Jakž by se umočilo, hned se má odvíti a zase čistými plenkami povíti.*“²⁰⁶ Kojná nebo chůva musela dávat bedlivý pozor, když dítě zvedala a pokládala, aby ho neuhodila nebo mu jinak neublížila. Dítě nikdy nesmělo být bez dozoru, a proto na dítě často dohlížela ještě služebná, kdyby kojná náhodou usnula²⁰⁷: „*Spaní at' má tehdaž nenávisti, když mi od prsí podá jísti, a pro všecko při ní druhá nechť ji k tomu napomíná ztuha, at mne při té chvíli odbývá bedlivě, chce-li, at' se jí neodplatím hněvivě.*“²⁰⁸

Dítě začalo být odstavováno okolo druhého roku, nejčastěji okolo osmnáctého měsíce,²⁰⁹ ale všeobecně platilo, že chlapci měli být kojeni déle než dívky. Odstavené děti okamžitě přešly na stravu dospělých (mléko, voda, slabé pivo), což v některých případech mohlo vést až k jejich smrti.²¹⁰ Samozřejmě ne ve všech případech a některé děti odstavení naopak snášely velmi dobře. Mandelína z Hradce píše svému bratrovi Jáchymovi z Hradce tento dopis datovaný dnem 21. ledna roku 1559: „*Vo Ance pak Vaší vězte, že z milosti boží na místo zdráva jest a na den svatejch Třech králů sem ji vodstavila, a tak velmi snadno, že po tu hodinu, jak sem ji vodstavila, nikdy ve dne ani v noci na chůvu nevzpomenula jako by ko jaktěživa neměla, a z milosti boží na místo dobře všecko jí, jen co mi jíme, v masovej den i v rybovej, zhola nic nedbá, hned se právě živí, aby nezahynula, vo čem Vám pan Jestřibskej delší zprávu dá, neb sem mu ji vokazovala, jaká čistá*

²⁰⁵ Problematice tohoto naučení se budu věnovat v samostatné podkapitole.

²⁰⁶ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 285.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 285.

Petr VOREL, *Dítě na aristokratickém dvoře na počátku raného novověku podle představ Viléma z Pernštejna. „Naučení rodičům“ a jeho obsahová interpretace*, in: 2. pardubické bienále. Dítě a dětství napříč staletími. Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Série C. Fakulta humanitních studií. Supplementum 5. Pardubice 2002, s. 13-48, zde s. 20.

²⁰⁸ Ludvík Z PERNŠTÝNA, *Naučení rodičům*. Stará Říše 1928, s. 11.

²⁰⁹ Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Kolektiv, *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*. Praha 1997, s. 74.

²¹⁰ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 287.

dívka jest, a již čistě za jednu ručičku běhá a sice všudy sama leze a k čemu přijde, čistě sama vstane, jak se chytí.“²¹¹

Je určitě zajímavé, že přestože kojná a chůva patřily k nejdůležitějším osobám v každodenním životě malého dítěte a zastupovaly rodiče, tak rozhodně ve šlechtickém prostředí nepatřily k reprezentativní části dvora. Zařadily se tak po bok lidí, kteří byli nezbytnou součástí dvora (například kuchaři, krejčí, ševci, lékaři), ale nepatřili k těm, o kterých by se později něco více vědělo.²¹² Bylo tradicí, že kojná a chůva dostávala jako dar dlouhý kožich zvaný šorcpecel.²¹³ Určitou výjimku ve vztahu dětí a kojných nebo chův tvoří zaznamenané vztahy, které ke svým kojným a chůvám měli panovníci, což bylo později zaznamenáno v kronikách. Výjimečný vztah ke své kojné měl Václav I., který své kojné Nětce daroval ves Mlékojedy u Neratovic a nebo je zaznamenaný vztah Václava II., který své chůvě Elišce věnoval ves Radlice.²¹⁴

Dítě bylo v tomto období pozorováno a lidé si začali všimnout jeho projevů a tělesné stavby. Například Jan Hus se snaží popsat dětský pláč: „*Pacholíkové volají řkúc: a, a, a, a, a děvčičky jakožto mdlejší a v ústech uzžie é, é, é.*“²¹⁵ Anna z Rožmberka si všimá růstu zoubků své dcery a informuje o tom svého muže Jáchyma z Hradce v dopise v 4. března roku 1558: „*Můj nejmilejší jediný pane! [...] Nemohla jsem toho pominouti, poněvadž jisté poselství k V. M. jest, nežli V. M. tímto psaním svým navštívit; při tom V. M. oznamuji, že jsme všickni zdrávi, než Anička opět mi se velmi přepadla, ač předce vesela jest; než naději se, že ty zoubky mítí bude, neb ještě vdy žádného nemá.*“²¹⁶ Pro zdárný vývoj dítěte bylo již od novorozence zabalováno do plen, povijanů a mohlo být takto přivazováno k prkénku.²¹⁷ Základem tohoto principu bylo, že zavinutí mělo být co nejvíce utaženo. Na jedné straně to znemožňovalo dítěti pohyb, což nám může připadat kruté, ale tehdejší lékařská praxe došla k závěrům, že jen díky tomu dojde

²¹¹ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA, *Rodinný život*, s. 241-242.

²¹² Markéta MARKOVÁ, *Kuchaři, kejklíři, lékaři... a jejich postavení na přemyslovském dvoře*, in: *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladka a kultura dvorské společnosti*. Praha 2008, s. 115-126, zde s. 119.

²¹³ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA, *Rodinný život*, s. 152-153.

²¹⁴ M. MARKOVÁ, *Kuchaři, kejklíři, lékaři...*, s. 119.

²¹⁵ Pavel SPUNAR, *Žena, manželství a rodina v počátcích české reformace*, in: *Príspevky k dějinám křesťanství*. Praha 1991, s. 161-189, zde s. 171.

²¹⁶ František DVORSKÝ, *Staré písemné památky žen a dcer českých*, Praha 1869, s. 100.

²¹⁷ Viz Příloha č. 21.

k narovnání a vytvarování končetin dítěte a díky tomu dítě lépe poroste.²¹⁸ Zároveň toto opatření mělo dítě ochránit před vnějšími vlivy – ať se tím myslí klimatické nebo zlé síly. Navíc to umožňovalo lepší manipulaci a nošení dětí. Tato imobilizace podle psychologů vedla k spavosti, poté pasivitě a nakonec k poslušnosti.²¹⁹

Pokud malé dítě zlobilo, dostávalo hradový cumel, který můžeme považovat za předchůdce dnešního dudlíku. Namácel se do medu nebo lektvarů a odvarů různého druhu. Velice často se nevědomky namácel do škodlivých látek, včetně opiatů – například z plodů makovic.²²⁰ Hodně křičící dítě bylo často podezíráno z čehosi nebezpečného a mohlo být dokonce považováno na ďáblova podstrčence.²²¹

Do čtyř nebo pěti let nebylo dítě bráno jako rovnocenné.²²² A to nejen z pohledu dospělých, ale i církve, protože v prvních letech nebylo dítě považováno za plnohodnotného křesťana. Kromě křtu se jedinec aktivně nezúčastnil dalších forem církevního života. Z církevního pohledu dítě začalo být vnímáno až ve dvanácti letech, kdy šlo k první zpovědi a přijímání.²²³

V období do sedmi let se dítě mělo především naučit základním pohybovým a mluveným dovednostem. Dítě nemělo být rodiči-matkou rozmazlováno, proti čemuž kázali především kazatelé, často je to zmiňováno i v kronikách²²⁴ a ani malý Ludvík z Pernštýna nezastává názor pro rozmazlování dětí a rozhodně neodmítá fyzické tresty: „*Paklit' by mi se co i s pláčem líbilo, což by nebylo tobě milo: mívajž ke mně lásku tak zvadů, aby mne od toho odvedla metú. A tať mi bude zdráva každým časem, bych ji pak chvíli nosil i za pasem. A hned pravím, že by mi nebyla laskava máti kdyby mi nechtěla včas metlou dáti, nebť se každému doře hodí, kohožt metla, když roste, provodí.*“²²⁵ Matka dále měla nahlížet na střídmost v jídle, aby se

---

²¹⁸ Arnold KLAUS, *K sociálním dějinám dětství ve středověku*, Historický obzor 15, 1991, s. 123-140, zde s. 130.

Zdeněk SMETÁNKA, *Archeologické etudy. Osmnáct kapitol o poznávání středověku*. Praha 2003, s. 89-90.

²¹⁹ Tamtéž, 90.

²²⁰ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 285.

²²¹ Z. SMETÁNKA, *Archeologické etudy*, s. 88.

²²² J. PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury II (1)*, s. 157.

²²³ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 289.

²²⁴ B. KOPIČKOVÁ, *Vstup české*, s. 56.

²²⁵ L. Z PERNŠTÝNA, *Naučení rodičům*, s. 11-12.

dítě nepřejídalo sladkostmi a ani ovocem. Dítě si nikdy nic nesmělo vynutit pláčem. Šlechtické dítě mělo vyrůstat v kolektivu vrstevníků, ale nikdy nesmělo zůstat bez dozoru. Přestože se mělo zúčastnit života s vrstevníky, tak se mělo vyhnout sportovním aktivitám, aby si dítě nezpůsobilo zranění na obličeji, které by mělo trvalé následky.²²⁶ Ludvík z Pernštýna o vrstevnících a hrách píše: „*Děti v mládí at' přede mnú hrají, než prosím tebe, ad' nade mnú moci nemají, at' já s nimi neodchodím sám na procházku pro potomní tvú žalostnú nesnázku! Před běhy a skoky at' sem v tvém ochránění, abych neměl na tváři nového znamení. Rozumná žena, prosím, at' mne ochrání, a z ruku mne žádnému nedadúc než své rovni.*“²²⁷

Výchova měla vést k činnostem, které měl jedinec zúročit v praktickém životě. Děti si bezděčně osvojovaly základny společenského chování a náboženství (do sedmi let měly umět Vyznání víry a Otče náš),²²⁸ což zdůrazňuje jako velmi důležité i Mistr Jan Hus, který činí rodiče odpovědnými za výchovu a starost o děti. Rodiče měli v přítomnosti dětí předcházet klení, nadávání, rouhání a obscénním řečem, protože rodičovský vzor byl jeden z rozhodujících.²²⁹ Cíleně se učily základům čtení a psaní. Součástí výchovy byly fyzické tresty, protože fungovala praxe, že pokud se děti netrestají, tak přerostou rodičům přes hlavu.²³⁰ Zároveň bylo zdůrazňováno, že tvrdý trest má být použit jen v případě nutné potřeby a že přísnost se nesmí zaměňovat s hrubostí nebo nadávkami. Hrubosti a nadávky podle Jana Husa nic neřeší, jen snižují autoritu rodičů a trpěly by tím děti, které by v dospělosti napodobovaly vzory, se kterými se setkaly v dětství.²³¹

3.2. DĚTSKÝ POKOJ

V následujících kapitolách se podíváme na to, jak dítě žilo a jak vypadal svět, který ho denně obklopoval. Půjdeme se podívat do jeho dětského pokoje a šatníku a seznámíme se s hračkami, se kterými si hrálo.

---

²²⁶ P. VOREL, *Dítě na aristokratickém*, s. 21.

²²⁷ L. Z. PERNŠTÝNA, *Naučení rodičům*, s. 12.

²²⁸ Martin NODL – František ŠMAHEL, *Člověk českého středověku*. Praha 2002, s. 419.

²²⁹ P. SPUNAR, *Žena, manželství a rodina*, s. 170.

M. NODL – F. ŠMAHEL, *Člověk českého středověku*, s. 419.

²³⁰ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 289.

²³¹ P. SPUNAR, *Žena, manželství a rodina*, s. 171.

Urozené a některé měšťanské dítě pro sebe velmi často mělo samostatnou místnost. Můžeme s určitostí říci, že dětské pokoje existovaly u vyšších vrstev. V nejvíce případech se jednalo o vyhrazené světnice, kde se o děti starala matka, kojné, chůvy a ženy ze zámeckého fraucimoru a byly umístěné zpravidla v prostorách ženské části rezidence. Například malý Jáchym Oldřich z Hradce měl své pokoje v prvním patře renesančního Nového stavení na zámku v Jindřichově Hradci. Dětské pokoje byly poblíž pokojů jeho matky Kateřiny Hradecké z Montfortu.²³²

Typickým vybavením byla kolébka - dřevěná dětská postýlka, která byla známa již od středověku a jejíž umístění bylo nejčastěji u postele matky nebo chůvy.²³³ U šlechtických dětí mohla být například s damaškovými přehozy a hedvábnými třásněmi.²³⁴ Přesto musíme říci, že ne všechny děti spaly v kolébkách. Velice často také lehávaly v posteli členů rodiny, což církve zakazovala, protože se stávalo, že děti byly ve spánku zalehnuty a otázkou bylo, zda to bylo neúmyslné, nebo zda-li se jednalo o infanticidu. Až Pražská synoda v roce 1605 považovala udušení dítěte matkou nebo kojnou na lůžku za zločin a bylo zakázáno spát s dítětem mladším než jeden rok na jednom lůžku.²³⁵ Dítě mohlo být uloženo i v závěsném houpadle a nebo v košíku zvaném košálka.²³⁶ V renesanci se jako další specifický nábytek začala objevovat zvláštní židle, která měla uprostřed otvor na nočník.²³⁷

3.3. HRY A HRAČKY

K dětskému světu neodmyslitelně patří hračky, které rozvíjí myšlení a fantazii dítěte. Původně hračky nejspíše sloužily právě k rozvíjení dětské fantazie při představování a napodobování konkrétních biblických a světských výjevů, což

---

²³² V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – Kolektiv, *Dvory velmožů s erbem růže*, s. 74.

V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA, *Rodinný život*, s. 156.

²³³ Milena LENDEROVÁ, *Dítě a dětství v dějinách*, Gynekolog. Časopis ženských lékařů 11, 2002, s. 99-104, zde s. 100.

V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 284.

²³⁴ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – Kolektiv, *Dvory velmožů s erbem růže*, s. 74.

²³⁵ M. MELKESOVÁ, „...skrze něž“, s. 277.

²³⁶ Josef PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury I (2.) Kultura každodenního života od 13. do 15. století*. Praha 1985, s. 863-864.

Viz Příloha č. 22.

²³⁷ M. NODL – F. ŠMAHEL, *Člověk českého středověku*, s. 419.

je kořenem vzniku domácích betlémů. Informace o hračkách získáváme jen minimálně z dobových písemných a ikonografický pramenů.²³⁸

I hračky měly svůj velmi dlouhý vývoj, který začal již v pravěku, kdy se objevují první hračky ze dřeva a z pálené hlíny. Egypt přinesl první hračky s pracovními náměty. Hračky byly dávány do hrobu k mumiím, a proto je máme dnes zachovány a můžeme si vytvořit konkrétní představu. Antika dala předobraz nynějším hračkám – jednalo se o loutky, řehtačky, zvířátka, panenky ze dřeva a stavebnice.²³⁹ Co je na hračkách z různého období opravdu zajímavé, je jejich univerzalita. S míčem si hráli Egypťané, Číňané, Keltové a Apači. Všude byly oblíbené zvířecí figurky – u nomádkých kmenů kůň, v Egyptě krokodýl.²⁴⁰

Raný středověk se všeobecně dětem věnoval málo, a proto se ani hračkám nevěnovala žádná větší pozornost. Až románské období přináší hračky vyráběné s citem a pochopením pro toho, kdo si s nimi bude hrát. Objevují se koníčky, panenky, nádobíčko z pálené hlíny, trumpety řezané z kosti a figurky zvířat, které jsou zároveň píšťalkami nebo pokladničkami na drobné mince.²⁴¹ Ústřední hračkou byl rytíř na koni.²⁴² Středověká hračka byla již drobnou uměleckou hrnčířskou plastikou. Mohlo se jednat o lidskou plastiku figurální (panenky, madonky, mníši),²⁴³ o zvířecí plastiku (koníčky)²⁴⁴ a spojením obou předchozích typů vznikla jezdecká plastika. Je určitě zajímavé, že nejoblíbenějším zvířecím motivem byl kůň, přestože se občas objevovaly plastiky jelenů, srnců, zajíců, psů, protože byly potřeba při hře na lov. Ještě méně se objevují bájná a fantastická zvířata jako například draci a kentauři, kteří nejspíše účinkovali jen v konkrétních inscenacích.²⁴⁵ Mnohem rozmanitější hračky přineslo 14. a 15. století, kdy se objevují keramické hračky, panenky, figurky psů a začínají se vyrábět i jednoduché a prostší hračky určené dětem z nižších společenských vrstev. Největší rozvoj

---

²³⁸ Zdeňka MĚCHUROVÁ, *Středověký svět dětí a her v archeologických pramenech*, in: *Archaeologia historica* 35, 2010, Brno 2010, s. 95-107, zde s. 99.

²³⁹ Daniel TITĚRA – Kolektiv, *Hračky. Konstrukce a výroba*. Praha 1963, s. 12-13.

²⁴⁰ Vladimír BORECKÝ, *Světý hraček*. Praha 1982, s. 19.

²⁴¹ D. TITĚRA – Kolektiv, *Hračky*, s. 13.

²⁴² V. BORECKÝ, *Světý hraček*, s. 20.

²⁴³ Viz Příloha č. 23 – 24.

²⁴⁴ Viz Příloha č. 25 – 28.

²⁴⁵ Z. MĚCHUROVÁ, *Středověký svět*, s. 99.

hraček přináší 16. století, kdy se objevuje houpací kůň a rozvíjí se loutkové divadlo.²⁴⁶

U malých dětí byly oblíbené zvukové hračky nebo hudební nástroje – chrastítka, píšťalky, bubínky, bručáky (hračky známé ze slovanského období, které byly vyráběné z prasečích metapodií). Asi nejčastěji používanou zvukovou hračkou bylo štěrchátko.²⁴⁷ Jednalo se o uzavřené nádoby nebo duté hliněné figurky ptáčků, které v sobě obsahovaly chřestící obsah. Děti z nejbohatších vrstev jsou velice často zobrazovány s touto hračkou, která začala být vyráběna z drahých materiálů a která postupně nabývala podoby elegantního šperku nebo žezla.²⁴⁸

Hračky se lišily i podle pohlaví a samozřejmě prostředí, ze kterého děti pocházely. Nejdokonalejší hračky měly šlechtické děti, které byly často vyráběny na zakázku od domácích řemeslníků a nebo byly dováženy ze zahraničí. Mezi nejoblíbenější chlapecké hračky patřily napodobeniny zbraní – například dřevěné mečíky, které se našly v Jihlavě a Čáslavi. Další chlapeckou oblíbenou hračkou byly dřevěné vozíky, kuželky, vyřezávaná puška, ale rozhodně nejoblíbenější hračkou byl jezdecký kůň, který často měl jen koňskou hlavu a tělo z hole. Holčičky měly za nejoblíbenější hračku panenku.²⁴⁹ Panenka byla nejčastěji oblečena ve světském šatě s čepcem na hlavě a i její oblečky šly s módou.²⁵⁰ Nejdůležitějším střediskem pro výrobu panenek byl v letech 1413-1465 Norimberk.²⁵¹

Mezi oblíbené hry patřily kostky, kuličky, kuželky, dáma, šach, vrhcáby a varda (míčová hra s holemi, které proháněly malý míček).²⁵² Další oblíbenou hrou byl středověký rytířský turnaj. Jednalo se o hru s dvěma jezdci proti sobě, případně i s dřevci, která měla připomínat stolní turnajové klání.²⁵³ Nesmíme zapomínat ani na náradí ke hrám, jako byl míč, obruč, káča nebo bič.²⁵⁴ Oblíbenými hrami byla samozřejmě schovávaná, honěná a v zimě sáňkování.²⁵⁵

---

²⁴⁶ D. TITĚRA – Kolektiv, *Hračky*, s. 16.

²⁴⁷ Viz Příloha č. 29.

²⁴⁸ Z. MĚCHUROVÁ, *Středověký svět*, s. 101.

Viz Příloha č. 30.

²⁴⁹ Viz Příloha č. 31.

²⁵⁰ Z. MĚCHUROVÁ, *Středověký svět*, s. 101.

²⁵¹ D. TITĚRA – Kolektiv, *Hračky*, s. 14.

²⁵² Vlastimil VONDRUŠKA, *Život ve staletích – 14. století. Lexikon historie*. Brno 2011, s. 114.

²⁵³ Viz Příloha č. 32.

²⁵⁴ Z. MĚCHUROVÁ, *Středověký svět*, s. 98.

²⁵⁵ Viz Příloha č. 33.

Určitě velice zajímavým specifikem je rozvoj betlémů jako specifické lidové a dětské zábavy. Tato tradice a zábava byla rozšiřována prostřednictvím františkánů a to již od dob Františka z Assisi, který je jejím tvůrcem. Na Vánoce roku 1223 přijal František z Assisi pozvání šlechtice Giovanniho Velity, pána z Greciia, aby u něj strávil vánoční čas. Svatý František se vydá slavit Narození Páně uprostřed jeskyně a poustevny a požádá svého přítele, aby zde vytvořil betlémské jesle podle vnuknutí jeho imaginace.²⁵⁶ „*Chtěl bych totiž oslavit památku toho Dítěte, které se narodilo v Betlémě, a chtěl bych, pokud možno, svými očima vidět hořkou nouzi, kterou už jako dítě muselo snášet, jak leželo v jeslích, u nichž stál vůl a osel, i jak leželo na seně.*“²⁵⁷ První betlém u nás byl postaven jezuitou v roce 1560 v dominikánském kostele sv. Klimenta v Praze na Starém městě pražském.²⁵⁸ Je zajímavé, že betlémy přispěly k rozšíření kultu Ježíška a tím i k větší podpoře dítěte.²⁵⁹

Některé nálezy bývají interpretovány jako dětské hračky. Například některé zmenšeniny servisů a malých nádobek nalezených v hrobech bývají často interpretovány jako dětské hračky. Lze jen velmi těžko rozlišit, zda se jedná o nádoby na koření a masti nebo o dětskou specifickou hračku. Dalším takovým příkladem jsou lidské figurální plastiky, které mohly být dětskými panenkami, ale také se mohlo jednat o votivní předmět z ženského kláštera.²⁶⁰ V dětských hrobech se také nalézaly ostruhy, sekerky, které byly rovněž považovány za dětské hračky. Například objevený nůž na Pražském hradě v proporcích tříletého dítěte dosahoval k stehenní kosti, což by odpovídalo proporcím reálné zbraně, ale tříleté dítě se nemohlo bránit a ani bojovat. Nešlo tudíž o hračku, ale pravděpodobně o označení příslušnosti k významnější rodině, kde se chlapci mohli stát jezdci – bojovníky. Stejný případ je i u sekyrky položené na těle malého dítěte, která byla asi znakem budoucího bojovníka, ale nižšího postavení – pěšího.²⁶¹

---

²⁵⁶ Jacques LE GOFF, *Svatý František z Assisi*. Praha 2004, s. 65.

Odkud je tradice stavění betlémů? [online]. [cit. 25. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.pastorace.cz/Tematicke-texty/Odkud-je-tradice-staveni-betlemu-odpovida-Martin-Weis.html>>.

²⁵⁷ J. LE GOFF, *Svatý František z Assisi*, s. 65.

²⁵⁸ Tradice betlémů je staletá, ale pořád krásná. [online]. [cit. 25. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.denik.cz/z_domova/tradice-betlemu-je-staleta-ale-porad-krasna.html>.

²⁵⁹ J. LE GOFF, *Svatý František z Assisi*, s. 138.

²⁶⁰ Z. MĚCHUROVÁ, *Středověký svět*, s. 102.

²⁶¹ Z. SMETÁNKA, *Archeologické etudy*, s. 91-92.

3.4. DĚTSKÉ OBLEČENÍ

Nezbytnou každodenní součástí dítěte bylo dětské oblečení. Chlapci a děvčátka nosili do pěti let volnou košilku (někdy se jí říkalo čečlík nebo rubášek),²⁶² či kratší nebo delší splývavé šaty s krátkým nebo dlouhým rukávem, které někdy mohly být opatřeny pásem s mošničkou.²⁶³ Ve starším věku se nosily prosté košilové oděvy.²⁶⁴ Můžeme si všimnout, že v období od šesti měsíců do pěti let se oblečení nerozlišovalo mezi chlapeckým a dívčím. Stejně to platí i u šlechtických dětí, kdy malí šlechtici byli oblékáni do ženského oblečení, ale s chlapeckými atributy, mezi které patřil bičík, bubínek, koníček na hůlce nebo pes.²⁶⁵

Nejčastěji se o dětském oblečení dovídáme z ikonografických pramenů. Dětské portréty v období 14. – 16. století nejsou pro české prostředí obvyklé, a tak jeden z nejznámějších portrétů dětí pochází až z roku 1529 a jeho autorem je Jakob Seisenegger, který zvětšil syny Adama I. z Hradce Jáchyma a Zachariáše.²⁶⁶ Je určitě zajímavé, že autor neportrétoval jen tyto dva chlapce, ale i na několika dalších svých obrazech se věnoval vyobrazení dětí.²⁶⁷ Tříletý Jáchym je oblečen do tmavě červené faldované sukně z drahé látky. Pod ní má červené prostřihávané stehenní kalhoty svázané pod koleny mašlí a punčochy stejné barvy. O rok a půl mladší bratr Zachariáš má na sobě dlouhou bílou košilku lemovanou na konci rukávů a u krku zlatým krumplováním. Zelený náprsníček pod pás má podšitý kožešinou. Dalším příkladem dětského portrétu jsou portréty Polyxeny s matkou Marií Manrique de Lara. Na jednom z prvních portrétů je vyobrazena jako několikaměsíční děvčátka a je neoblečená, ale ve věku tří let je vyobrazena již v oděvu, který naprosto přesně kopíroval oblečení dospělých.²⁶⁸ Na obraze z roku

---

²⁶² J. PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury I (2.)*, s. 863.

²⁶³ A. KLAUS, *K sociálním dějinám dětství ve středověku*, s. 130.

J. PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury I (2.)*, s. 864.

Viz Příloha č. 34.

²⁶⁴ Ludmila KYBALOVÁ, *Dějiny odívání. Středověk*. Praha 2001, s. 151.

Viz Příloha č. 35.

²⁶⁵ J. PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury II (1)*, s. 158.

V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 291.

²⁶⁶ Viz Příloha č. 9.

²⁶⁷ Viz Příloha č. 36 – 37.

²⁶⁸ M. RYANTOVÁ, *Dětství v aristokratickém prostředí raného novověku*, s. 32.

1570 od malíře Alonsa Sancheze Coelloeho měla šaty s renesančním okružím, které nápadně napodobovaly matčiny šaty.²⁶⁹ Na výše zmíněných obrazech je zároveň porušeno i pravidlo o věku zobrazovaných dětí. Děti se z různých pověrečných důvodů nejčastěji zobrazovaly až po dosažení hraničního věku sedmi let. Minimální věk zobrazeného dítěte měl být tři roky, ale jak vidíme výše, nebylo to dodržováno.²⁷⁰

Můžeme tedy říci, že dětská móda od dvou let²⁷¹ ve vyšší společnosti byla zmenšenou kopií dospělých oděvů a to stříhem, materiálem, zdobnými prvky, technikou a oděvními doplňky.²⁷² Rozhodně se nejednalo o pohodlné a zdravotně vyhovující oděvy určené pro rostoucí a vyvíjející se děti.²⁷³ Na druhou stranu musíme říci, že rodičům určitě nebylo jedno, co jejich potomci nosí, protože to, že v podstatě neexistovalo specifické dětské oblečení (vzniká až ve druhé polovině 18. století v Anglii),²⁷⁴ neznamenal nezáměr o dětské oblečení a módu. Například Anna z Rožmberka píše v dopise ze dne 22. srpna roku 1557 svému muži Jáchymovi z Hradce, aby nezapomněl koupit liščí podšívku na kožíšek jejich synovi: „*Taky V. M., můj nejmilejší pane, prosím, neračte zapomínati na našeho Adámka, ještě se teď zima přibližuje, abyšte mu ráčili kázati koupiti liščí futro a co se V. M. líbí na podšívku na dlouhej kožíšek.*“²⁷⁵ Určitě můžeme říci, že stejně jako móda dospělých podléhala trendům i móda dětí.

---

²⁶⁹ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 291.

Viz Příloha č. 38.

²⁷⁰ Beatrix BASTL, *Mezi mocí a bezmocí. Úvahy o každodenním životě šlechticů v raném novověku*, Dějiny a současnost 16, 1994, s. 24-26, zde s. 26.

²⁷¹ A. KLAUS, *K sociálním dějinám dětství ve středověku*, s. 130.

²⁷² Viz Příloha č. 39 – 42.

²⁷³ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 291.

²⁷⁴ Ludmila KYBALOVÁ – Olga HERBENOVÁ – Milena LAMAROVÁ, *Obrazová encyklopedie módy*. Praha 1973, s. 581.

²⁷⁵ F. DVORSKÝ, *Staré písemné památky žen a dcer českých*, s. 93.

4. DÍTĚ OD SEDMI LET DO SVÉ DOSPĚLOSTI

Dosáhnutí věku sedmi let bylo významným okamžikem. Někteří historici dokonce tvrdí, že teprve dosáhnutím věku šesti sedmi let začalo být dítě doopravdy přijímáno do společnosti. Ale hlavně to byl zlomový věk, kdy chlapec přecházel do péče otce a dívka zůstávala v péči žen. Proč syn odcházel do péče otce? Jan Češka ve svém spise *Řeči a naučení hlubokých mudrců* okolo roku 1500 píše: „*Jinak otcové a jinak matere své syny milují. Otcové tomu chtějí, aby děti jich v skrovnosti a v trpení chování byli, hledíce k tomu, že měkké chování měkkého a téměř ženského muže činí. Ale matery tomu chtějí, aby v rozkoši vyrostli a jako po stienem libě vychovali se, aby žádný protivný vietr na ně neviel, aby jich nic neurazilo, nic nezamútilo, aby nikdy nic netrpěli, aby se jim všecko po jich vuoli dalo. Vidiš, kterak jednostejných rodičuov nejednostejné milování dětí jest.*“²⁷⁶ Byl to věk, kdy se jejich cesty rozdělily a každému bylo v dané společnosti předurčeno jiné místo.

4.1. VÝCHOVA A VZDĚLÁNÍ

V raném křesťanství byla výchova dítěte považována za posvátnou povinnost věřících. Souviselo to především s počáteční snahou rehabilitovat vážnost rodiny a rodinného života. Vývoj a výchova dětí byly bezpodmínečně řízeny vůlí rodičů a děti byly povinovány naprostou poslušností vůči svým rodičům.²⁷⁷

K úctě k rodičům byly děti nabádány i v naučeních. Jako příklad uvádím ukázkou z naučení Jana z Lobkovic na Hasištejně: „*Cti otce svého a máteř svou; to boží přikázání a řeč moudrého Šalamouna, že budeš dlouho živ na zemi. Otce svého rady sluší synu vždycky poslouchati, lečby byl otec blázen, tehdy nic. Synu milý, otce svého nesluší hněvati; by pak i otce hněvivého viděl, syn to jemu má strpěti a vše jemu smlčeti, neb mu to od každého moudrého za moudrost a ctnost bude položeno. Pánu Bohu, že nás z ničehož stvořil, a otci a máteři, že nás na svět zplodili, za jejich dobrodiní dosti učiniti nemůžem: a též rovně taky těm nemůžem*

---

²⁷⁶ Jan ČEŠKA, *Řeči a naučení hlubokých mudrců*. Praha 182, s. 45.

²⁷⁷ Dagmar ČAPKOVÁ, *Předškolní výchova v díle J. A Komenského, jeho předchůdců a pokračovatelů*. Praha 1968, s. 20-21.

dosti učiniti za to, od kterýchž kázně a naučení ctnostem a mravům, a dobře činiti jsme se naučili, a kázání jsme a kázeň od nich přijímali pro své dobré.“²⁷⁸

Ve středověku získala výchova církevně náboženský ráz. Měla vést k pokoře, naprosté poslušnosti a jejím cílem bylo, aby z dětí vyrostli dobří křesťané.²⁷⁹

Ideálem byl rytíř a mnich. Rytířské výchově se budu věnovat v podkapitole Výchova chlapců. Velice často byly děti předurčeny k mnišskému nebo kněžskému životu a to proto, že: „*otec anebo máť, stydic se, aby v světě nebyl malým pánkem anebo aby jim jeho bratři neochudli anebo aby snad nebyl mlatcem nebo oráčem aneb jiným nějakým řemeslníkem.*“²⁸⁰

Děti z vyšších vrstev dostávaly vychovatele, kteří je měli seznámit s okolím a se základy nábožensko-mravní výchovy. Naopak děti z těch nejnižších vrstev neměly žádné vychovatele a jejich jediným učitelem byla vlastní zkušenost.²⁸¹

Hlavní pokyny k výchově dávali kněží ve svých kázáních, ve kterých nabádali rodiče, aby byli dobrými vzory, protože rodina má ve výchově velký vliv a hlavně, aby náboženskou a mravní výchovu ve svých dětech pěstovali od nejútlejšího mladí. Vzorem pro kněží byl svatý Augustin, který ve svých spisech podával popis vývoje řeči, rozumu, víry a křesťanské ukázněnosti. Druhým velkým vzorem byl sv. Jeroným, který dával ve svém Dopise Létě rady o křesťanské výchově dětí a uvažuje o spojení vyučování a hry.²⁸²

Typickým představitelem středověkého scholastického rázu výchovy v českém prostředí je Tomáš Štítný ze Štítného. Své spisy psal nejprve pro své děti.²⁸³ „*Bůh můj přikázal mi, jako i každému otci, abych vedl vás, mé dítky, v jeho cestách a skázal jej vám. Toť svědčí starého zákona knihy. Protož tím mi jest chutnější bylo psáti vám tyto knihy, abyste, což nyní snad pro svou mladost nemůžete rozuměti, aniž sdržeti v paměti, co bych vám pravil, potom, když snad umru, abyste čtly v nich, ale porozumívajíce, coť míní; a také abyste mohly s sebou*

²⁷⁸ František Antonín Zeman, *Urozeného pána pana Jana z Lobkovic na Hasištejně zpráva a naučení jeho synu Jaroslavovi v tom, co činiti a co nechati, a kterak se a pokud v čem zachovati má.* Praha 1876, s. 13-14.

²⁷⁹ V. BŮŽEK – P. KRÁL, *Člověk českého raného novověku*, s. 156.

²⁸⁰ Tomáš ze Štítného, *Knižky o hře šachové a jiné.* Praha 1956, s. 152.

²⁸¹ D. ČAPKOVÁ, *Předškolní výchova v díle J. A Komenského*, s. 21.

²⁸² Tamtéž, s. 21-22.

²⁸³ Odrostlejším dětem napsal *Řeči besední a Řeči sváteční a nedělní.*

*užitečně promlouvati o tom, což k spasení sluší, aneb i s těmi, s kým se budete obírat, abyste mohly krátki chvíli čtouce v nich, a zvláště v svátky doma ve vsi, kdež ani kázání nebývá, ani nešpora. A tak vám radím v nich čísti i za sebe, a nejvíce proto, abyste se mne otazovaly, když čemu čtouce nerozumíte. Ne snad po mně nebudete míti tak brzo, kdo by vám takovou věc vypravoval; a velmi jest užitečno, tázati se, když jest vhodně koho, čemu kdo čta nerozumí.*²⁸⁴ Postupně začal psát i pro širší veřejnost. Můžeme říci, že všechny jeho spisy mají vzdělávací ráz a směřují k obyčejnému člověku. Proto používal mateřský jazyk místo latiny a je prvním laikem, který píše česky, aby se přiblížil lidem.²⁸⁵ Poslušnost je pro něj nejzákladnější obecnou ctností dětí. Připouští tělesné tresty, ale rodiče nemají trestat v hněvu a mají dávat přednost dobrotě před ukrutností. Je pro svobodnou volbu povolání a poukazuje na nutnost vzdělání nejen chlapců, ale i dívek. Štítný byl typickým člověkem středověku, který se nesnažil změnit řád ve společnosti, a proto u něj dívka, přestože vzdělaná, vždy zaujímal podřízené postavení v rodině.²⁸⁶

Velkou změnu přinesl humanismus a renesance, kdy se začaly aplikovat nové výchovné a vyučovací metody. Snahou bylo poznat dětskou osobnost a přiblížit se specifickým potřebám, které měla. Renesanční a humanistické pedagogické návrhy směřovaly k jednotlivci, který začal být sledován od nejtělejšího kojeneckého věku a to jak po stránce fyzické, tak i po stránce morálních předpokladů pro další vývoj.²⁸⁷

Inspiračními zdroji byla antika. Platon považoval výchovu za sociální úkol, protože podle něj to byl nejdůležitější způsob, kterým je možné upevnit společnost. Jako první zmiňuje výchovné instituce pro nejmenší děti a v hrách vidí postupné získávání poznatků. Učení má být podle něj nenásilné a hravé. Aristoteles vidí cíl

---

²⁸⁴ Tomáš ZE ŠTÍTNÉHO, *Knižky sestery o obecných věcech křesťanských*. Stará říše na Moravě 1937, s. 7.

²⁸⁵ Otakar KÁDNER, *Dějiny pedagogiky. Díl 1. Do konce středověku*. Praha 1923, s. 255.

Tomáš ze Štítného [online]. [cit. 26. 3. 2012]. Dostupné z WWW:

<<http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/antologie/zliteratury/VZCL3/119.pdf>> .

²⁸⁶ D. ČAPKOVÁ, *Předškolní výchova v díle J. A Komenského*, s. 22.

Tomáš ze Štítného [online]. [cit. 26. 3. 2012]. Dostupné z WWW:

<<http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/antologie/zliteratury/VZCL3/119.pdf>> .

O. KÁDNER, *Dějiny pedagogiky*, s. 255.

²⁸⁷ D. ČAPKOVÁ, *Předškolní výchova v díle J. A Komenského*, s. 23.

výchovy v dosažení ctnosti, která by sloužila celá obci. Římané považovali za významné výchovné prostředí jen rodinu, která podle nich byla školou praktických dovedností a i základních znalostí.²⁸⁸

Humanističtí vzdělanci vychází z antiky, ale to neznamená, že sami nepřinesli do této problematiky nová hlediska. Erasmus Rotterdamský zdůrazňuje, že pokud budeme dítě vychovávat k mravní výchově, dojde k lepšímu soužití všech lidí. Thomas More je zastáncem pracovní výchovy. Děti mají být vedeny nejen k mravnosti, ale i úctě k rodičům a starším lidem vůbec. Thomas Campanella poukazuje na to, že děti mají být pod dozorem dospělých. S tímto názorem souhlasí i Francis Bacon a oba jsou pro společnou výchovu dětí ve větším kolektivu.²⁸⁹

V českém prostředí jako reakce na tendence humanismu a renesance začínají vznikat velice oblíbená otcovská naučení. Mezi nejznámější patří rady Jana Hasištejnského z Lobkovic svému synovi Jaroslavovi a Naučení rodičům od Ludvíka z Pernštejna. Naučením se budu věnovat v samostatné podkapitole.²⁹⁰

Můžeme vidět, že ve výchově a vzdělání se vždy na první místo kladla mravnost a poslušnost. Zlom ve vzdělání přichází s humanismem a renesancí, ale přesto mravní hledisko není odsunováno a je stále velmi podstatné. Spíše dochází k většímu vnímání specifických dětských potřeb. Specifickou otázkou je opět husitské vzdělání a pohusitská tradice, které se budu věnovat v podkapitole Dítě v době husitské.

4.2. VÝCHOVA CHLAPCŮ

Okolo sedmi let přecházel syn z péče matky do péče otce. Tento přechod do mužské části společnosti je velmi prastarý a obřad s ním spojený se jmenuje postřižiny. V Čechách je tento obřad poprvé zaznamenán v jedné ze svatováclavských legend, kdy Vratislav I. provedl obřad se synem Václavem

---

²⁸⁸ D. ČAPKOVÁ, *Předškolní výchova v díle J. A Komenského*, s. 18-19.

²⁸⁹ Tamtéž, s. 28-30.

²⁹⁰ Marie RYANTOVÁ, *Dětství v aristokratickém prostředí raného novověku*, in: *Středočeský vlastivědný sborník (Muzeum a současnost, řada společenskovední)*, sv. 21., Roztoky u Prahy 2003, s. 23-36, zde s. 31-32.

v kostele Panny Marie na Pražském hradě. Jádru obřadu spočívalo v odstřížení dosud nedotčené dětské kadeře – v prvním stříhání vlasů.²⁹¹

Ludvík z Pernštýna popisuje tuto změnu ve výchově ve svém naučení: „*Když pak přiblížím se k létu sedmému, když mi přijde zvykati něčemu jinému, najmilejší paní matko, žádostivě toho chci, aby se přimluvila ku paní otci: ať ráčí o mne tak pečovati, v ničemž nedadúc času mrhati, ať jsem poddán člověku rozumnému, kterýž by uměl zhosti věku mladému. Najav abych se naučil čísti a psáti, a což potřebného sobě znamenati. Dále pak, pane otče muoj najmilejší, okliž mi se ochotný k žádosti najvděčnější rač popřítí k mému dobrému, též také i k utěšení svému, k jazyku českému, k kterému sem přirozen, latině a německy ať sem naučen. Tak mi se vidí, ač ráčíš k tomu svoliti, že mi se to do mé smrti bude hoditi. A dále jaký mi se při tom užitek zmaní, toť poručím k tvému rozeznání. Popřeje-liť mi milý pán Buoh v živnosti, abych umění toho dočkal s radostí, podle toh, jak počnu znikati, žádám, že povedeš k dobrému zvykati. Svévolnost všicku zhasiž při mně, byl-liť bych v čem drsnat. Ve všem k své vuoli sviň mě, a což poznáš k užitku mému nejlepšího, ať po tvé vuoli následuji všeho. Osadiž na mne rozličnú stráž, ať na mne se všech stran pilně váží, a což bych koli učinil proti tvé vuoli, neračíž mi toho trpěti nikoli. Hry a utrácení marného odved' mne, prosím, dokudž mě znáš mladého, a na to se ptej po mně zjevně i kradí, nebť se v to dávají velmi lidé mladí. [...] Když pak podniknu, žeť bych se hodil tobě, rač mě někam odsélati po své potřebě, ať času nemrhám a nejdu v rozpustilost, ale ať mi připadá dobrá navyklost. Časuj i lidí ať se učím znáti, muožť mi to ku potomku za dobré ostati. Neb víc žádám, aby mne v ctnosti vychoval a v obyčeji dobrém, než v rozkoši a bohatství mnohím.*“²⁹² Na otci bylo, aby posuzoval vzdělání a měl dohlížet na to, aby se dospívající mladík vyhnul nástrahám, mezi které patřily hazardní hry a špatná společnost.²⁹³

Jakého vzdělání mohl dosáhnout chlapec během svého dospívání, si můžeme ukázat na školském systému. V období středověku vznikají tři typy škol: církevní

²⁹¹ Zdeněk SMETÁNKA, *Legenda o Ostojovi. Archeologie obyčejného života*. Praha 2004, s. 266.

²⁹² Ludvík Z PERNŠTÝNA, *Naučení rodičům*. Stará Říše 1928, s. 13-15.

²⁹³ Petr VOREL, *Dítě na aristokratickém dvoře na počátku raného novověku podle představ Viléma z Pernštejna. „Naučení rodičům“ a jeho obsahová interpretace*, in: 2. pardubické bienále. Dítě a dětství napříč staletími. Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Série C. Fakulta humanitních studií. Supplementum 5. Pardubice 2002, s. 13-48, zde s. 21.

školy, městské školy a univerzity.²⁹⁴ Ne institucionálně zastoupenou výchovou ve středověku je systém výchovy světských feudálů. Mezi církevní školy patřila škola klášterní, katedrální, kapitulní a farní. K městským školám postupně vznikají elementární školy a vedle této soustavy jsou dále zakládány soukromé školy. V raném novověku vznikají speciální instituce pro výchovu šlechtické mládeže.

Mezi nejstarší církevní školy patří školy klášterní, které byly budovány již od 4. století a po zřízení benediktýnského řádu se staly nezbytnou součástí klášterů. Byly důležitou institucí pro vzdělávání klášterních mnichů a pěstovala se v nich křesťanská výchova a věda. Byl o ně velký zájem, a tak kromě vnitřního oddělení pro budoucí mnichy bylo vytvořené i externí oddělení, kde se vzdělávali mladí šlechtici, budoucí úředníci a pomocníci pro podřízené církevní, kancelářské a dvorské služby. Katedrální školy vznikaly při biskupských sídlech a rovněž měly vnitřní a externí oddělení. V Praze jsou o první katedrální škole zmínky z roku 1068, ale předpokládá se, že zde mohla fungovat již od založení biskupství v roce 973. V obou výše zmíněných školách se učilo latinsky a žák se učil latinské žalmy, texty a církevní zpěv.²⁹⁵

O farních školách se poprvé mluví na synodách ve Valence a v Rhône v roce 529.²⁹⁶ U nás vznikaly při kostelech v Praze, v královských městech a na vesnicích. Rozhodně nemůžeme říci, že u každé fary byla zřízena farní škola. Před rokem 1526 jich máme na českém území doložených pouze třináct (Sadská, Blatno u Chomutova, Bubovice, Bezděz,...). Na vesnicích fungovalo jen velice málo institucionálních škol se samostatným správcem-učitelem. Školní výuku praktikovali sami faráři nebo jejich střídníci. Často farář připravoval několik místních vybraných chlapců pro dráhu klerika nebo pro vstup do řádné latinské školy.²⁹⁷

Ve šlechtických rodinách otec najímal pro svého syna v sedmi letech soukromého vychovatele – preceptora. Převážně se jednalo o někoho z řad univerzitně vzdělaných učenců, pro které toto zaměstnání bylo odrazovým můstkem

---

²⁹⁴ Vladimír JÚVA sen. a jun., *Stručné dějiny pedagogiky*. Brno 2007, s. 17.

²⁹⁵ Otakar KÁDNER, *Vývoj a dnešní soustava školství. Díl první*. Praha 1929, s. 21-23.

²⁹⁶ Otakar KÁDNER, *Dějiny pedagogiky. Díl 1. Do konce středověku*. Praha 1923, s. 255.

²⁹⁷ František ŠMAHEL, *Mezi středověkem a renesancí*. Praha 2002, s. 57-60.

v další kariéře. Jako příklad preceptorů uvádím tři šlechtické vychovatele. První dva jmenovaní působili v českokrumlovské zámecké škole – prvním z nich je doktor práv a učený profesor pražské univerzity Gabriel Svěchin z Paumberka, druhým je absolvent pražské univerzity Jan Aquarius Soběslavský a dalším známým preceptorem je mistr pražské univerzity Jan Makovský z Makové. Velký důraz kladli na čtení, psaní a na výuku jazyků – na češtinu, němčinu a latinu. Stávali se diskrétním společníkem, který měl mladého pána naučit etiketu, základy společenského vystupování, politické uvažování a řečnické umění.²⁹⁸ S humanismem a renesancí, které kladly velký důraz na vzdělanost, přestala být domácí výchova dostatečná a syn odcházel do měšťanské nebo šlechtické školy.

Přípravnou školou pro měšťanské školy byla elementární škola, někdy zvaná malá, dětinská, nízká nebo česká. Učilo se zde v mateřském jazyce a děti se zde učily abecedu, čtení a psaní dopisů.²⁹⁹

Měšťanské školy, nebo-li partikulární, vznikaly hlavně v královských a ve významnějších poddanských městech. Jejich předchůdcem byly cechovní školy, které byly určeny pro děti mistrů.³⁰⁰ Nejstarší městská škola byla vybudována v Žatci v roce 1256. Vycházela z dědictví antiky a rétorských škol pozdního středověku. Vycházelo se zde z trivium, které bylo považováno za základ vzdělání a patřila do něj výuka gramatiky, rétoriky a dialektiky, a dále z kvadrivia, které zahrnovalo výuku aritmetiky, geometrie, astronomie a hudby. Trivium a kvadrivium byly přizpůsobeny daným potřebám, a proto se často učilo jen čtení, psaní počítání a noty. Vzdělání bylo založeno na memorování. Ve vyšších třídách se učila latina, němčina a práce s textem. V popředí stála zbožnost, výchova ke křesťanské morálce a poznání mravních norem. O mravních normách bylo napsáno hodně návodů a velký důraz se kladl například na mravy během stolování a během řeči. V Knížkách

---

²⁹⁸ Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Kolektiv, *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*. Praha 1997, s. 77.

Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha a Litomyšl 2002, s. 293.

Marie KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*. Praha a Litomyšl 2004, s. 46.

Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA, *Rodinný život posledních pánů z Hradce ve světle jejich korespondence*, in: *Opera Historica 6*, Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis. Páni z Hradce. České Budějovice 1998, s. 145-271, zde s. 158.

²⁹⁹ O. KÁDNER, *Vývoj a dnešní soustava školství*, s. 25.

³⁰⁰ O. KÁDNER, *Dějiny pedagogiky*, s. 235.

mistra Albertana z roku 1502 se píše, jak má mladý člověk správně mluvit: „*Protož takovým hlaholem mluvíti máš, aby řeč nebyla zpupná, ani hlasitá přieliš, ani ostrá, ani třesením pyskóv pověděna, ale tiše, střídě, lehce, a jasně vypuštěna, aby každé slovo svú ozdobú bylo okrášleno, a aby přílišným křikem hlas nebyl vylit, ani pro kterú chválu výmluvnost má býti okazována. Také při mluvení má to zachováno býti, aby hlavú nebylo točeno, ano pohybováno, ani rty obracováno, ani duchu více než jiný čas chvátáno, ani očima vrceno, ani šíje přikloněno, ani obočie zdviháno, ani pyskóv kúsáno.*“³⁰¹ Šimon Lomnický z Budče radí, jak se chovat při jídle: „*Dobří a ctní lidé, když jsou pospolu, šest věcí mají šetřiti při stolu. 1. svých bližních vzdálených nepomlouvati 2. přítomným se také neposmívati, 3. řečí marných, oplzlých netlachat, 4. Zákon Páně čísti, jej rozjímati, 5. jídlem se příliš neobtěžovati, 6. Pánu Bohu vždy z darův poděkovati.*“³⁰²

Můžeme tedy říci, že největší důraz byl kladen na praktičnost vzdělání, které mělo poskytnout dovednosti potřebné k povolání, ale i k praktickému životu.³⁰³

Nebyl přesně stanovený věk, kdy žák vstupoval do měšťanské školy. Nejčastěji to ale bylo okolo sedmi šesti let a žák odcházel okolo šestnácti let. Nejčastěji sem chodili žáci z měst, méně z vesnic, protože ke studiu potřebovali svolení neboli odpuštění vrchnosti ve formě fedrovního listu.³⁰⁴ Občas sem chodili i žáci ze šlechtického rodu – například Adam II. z Hradce navštěvoval měšťanskou školu v Jindřichově Hradci.³⁰⁵

Vedle městské školy fungovaly soukromé, nebo-li pokoutní školy. Byly například v Hradci Králové, Slaném, Mělníku, Rakovníku, Lounech, Kadani, Náchodě, Pardubicích a v Kutné Hoře.³⁰⁶ Učilo se zde v mateřském jazyce a vedli je městští písaři, zblhlí studenti nebo nižší duchovní.³⁰⁷

---

³⁰¹ Čeněk ZÍBRT, *Navedení mladistvého věku ku poctivým mravům*. Praha 1912, s. 14.

³⁰² Tamtéž, s. 30.

³⁰³ František HOFFMANN, *České město ve středověku. Život a dědictví*. Praha 1992, s. 328-329. V. BŮŽEK – P. KRÁL, *Člověk českého raného novověku*, s. 157.

Jiří PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547-1620. Všední dny kulturního života*. Praha 1993, s. 49.

³⁰⁴ F. HOFFMANN, *České město ve středověku*, s. 327.

³⁰⁵ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 293.

³⁰⁶ M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – J. BUREŠOVÁ – E. MAUR, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 86-87.

³⁰⁷ O. KÁDNER, *Vývoj a dnešní soustava školství*, s. 26.

Šlechtická, neboli zámecká škola vznikala jako dočasná při sídlech zámožných šlechticů. Byla vybudována pro bezprostřední potřeby zámeckého pána, který sem povolal jednoho nebo více soukromých učitelů, kteří se v zámecké rezidenci věnovali vzdělání jeho synů a spolu s nimi i jiných mladých šlechticů z okolních panství nebo spřízněných rodů.

Zámeckou školu vybudoval Arnošt Krajíř z Krajku pro své syny v Mladé Boleslavi. Je zajímavé, že se na této škole učil Vilém z Rožmberka, který byl katolíkem, přestože tato škola byla školou evangelickou.³⁰⁸ Mezi léty 1542-1546 byla vytvořena zámecká škola v Jindřichově Hradci pro Petra Voka, kde studovali i synové Adama I. z Hradce Jáchym a Zachariáš.³⁰⁹ Další zámecká škola vznikla mezi léty 1547-1551 v Českém Krumlově. Učili se zde Petr z Rožmberka, Ferdinand a Jan z rodu Hoffmannů z Grünpüchlu, Kavkové z Říčan a mladší Šlejnicové ze Šlejnic. Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic založil také vlastní školu a to na Hasištejně a dokonce zde i sám učil. Vedle šlechtických synů sem docházeli i neurození studenti z měst, kteří ho zaujali svým literárním nadáním. Další zajímavou zámeckou školu je zámecká škola na Košumberku, kterou založil po roce 1540 Diviš Slavata v českobratrském duchu. Studovali zde například Vilém Slavata nebo Albrecht z Valdštejna.³¹⁰

Tato forma školy měla velké výhody. Kromě toho, že syn zůstával doma nebo v blízkosti domova, zde měl navíc možnost setkat se s vrstevníky ze stejné společenské vrstvy a poznat do budoucnosti možné politické souputníky, ale naopak i soupeře.³¹¹

Chlapci dále mohli studovat na církevních učilištích. Tato učiliště vznikala například při biskupských chrámech. Jedno z nejvýznamnějších církevních učilišť bylo v Pasově, kde tuto školu založil Wolfgang ze Salmu. Škola vycházela z učení Erasma Rotterdamského a důraz se kladl především na výuku latiny a na předměty jako bylo řečnictví, etika, historie, dialektika a náboženství. Studovali zde Vilém z Rožmberka, Mikuláš a Ludvík ze Salmu či Mikuláš Popel z Lobkovic.

---

³⁰⁸ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 294.

³⁰⁹ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – Kolektiv, *Dvory velmožů s erbem růže*, s. 77.

³¹⁰ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 296.

³¹¹ M. KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, s. 47, 49.

V roce 1575 vzniklo rozšířením bratrské městské školy českobratrské učiliště v Ivančicích, kde se kladl důraz na klasické jazyky – na latinu a řečtinu.

S příchodem jezuitů, kteří k nám přišli v roce 1556 na pozvání Ferdinanda I., začalo hodně synů ze šlechtických rodů, kteří chtěli svou budoucnost spojit s katolictvím nebo službou habsburskému domu, navštěvovat jejich koleje, které byly postupně zakládány v Českém Krumlově, Jindřichově Hradci a Chomutově. Při každé koleji bylo zřizováno gymnázium a v Praze a Olomouci vznikaly akademie. Úroveň tohoto vzdělání byla na vysoké úrovni, a proto nás nemůže překvapit, že pražská kolej začala konkurovat Karlově univerzitě.³¹²

Dalším stupněm vzdělání byla univerzita. Jejím cílem bylo pěstování aristotelské filozofie, vědecké zpracování církevního učení a práva, šíření znalosti římského práva a antická medicína.³¹³ Kromě pražské univerzity šlechtičtí synové odjížděli studovat na evropské univerzity.³¹⁴ Při plánování se občas vyskytl určitý tradicionalismus, kdy synové jezdili na stejná místa jako otec. Dále při plánování cesty záleželo samozřejmě na finančních možnostech rodiny a na konfesijní či politické orientaci.³¹⁵ Katolíci studovali v Itálii (oblíbenými městy byla Padova, Siena, Bologna-zde studoval Petr z Rožmberka, Bohuslav ze Švamberka, Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic³¹⁶ a Perugia), Francii (v Paříži, Orleans, Remeši) a samozřejmě ve Španělsku. Luteránští synové odjížděli na univerzitu do Wittenbergu nebo do Lipska a kalvinističtí synové do Ženevy a Basileji. Tento trend tzv. kavalířských cest se objevuje již v první polovině 16. století, ale typickým se stává až v druhé polovině 16. století a později. Mladí muži tuto svou cestu podnikali mezi 16 až 20 lety a byla považována za symbolické ukončení výchovy a vzdělání. Kromě studia na univerzitě, kde studovali matematiku, geometrii, latinu a cizí jazyky, se zde věnovali šlechtickým cvičením, mezi které patřilo jezdeckví, šerm,

---

³¹² V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 297.

³¹³ O. KÁDNER, *Dějiny pedagogiky*, s. 207-208.

³¹⁴ Mezi nejznámější univerzity patří: Bologna (1088), Paříž (1150), Oxford (1167), Cambridge (1209), Salamanca (1134), Praha (1348), Krakov (1364), Vídeň (1365), Heidelberg (1385), Uppsala (1477), Budín (1395), Lipsko (1409), Wittenberg (1502)

³¹⁵ M. KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, s. 50.

³¹⁶ Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích 2. Šlechta. 1471-1526*. Praha 1994, s. 201.

vlajkonošství, hra na hudební nástroj, malba, kresba, tanec, a samozřejmě poznávali místní pamětihodnosti, prostředí evropských dvorů a navštěvovali poutní místa.³¹⁷

Na příkladu dvou dopisů bych ráda ukázala, že děti si svého vzdělání vážily a měly ze svých pokroků velkou radost. V roce 1547 napsal osmiletý Petr Vok dopis svému bratrovi do Pasova: „*Tento lístek proto k Tobě jsem napsal svou rukou vlastní, abys porozuměti mohl, jakou hrou a kratochvílí v tomto mém mladém věku se zaneprazdňuji.*“³¹⁸ Druhý dopis napsal sedmiletý Adam II. z Hradce svému otci Jáchymovi z Hradce dne 29. února roku 1556: „*Vaše Milosti, pane otče můj nejmilejší, Vaší Milosti poslušenství synovský vzkazují a Vaší Milosti od pána Boha všemohoucího zdraví, štěstí i jiného všeho dobrého žádám a Vaší Milosti oznamuji, že z darů pána Boha všemohoucího Její Milost paní bába i paní máma, zdrávy jsou, dobře se jmití ráčí i se mnou, a toho Její Milost paní máma i já žádostivi jsme, abychom se s Vaší Milostí v Praze shledali v dobrém zdraví, bude-li v tom vůle boží a Vaší Milostí, a protože Vaší Milosti svou rukou píši, abyste ráčili věděti, že se pilně učím a píši se panem Vranovským o základ, kdo lípe Vaší Milosti napíše, prosím, že mi ráčíte oznámiti. S tím se Vaší Milosti poroučím jako svému milostivému panu otci. Dán na Hradci, 29. februari léta 1556. Adam z Hradce, Vaší Milosti syn vždycky ve všem poslušný.*“³¹⁹

4.3. VÝCHOVA A DÍVEK

Přestože dívka měla ve středověké a raně novověké společnosti horší postavení než stejně starý chlapec, tak i ona procházela pečlivou výchovou a vzděláním.

Mladá dívka měla být vychována ke zbožnosti, boží bázni a úctě k rodičům.³²⁰ Nejzákladnější a nejdůležitější poznatky získávala od starších žen, které

³¹⁷ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 302.

³¹⁸ Tamtéž, s. 293.

³¹⁹ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA, *Rodinný život*, s. 195-196.

³²⁰ Pavel KRÁL, *Žena ve šlechtických testamtech v 16. a 17. století*, in: *Československá historická ročenka 2001*, Brno 2001, s. 157-167, zde s. 162.

ji připravovaly na budoucí roli matky a paní domu.³²¹ Dívka se měla hlavně vyhýbat pití vína, protože to podporovalo nežádoucí touhy těla, které ohrožovaly čest dívky a to bylo něco naprosto nemyslitelného.³²² Nutno říci, že rodiny poctivost dívek velmi hlídaly, protože dívka se musela vdávat jako panna. Pokud o panictví přišla před svatbou a přišlo se na to, ztrácela nárok na dědictví a byla to hanba nejen pro ni, ale i pro celou její rodinu.³²³ Jan z Lobkovic ve svém naučení píše: „*Událit' se míti dcery, opatruj je pilně jako oka svého, a máte i s tebou buďte nad nimi jako ostřešové. Ať se vás bojí, a mrskejte, bíte, nelitujte metly, když toho zaslouží, abyste, jak svět po hříchu nyní jest, na nich hanby neuzřeli, a lehkosti se nedočkali.*“³²⁴ Dívka se neměla nikdy nešťastně zamilovat – nešťastná láska byla pokládána za vážnou chorobu, kterou bylo nutno léčit pomocí odvaru z bukvic a myrhy smíchané s teplým vínem.³²⁵

Ve středověku bylo vzdělání dívek individuální záležitostí a bylo především určeno pro příslušnice nejvyšších vrstev – pro princezny z vládnoucích rodů a pro dcery velmožů. Mezi základní znalosti, které se měly naučit, patřilo čtení a psaní v mateřském jazyce (jen některé měly možnost naučit se cizím jazykům), zásady křesťanské víry pomocí náboženské četby a návštěv bohoslužeb, modlitby, mravní chování, společenské způsoby a vzdělání pro vedení své vlastní domácnosti.³²⁶ Velký důraz se kladl na ruční práce.

Od konce 10. století se výchově a vzdělání princezen vládnoucího rodu a dívkám z jejího okruhu věnoval pražský svatojiřský klášter benediktinek a od roku 1144 rovněž klášter premonstrátek v Doksanech. Panovnické dcery poté dozrávaly pobytem u dvorů svých rodin, příbuzných nebo spřátelených rodin a nebo na dvoře

---

³²¹ Václav BŮŽEK, „*Tý naděje budou každý čtyři neděle.*“ *Těhotenství očima šlechty na prahu novověku*, Dějiny a současnost 23, 2001, s. 8-13, zde s. 9.

³²² Milena LENDEROVÁ – Božena KOPIČKOVÁ – Jana BUREŠOVÁ – Eduard MAUR, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009, s. 202.

³²³ V. BŮŽEK – P. KRÁL, *Člověk českého raného novověku*, s. 24.

³²⁴ František Antonín ZEMAN, *Urozeného pána pana Jana z Lobkovic na Hasištejně zpráva a naučení jeho synu Jaroslavovi v tom, co činiti a co nechati, a kterak se a pokud v čem zachovati má*. Praha 1876, s. 16.

³²⁵ M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – J. BUREŠOVÁ – E. MAUR, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 202.

Václav BŮŽEK, „*Tý naděje*“, s. 9.

³²⁶ Martin NODL – František ŠMAHEL, *Člověk českého středověku*. Praha 2002, s. 419.
M. RYANTOVÁ, *Dětství v aristokratickém prostředí raného novověku*, s. 34-35.

svého budoucího ženicha.³²⁷ Ve 13. století se kromě benediktinek a premonstrátek začaly dívčímu vzdělání věnovat cisterciáčky a žebravé řády.³²⁸

Ve vrcholném středověku bylo vzdělání umožněno i dcerám šlechticů a patricijů, v některých případech i měšťanů. V 15. století fungovala dívčí škola dominikánek u sv. Anny na Starém Městě pražském. V 16. století se k dominikánkám přidaly klarisky u sv. Anežky a to nejen v Praze, ale v i Českém Krumlově, Týnci a Chebu a dále magdalenitky v Mostě. Výchovou dívek se zabývaly i bekyně, které vyučovaly literární předměty, společenskou výchovu a ženské ruční práce, jejichž zpracování je dokladem uměleckého ducha.³²⁹

Ve šlechtickém prostředí se mohl vyskytnout i soukromý preceptor pro dívky stejně jako pro chlapce – to je příklad dcery Zachariáše z Hradce Kateřiny, která měla svého preceptora Martina Vernense, který ji naučil číst a psát.³³⁰ Karel Starší ze Žerotína zpestřil výuku svým dcerám tím, že kromě čtení a psaní měly dívky hudební výchovu a vyučování jazyků. Dokonce v některých případech mohly navštěvovat zámeckou školu – takové vzdělání získaly sestry Petra Voka z Rožmberka a dcery Adama I. z Hradce, které se svými bratry navštěvovaly zámeckou školu na jindřichohradeckém zámku.³³¹

Kromě vzdělání, které poskytovaly členky řádů nebo soukromí preceptoři, mohly dívky navštěvovat i některé ze škol, jejichž systém byl popsán v předcházející podkapitole. Dívky mohly navštěvovat farní školu, nejnižší třídu městských škol a v některých pokoutních školách měly vyhrazené oddělení.

Dalšího vzdělání se jim dostalo ve vlastních rodinách (zejména v bohatších městských), kde podle potřeby byly seznamovány s vedením živností. To platí i o řemeslnických rodinách, kde se dcerám dostávalo základů otcova podniku.³³²

Velkou změnu přinesl k přístupu ke vzdělání dívek tridentský koncil, který poukázal na důležitost vzdělání jako předpoklad výuky v přísné katolické víře a to i pro dívky.³³³

---

³²⁷ M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – J. BUREŠOVÁ – E. MAUR, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 83-84.

³²⁸ Milena LENDEROVÁ, *K hříchu k i modlitbě. Žena v minulém století*. Praha 1999, s. 39-41.

³²⁹ M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – J. BUREŠOVÁ – E. MAUR, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 83-84.

M. LENDEROVÁ, *K hříchu k i modlitbě*, s. 39-41.

³³⁰ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA, *Rodinný život*, s. 158.

³³¹ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – Kolektiv, *Dvory velmožů s erbem růže*, s. 77.

³³² J. JANÁČEK, *Ženy české renesance*, s. 149-150.

Stejně jako chlapci, tak i dívky, se mohly dostat na panovnický nebo jiný šlechtický dvůr a to do fraucimoru. Fraucimor je specifikem šlechtického prostředí, protože v měšťanském prostředí díky jeho hospodárnosti nebylo jeho vytvoření možné. Jednalo se o malý dvůr neprovdaných dívek, které žily po boku šlechtičny a bez něhož nemohla existovat žádná dáma. Jeho hlavními úkoly byla společnost, reprezentace a doprovod. Vedle sebe zde žily dcery ze zámožných šlechtických rodin, které zde chtěly získat především společenské známosti a jak se naučit vést vlastní domácnost, ale i z chudých, které se snažily uniknout z rodné tvrze a stát se členkou fraucimoru pro ně bylo společenským vrcholem. I zde fungovala společenská hierarchie – dívky z nejlepších rodin se stávaly členkami fraucimoru královny a šlechtičny nižšího původu vstupovaly do fraucimoru předních dam Českého království. Kromě společnosti a doprovodu dámy, u které byl fraucimor vytvořen, zde bylo silné výchovné poslání. Dívky se zde učily domácím pracím (ručními nekončícími pracemi si měly ženy ukrátit počet let v očištění),³³⁴ rozpoznáváním jakosti a ceny rozličných textilií, dostávalo se jim základům k vedení vlastní domácnosti,³³⁵ naučily se zde tanec a zpěv a vytvářely zde nádherné ozdoby ze zlata, stříbra, perel a drahých kamenů.³³⁶ Byla to škola vkusu, dobrého chování a životního slohu, kde rozhodující vliv měl vkus paní domu.³³⁷

Zajímavým příkladem pro poznání, jak byly dívky vychovávány k úctě k rodičům a také, že se učily psát, přikládám dopis dcery Vojtěcha Pětipeského, která mu píše dopis ze dne 12. ledna roku 1594: „*Urozenému a statečnému rytíři panu Albrechtovi Pětipeskému z Chyš a Egerbergu, rytmistru kraje Boleslavského panu tatíčkovu mému ze všech světa nejmilejšímu k vlastnímu odevření. Poslušenství dcerovské vzkazují V. M. Můj ze všeho na světě nejmilejší pane tatíčku, mé ze všeho nejmilejší srdíčko! By jste ráčili zdraví býti a dobře se míti, toho bych V. M. můj nejmilelý, i nejupřímnější srdéčko věrně a upřímně ráda přála tak jako sama sobě.*

³³³ M. LENDEROVÁ, *K hříchu k i modlitbě*, s. 41.

³³⁴ Christiane KLAPISCH-ZUBEROVÁ, *Žena a rodina*, in: *Středověký člověk a jeho svět*. Vyd. Jacques Le Goff, Praha 1999, s. 241-262, zde s. 260.

³³⁵ J. JANÁČEK, *Ženy české renesance*, s. 96.

³³⁶ *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*. Praha 1976, s. 175.

Původní latinské znění: *Fontes Rerum Bohemicarum*, sv. IV. Ed. Josef EMLER, Praha 1884 (dále FRB IV.), s. 130, č. XCII.

³³⁷ J. JANÁČEK, *Ženy české renesance*, s. 102.

*Při tom, můj ze všeho světa nejmilejší pane tatičku nemohla jsem pominouti, abych V. M. neměla tímto svým kratičkým psaním navštívit a předzvědět, kterak se na svém zdraví míti račte. Já V. M. oznamuji, mé nejmilejší srdíčko, že jsem já i my všichni na Byšicích, děkuje pánu Bohu, zdraví a dobře se máme; pán Bůh rač V. M. tolikéž dáti štěstí, zdraví i svaté požehnání a k nám se ve zdraví domů navrácení k všemu vašnostinku potěšení. Tak můj ze všeho na světě nejmilejší pane tatičku, V. M. prosím pro Boha, pro milosrdenství Boží, že mne neráčíte opustiti, že na mne neračte zapomenouti; já na V. M. vdycky zpomínám a smrti by se mi to rovnalo, kdybych na V. M. měla zapomenouti. Při tom V. M. i tolikéž pro Boha prosím, že k nám brzo domů přijeti a mne i nás děti siré, zarmoucené navštívit a potěšiti ráčíte. Tolikéž má ze všeho světa nejmilejší, nejrozkošnější kratochvíle, můj nejbystřejší ptáčku, račte o tom dobře věděti, že my siré děti na tom bídném světě žádného nemáme upřímnějšího jako předně pána Boha, potom V. M. a máme tu důvěrnost k pánu Bohu a k V. M. Paní mamička i Šťastníček, Fridrišek, Ladislávek vzkázali V. M. i panna Mandička i já velice pozdravovati. S tím V. M. pánu Bohu poroučím. On rač dáti, abych se s V. M. v dobrém a potěšitelném zdraví shledati mohla. Datum spěšně na Byšicích tu středu po Třech králích léta 1594.*³³⁸

Dívky své získané vzdělání mohly využít v mecenášské, fundátorské a donátorské činnosti. Velice se zasloužily o rozvoj knižní kultury, v níž mohly působit jako autorky, ale nejčastěji jako objednavatelky a čtenářky.³³⁹

Výchově a vzdělání dívek se věnovala pozornost. Ve spisech se diskutovalo nad dalším vzděláváním dívek, zda je to vhodné a v jakém rozsahu by mělo být. Španělský humanista Juan Luis Vives se domníval, že pokud jsou ženy neřestné, tak je to způsobené tím, že jsou nevzdělané. Erasmus Rotterdamský obhajoval vzdělání dívek pro dobro manželské shody. I Martin Luther vyžadoval alespoň základy gramotnosti pro ženy, což se pro české prostředí moc říci nedá, protože Jan Kocín

³³⁸ František DVORSKÝ, *Staré písemné památky žen a dcer českých*, Praha 1869, s. 155-156.

³³⁹ M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – J. BUREŠOVÁ – E. MAUR, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 83-84.

z Kocinetu se své knize *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně* z roku 1585³⁴⁰ na vzdělání ani nepomyslel.³⁴¹

Přestože pro dívky nebyly sepisovány naučení, jaká známe z 16. století a kterým se bude věnovat následující podkapitola, tak i přímo jim byly určeny některé spisy významných autorů své doby. Významným autorem pro dívky je již zmiňovaný Tomáš Štítný ze Štítného, který psal pro svou dceru Anežku.³⁴² V roce 1412 napsal Mistr Jan Hus spis *Dcerka*, který sepsal pro své bývalé posluchačky, které navštěvovaly jeho kázání v Betlémské kapli.

4.3. NAUČENÍ OTCŮ DĚTEM

Příchod renesance ovlivnil řadu šlechticů, kteří začali klást větší důraz na výchovu a vzdělání pro své děti. Samozřejmě i před příchodem humanismu a renesance byly psány spisy, které se věnovaly dětem, ale byly to spíše příručky pro rodiče než pro samotné děti. Zajímavou příručkou je od augsburského lékaře Bartholomea Metlingera *Regiment der jungen Kinder* z roku 1474, která se zabývá dětskými nemocemi a jejich léčením, uvažuje zde o dětské stravě, o volbě povolání a věnuje se rovněž výchově dětí.³⁴³

Od počátku 16. století začala vycházet velice oblíbená (zejména otcovská) naučení, ve kterých otcové dávali rady a příkazy jak se chovat od útlého mládí až po práh dospělosti. Nebyla to záležitost jen českého prostředí, například Erasmus Rotterdamský v roce 1530 napsal spis *O slušném chování dětí* pro vévodu Jindřicha Burgundského.³⁴⁴

Vybrala jsem čtyři známá naučení z českého prostředí, která budu v této podkapitole porovnávat.

---

³⁴⁰ J. JANÁČEK, *Ženy české renesance*, s. 17.

³⁴¹ M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – J. BUREŠOVÁ – E. MAUR, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 83-84.

³⁴² K tomu: Sborník českých textů. Tomáš ze Štítného [online]. [cit. 26. 3. 2012]. Dostupné z WWW:

<http://www.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_record_num&param=0&client=&ats=1332765126&mode=&testMode=&sf_queryLine=%C5%A0%C3%ADtn%C3%BD&qs_field=0>.

³⁴³ Martin NODL, *Dětství v předmoderní době*. Souvislosti. Revue pro křesťanství a kulturu 4, 1996, s. 7-29, zde s. 21.

³⁴⁴ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 283.

Prvním spisem není klasické naučení jako následující tři příklady, ale je to čítanka antického myšlení, která vznikla kolem roku 1500 a byla velice oblíbená ve šlechtickém i měšťanském prostředí po celé 16. století. Jejím autorem je s největší pravděpodobností kališnický kněz a humanistický vzdělanec Jan Češka, který se dožil i prvního knižního vydání svého díla roku 1529, které pořídil plzeňský tiskař Jan Peklo.³⁴⁵

Spis se věnuje štěstí, moudrosti, svobodě, rozumu, chvále, pravému přátelství, času, přirozenosti, řeči, majetku, ženění, výchově dětí, lásce, nemanželským dětem, smrti a mnoha dalším tématům. Jedná se o krátké kapitoly, ve kterých se autor snaží zachytit co nejširší rozmanitost toho, co se nás nejvíce v životě dotýká a obklopuje. Odkazuje na historické příklady hlavně z antiky, což odpovídá i tomu, že se jedná o čítanku antického myšlení, ale obohacuje je mentalitou a názory lidí začátku 16. století.³⁴⁶

Typickým naučením je naučení Jana z Lobkovic na Hasištejně svému synovi Jaroslavovi z roku 1504. Jan z Lobkovic přímo zmiňuje, že on píše tuto knížku a přímo v ní hovoří se svým synem jak se má správně chovat ve svém nedokonalém mládí a jak má vychovávat své potomky.³⁴⁷

Určitě jedním z nejznámějších naučení je *Naučení rodičům* fiktivního dítěte Ludvíka z Pernštýna, které bylo vytvořené po roce 1508. Novorozenec zde promlouvá v deseti tematických odstavcích k matce nebo k otci a poučuje je, jak má být správně vychováván od kojeneckého věku. Dále zde popisuje, jak má vypadat jeho ideální vzdělání, rodinný život a jak má správně řídit záležitosti panství.³⁴⁸ Kromě tohoto uceleného popisu o potřebách a výchově dítěte, dospívajícího a dospělého, je toto dílo zajímavé i svým původem, o který se vedou mezi historiky spory.³⁴⁹ Původně se předpokládalo, podle jména „autora“, že je to spis určený pro královské prostředí, což bylo vyvráceno, protože ve spisku se objevují utrakvistické zmínky a dvůr Jagellonců v Budíně byl katolický. Navíc je tento druh spisku

---

³⁴⁵ Jan Češka. *Řeči a naučení hlubokých mudrců* [online]. [cit. 18. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://aleph.nkp.cz>>

³⁴⁶ Více: Jan ČEŠKA, *Řeči a naučení hlubokých mudrců*. Praha 182, 172 s.

³⁴⁷ Více: František Antonín Zeman, *Urozeného pána pana Jana z Lobkovic na Hasištejně zpráva a naučení jeho synu Jaroslavovi v tom, co činiti a co nechati, a kterak se a pokud v čem zachovati má*. Praha 1876, 32 s.

³⁴⁸ Více: Ludvík Z PERNŠTÝNA, *Naučení rodičům*. Stará Říše 1928, 64 s.

³⁴⁹ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 284.

intimní rodinnou záležitostí.³⁵⁰ Co je určitě jisté? Že se jedná o spis z pernštejnského okruhu. Autorem určitě nemohlo být dítě, protože ve spisu se odráží životní zkušenosti dospělé osoby s mnoha životními osudy a zkušenostmi. Za nejpravděpodobnějšího autora je považován Vilém z Pernštejna, který zde shrnul své životní zkušenosti a chtěl je předat svému synovi Vojtěchovi při příležitosti narození jeho prvního mužského potomka, který se jmenoval Ludvík.³⁵¹

Nejmladší naučení píše Albrecht Rendl z Oušavy v roce 1520 svým čtyřem synům – Janovi, Albrechtovi, Vilímovi a Mikulášovi a radí jim, jak se mají chovat ve veřejném životě.³⁵²

Všechna naučení jsou adresována mladým mužům, žádné dívce. Každé naučení klade velký důraz na úctu k Bohu a k rodičům, kterým se nikdy nemá syn postavit na odpor. Když se v naučení píše o výchově, tak autoři jsou jednoznačně pro výchovu v dobrého křesťana a rozhodně se nebrání tělesným trestům, které naopak pro dobro dítěte velmi doporučují. Většina z nich je adresována dospívajícím, jen Ludvík z Pernštýna se v prvních částech věnuje i kojenci, jeho chůvám a kmotrech. Dospívající mladík má být vychováván v ctnosti, má být spravedlivý a má se vždy držet svého pána. Nepřipouští se žádné hry a ani jiný druh hazardu. S hazardem souvisí i to, že nemá zbytečně utrácet a rozdělovat své statky.

Můžeme říci, že tato naučení předávala moudrost starších další generaci. O jejich oblíbenosti a užitečnosti svědčí i to, že ze šlechtického prostředí se dostávala i do městského prostředí a že jejich rady byly tak nadčasové, že platily nejen v době svého sepsání.

---

³⁵⁰ P. VOREL, *Dítě na aristokratickém*, s. 16-17.

³⁵¹ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, s. 284.

³⁵² Více: Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Naučení p. Albrechta Rendla z Oušavy synům dané*, Český časopis historický 8, 1902, s. 68-70.

5. DĚTI A JEJICH ROLE V 14. – 16. STOLETÍ PODLE JEJICH SOCIÁLNÍHO POSTAVENÍ

Žádné dítě nemohlo ovlivnit do jaké rodiny a sociálního prostředí se narodí. Oba tyto faktory ovlivňovaly dětství a životní osud dítěte. Jiné dětství prožil syn krále, který se jednou měl stát novým panovníkem a byl k tomuto poslání vychováván od nejtělejšího dětství, a syn prostého rolníka. Srovnatelné dětství s panovnickým dítětem mělo šlechtické dítě, které rovněž mělo svůj budoucí život jasně naplánovaný. Syn byl dědicem rodového panství a zajišťoval kontinuitu rodu. Dcera umožňovala prostřednictvím sňatkových smluv vytvořit výhodné politické aliance a situace. Městské dítě bylo nejčastěji vedeno k tomu, aby jednou převzalo živnost po svém otci. Venkovské dítě bylo důležitou pracovní silou. Musíme ale říci, že v chudých vrstvách s větším počtem dětí bylo každé další dítě na jedné straně vítanou pomocnou silou, ale na druhou stranu bylo přítěží, protože se muselo žít a šatit.

Dítě bylo pro rodinu nadějí do budoucnosti. Bylo považováno za samozřejmé, že děti jednou zajistí své rodiče na stáří a hlavně potomci zajišťovali kontinuitu rodiny či rodu.

5.1. PANOVNICKÉ DÍTĚ

Na první pohled by se nám mohlo zdát, že dítě z nejnvýše postaveného prostředí mělo vše, co si přálo. Nutno říci, že v tomto případě můžeme mluvit téměř o opak.

Přestože královské dítě mělo ty nejluxusnější hračky, oblečení a co nejlepší dostupnou péči, tak velice často můžeme mluvit o chudém emocionálním vztahu mezi dítětem a jeho matkou. Bylo to způsobeno tím, že dítě bylo často a ve velmi nízkém věku odebíráno matce a předáváno chůvám a později preceptorům. Jeden z důvodů byl, aby syn - následník trůnu dostal co nejlepší a nejširší výchovu a vzdělání a nebylo ojedinělé, že odjížděl na cizí královský dvůr, kde se setkal s jinou dvorskou kulturou. Druhý důvod byl ten, že malé dítě se mohlo stát nástrojem k získání moci v království a bylo důležité ho ochránit nejen před manipulací, ale i před smrtí způsobenou vládyčtivým člověkem. Snad nejznámějšími příklady

odloučení od matky a internování je osud malého Václava II., který prožil dětství v odloučení od nejbližších pouze s mužskou posádkou hradu (vězněn mezi léty 1279-1283³⁵³ na hradě Bezděz a poté odvezen do Saska).³⁵⁴ Druhým známým příkladem je odloučení malého Karla IV. od matky, kdy byl internován na Křivoklátě a na Lokti, a dále byl poslán na výchovu na francouzský královský dvůr.³⁵⁵

Ani u mladších synů nemůžeme vždy mluvit o hlubším emocionálním vztahu. Protože vysoká dětská úmrtnost se nevyhýbala ani panovnickým dvorům, bylo každé dítě ohrožené a kdykoliv se mladší sourozenec mohl stát následníkem trůnu. U panovnických rodin dále platilo, že nejmladší syn (i některé dcery) byl předurčen k církevnímu životu a v sedmi letech odcházel do kláštera.³⁵⁶

Dítě z panovnického prostředí velmi brzy opouštělo dětský bezstarostný svět. Nebylo ojedinělé, že v raném dětství bylo korunováno, protože tím byla zajištěna kontinuita vlády a stabilita v zemi. Aby se zabránilo útokům na trůn ze stran příbuzných nebo politických rivalů, tak nebylo ojedinělé, že i dvouleté dítě (vzpomeňme na Václava IV.)³⁵⁷ bylo korunováno králem. Tímto aktem přestalo být dítě dítětem, ale stalo se dospělou vyvolenou osobou. Muselo se účastnit politických jednání, přijímat diplomatické návštěvy a alespoň formálně soudit a vládnout.³⁵⁸

I díky sňatkové politice přestávalo být velmi brzy panovnické dítě dítětem. Do sedmi let neplynuly ze slibů, které si dávali rodiče budoucích manželů, žádné právní závazky. Podle kanonického práva mohl být slib sňatku uskutečněn od sedmi let. Od tohoto věku mohly být sňatky uzavírány tzv. *de futuro* (= do budoucnosti). Po zásnubách mohla zůstat dívka v novém prostředí, kam se měla jednou provdat a

---

³⁵³ Martin NODL – František ŠMAHEL, *Člověk českého středověku*. Praha 2002, s. 64

³⁵⁴ František PRAŽSKÝ, Kronika, in: *Kroniky doby Karla IV.* Praha 1987, s. 58-168, zde s. 63. Původní latinské znění: *Fontes Rerum Bohemicarum*, sv. IV. Ed. Josef EMLER, Praha 1884 (dále FRB IV.), s. 354, č. IV.

³⁵⁵ František ŠMAHEL, *Monseigneur Charles de Bohême. Dětství a dospívání Karla IV. ve Francii*, *Dějiny a současnost* 27, 2005, s. 34-37, zde s. 34.

³⁵⁶ Martin NODL, *Dvě tváře dětství. Malí dospělí a děti-hříšníci ve středověku*, *Dějiny a současnost* 28, 2006, s. 30-33, zde s. 32.

M. NODL – F. ŠMAHEL, *Člověk českého středověku*, s. 64.

³⁵⁷ Zdeněk FIALA, *Předhusitské Čechy 1310-1419*. Praha 1968, s. 160

³⁵⁸ M. NODL, *Dvě tváře*, s. 32.

nebo se malí snoubenci vrátili zpět domů ke svým rodičům. „Protože pak Václav, dědic Českého království, a Jitka, dcera římského krále Rudolfa, nebyli v době svého zasnoubení ještě způsobilí pro sňatek, poněvadž tomu bylo na překážku mládí obou, tento se vrátil s matkou domů, ona pak zůstala s otcem, aby byla až do doby zákonitého věku velmi ušlechtilé vychována. Tak tedy rozdělení jsou ti, kteří spojení byli zákonným svazkem, vždyť byli v té době přespříliš mladí.“³⁵⁹

Chlapci se nejčastěji ženili ve věku čtrnácti let a dívky ve dvanácti letech. Aby sňatek byl platný, muselo dojít k potvrzení manželského slibu a zároveň sňatek musel být naplněn i konzumně - pohlavním stykem. V některých případech mohla vést příliš brzká sexualita k dočasné nebo trvalé impotenci a u dívek se mohl vytvořit až panický strach z pohlavního styku. A ani příliš brzké porody nebyly pro tak mladé dívky vhodné – často docházelo k podlomení jejich zdraví a dívky byly dále oslabovány dalšími porody, které následovaly v krátkých intervalech. Proto nás nepřekvapí, že byla nejen vysoká úmrtnost novorozenců, ale i jejich matek a to právě i na panovnických dvorech, kde byla nejlepší dostupná péče.³⁶⁰ Na základě vyčerpání z porodů zemřela například Adléta Uherská, Zdislava z Lemberka, Guta Habsburská, Anna Svidnická či Kunhuta ze Šternberka.³⁶¹

Po IV. lateránském koncilu nebyla pro právoplatnost manželství nutná jeho konzumace, ale v královském prostředí se tomuto aktu přikládal stále velký význam. Proto i u velmi malých dětí můžeme mluvit o symbolickém pohlavním aktu, kdy k sobě nebo na sebe byly položeny nahé děti a tím symbolicky došlo k právoplatnému uzavření manželství. Tímto aktem byl uzavřen sňatek dcery Rudolfa Habsburského Guty s Václavem II. a nebo sňatek Jana Jindřicha a Markéty Pyskaté.

Nezáviděníhodné postavení měly dívky z královských rodin. Přestože se jim dostávalo velice kvalitního vzdělání, tak byly často jen figurkou ve sňatkové politice svého otce nebo poručníka. Nutno říci, že ne vždy sňatek dopadl podle plánů a dívka se mohla stát středem všeobecného posměchu. Příkladem nepovedené sňatkové politiky je osud Anežky Přemyslovny, která ve třech letech byla

---

³⁵⁹ Zbraslavská kronika. *Chronicon Aulae Regiae*, Praha 1976, s. 54.

Původní latinské znění: FRB IV., s. 25, č. XIX.

³⁶⁰ M. NODL, *Dvě tváře*, s. 33.

³⁶¹ M. NODL – F. ŠMAHEL, *Člověk českého středověku*, s. 62.

zasnoubena se synem slezského vévody. Díky tomuto zasnoubení byla poslána se svou desetiletou sestrou Annou do ženského kláštera cisterciáček v Třebnici. „*Stalo se pak Boží prozřetelností, jež pro ni něco lepšího chystala, že po smrti snoubence svého, uvedeného vévody, již jako šestiletá byla vrácena otci a od toho byla odevzdána do kláštera Doksanského v království Českém pannám, tamtéž Pánu Bohu sloužícím, na další vychování v dobrých mravech i také aby se naučila písmu.*“³⁶² V osmi letech se Anežka vrátila z kláštera do otcovského domu. „*Po nějakém však čase byla žádána po poslech syna císaře Fridricha za manželku a také od rodičů jmenovanému jinochu po zmíněných poslech jest zasnoubena. [...] Posléze když zasnub byl potvrzen, dle ustanovení císařova jest poslána s okázalostí, královské vznešenosti hodným otcem do Rakous, aby svého času byla odevzdána vévodou rakouským synu císařovu za manželku. [...] Stalo se, poněvadž ono jmenované zasnoubení bylo popřeno a neznámo, když již dosáhla čtrnácti let, že byla poslána zpět do své rodné země. A hle, nedlouho potom poslové císařovi a anglického krále k rodičům její přišedše, o závod žádali, aby jejich pánu byla dána za manželku.*“³⁶³ Posledním nápadníkem byl Fridrich II. V této době již nežil Anežčin otec a její bratr Václav I. nechal svou velmi oblíbenou sestru rozhodnout. Anežka nakonec Fridricha II. odmítla. Podobný osud měla i Jitka, druhorozená dcera Jana Lucemburského. „*Nejprve byla ještě v útlém věku zasnoubena se synem krakovského krále Lokýtky, potom s jediným synem míšeňského markrabího Fridricha, později se synem hraběte barského, pak s prvorozeným synem Ludvíka Bavora, potom se svým příbuzným Otou, vévodou rakouským, v různých dobách nikoli bez rozumných důvodů. Avšak milost boží rozhodla jinak, když je teď v manželství i tělesně spojena se synem francouzského krále.*“³⁶⁴

Sňatek nemusel být zrušen jen tím, že druhá strana si své rozhodnutí rozmyslela, ale velice často k němu nedošlo kvůli úmrtí jednoho z dětí. Příkladem

---

³⁶² Jan VYSKOČIL, *Legenda blahoslavené Anežky a čtyři listy sv. Kláry. Překlad středověkého životopisu blahoslavené Anežky dle nejstaršího latinského rukopisu milánského ze začátku XIV. století.* Praha 1934, s. 11-13.

³⁶³ Tamtéž, s. 11-13.

Anežka Česká. [online]. [cit. 21. 3. 2012]. Dostupné z WWW:

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Ane%C5%BEka_%C4%8Cesk%C3%A1>

³⁶⁴ F. PRAŽSKÝ, *Kronika*, s. 111.

Původní latinské znění: FRB IV., s. 409, č. XXIII.

Jitka Lucemburská. [online]. [cit. 21. 3. 2012]. Dostupné z WWW:

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Jitka_Lucembursk%C3%A1>

může být nejen smrt prvního snoubence Anežky Přemyslovny, ale například i smrt Anežky, dcery Václava II. a jeho manželky Guty. *„Král Adolf, když se uprázdnilo markrabství míšeňské, vojensky podrobil jeho větší část svým zákonům A týž král požádal krále Václava, aby k němu přišel. Ten ho s velikou slávou navštívil v lesích u Grünhainu, a po skončení různých vzájemných jednání, náležitým způsobem spolu smluvili přátelství mající trvat na věky, a uzavřenou smlouvu potvrdili sňatkem svých dědiců. Neboť Ruprechtovi, synovi krále římského, tam byla dána Anežka, dcera králova, a tak byla chvalným koncem ukončena porada knížat. Král pak nedovolil, aby se jeho zeť Ruprecht od něho vzdálil, a v předvečer svatého Vavřince bylo uzavřeno manželství způsobem, jakým se mohlo stát mezi dětmi. Takto se konají tedy ty slavnostní zásnuby mladých, v národě smutným srdcím se dostává útěchy. Že však nemůže trvat, co žije v přítomném světě, Anežka zakrátko zemře, a pohřbí ji v zbraslavském chrámě. Zaniká její smrtí tak skvělé spojení, které králové sjednali dětem a zároveň stvrdili smlouvou.“*³⁶⁵

Jak se dívkami až téměř „handlovalo“ nám popisuje Zbraslavská kronika na osudech sester Jana Lucemburského.³⁶⁶ *„Téhož roku [1318] Karel, syn sicilského krále Karla, který se stal uherským králem, ztratil svou první manželku, s níž neměl děti, poslal uherská hrabata Tomáše a Šimona s tlumočnickem Štěpánem a se slušnou družinou k českému králi Janovi s žádostí, aby mu ráčil dát jednu ze svých sester za manželku. Toto poselstvo přijal český král Jan přátelsky a spolehlivými posly povolal z hrabství Lucemburského své sestry, z nichž starší se jmenovala Marie a mladší se zvala vlastním jménem Beatrix. Ani jedna z těchto dívek nedosáhla ještě čtrnácti let věku. A tak přišly na pozvání svého bratra obě tyto dívky a vešly dne 20. června se svou družinou do Prahy. Čtvrtého pak dne po svém příchodu přišly tyto dívky spolu s králem a královnou do Zbraslavského kláštera. Měl se totiž tehdy velebně slaviti výroční úmrtní den zakladatele onoho místa. Přišli tam také vyslanci uherského krále a začali naléhavě žádati, aby byla vyslyšena jejich žádost. Král Jan vyhověl jejich žádosti a dal jim svobodnou volbu, aby si vybrali jednu z jeho sester. a tak stáli Uhři po vyslyšení svých přání [...] před oběma dívkami, upírajíce na ně s tichou myslí oči otevřeně. Bedlivě prohlížejí*

³⁶⁵ F. PRAŽSKÝ, Kronika, s. 66-67.

Původní latinské znění: FRB IV., s. 359, č. VIII.

³⁶⁶ M. NODL, *Dvě tváře*, s. 33.

*půvabné tváře těchto panen, probírají urostlost, popisují chůzi a bystře zkoumají, kterou by měli spíše vybrati. Konečně požádají, aby jim byla určena mladší dívka Beatrix za paní a královnu uherskou.*³⁶⁷

Rovněž nebylo ojedinělé, že dívka byla o několik let, až desítek let mladší, než její budoucí manžel. Známými příklady jsou manželky Karla IV. – Anně Svídnické bylo pouhých 14 let, když vstoupila do manželství s 37letým Karlem IV. Alžbětě Pomořanské bylo 16 let, ale její muž byl o 31 let starší než ona.³⁶⁸

5.2. ŠLECHTICKÉ DÍTĚ

O dětech z nejvyšších společenských kruhů máme nejvíce informací. Zejména panovnické a ojediněle i šlechtické děti se staly předmětem zájmu dobových kronikářů. Šlechtické děti byly často zmiňovány v otcovských naučeních a dalších dobových spiscích.

Stejně jako v panovnickém, tak i ve šlechtickém prostředí bylo dítě velmi očekávaným, protože jeho příchodem na svět bylo zajištěno pokračování rodu a rodových zájmů. Přesto musíme říci, že v raném novověku docházelo k postupné biologické a genetické vyčerpanosti aristokratů, kdy muži začali ztrácet svou plodnost.³⁶⁹ Díky bezdětným manželstvím v 16. století vymřelo po meči několik šlechtických rodů – páni z Boskovic, páni z Ojnic či Rožmberkové.³⁷⁰

Ani v tomto prostředí nebyla ojedinělá dětská úmrtnost a úmrtnost rodičky. Jáchym z Hradce se svou ženou Annou z Rožmberka měl pět dětí a z toho tři zemřely. Stejný osud potkal i Adama II. z Hradce a jeho manželku Kateřinu z Montfortu. O dvě narozené děti přišel také Jáchym Oldřich a jeho žena Marie Maxmiliána z Hohenzollernu. Aby byla zajištěna kontinuita rodu i přes vysokou dětskou úmrtnost, tak intervaly mezi porody byly přibližně rok, rok a půl.³⁷¹

---

³⁶⁷ Zbraslavská kronika. *Chronicon Aulae Regiae*, s. 318.

Původní latinské znění: FRB IV., s. 249, č. V.

³⁶⁸ M. NODL – F. ŠMAHEL, *Člověk českého středověku*, s. 62.

³⁶⁹ Václav BŮŽEK, *Muž, žena a děti v aristokratické rodině na prahu novověku*, in: Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století. Praha 2002, s. 45-66, zde s. 56.

³⁷⁰ Přehled šlechtických erbů. [online]. [cit. 22. 3. 2012]. Dostupné z WWW:

<http://www.ohradec.eu/prehled_erbu.html>

³⁷¹ Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Kolektiv, *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a panů z Hradce*. Praha 1997, s. 72.

Ve středověku byl šlechtický chlapec vychováván k rytířské výchově. V sedmi letech byl syn poslán ke královskému dvoru jako páže. Od čtrnácti let byl zbrojnošem a v jednadvaceti letech mohl být pasován na rytíře. Tento směr výchovy byl oblíbený během celého středověku, ale hlavně za dob Přemysla Otakara II. a Jana Lucemburského, kteří sami byli považováni za vzory rytířství.³⁷²

Postupně se vytvořily dvě základní linie výchovy šlechtické mládeže. První linií byla linie šlechtic-rytíř, ve které se měl mladý šlechtic řídit vzory z rytířského eposu o Tristramovi. Tato výchova spočívala v péči o fyzickou zdatnost, tj. cvičení, běh či házení kamenem. Dále zahrnovala skoky, zápasy, házení kopím a mladý muž se učil zacházet se štítem a mečem. Kromě fyzické zdatnosti si měl zušlechťovat mysl, mluvu a chování. Mezi první vštěpované vlastnosti patřila štedrost, rytířská ctnost, společenská prestiž, pouto ke štedrému pánovi a služebnému panošovi. Byla to výchova zkoušek věrnosti a pravdymilovnosti. Ukončení mělo probíhat v cizině, kde měl mladík osvědčit své ctnosti a získat rytířské ostruhy.³⁷³ Tato linie výchovy přetrvávala velmi dlouho, ale postupně se z této výchovy končící pasováním na rytíře stává spíše symbolický akt jako projev zvláštní panovnické přízně bez ohledu na bojovnické zkušenosti a zásluhy.³⁷⁴ Takovým příkladem může být pasování na rytíře teprve sedmiletého syna Viléma z Pernštejna Vojtěcha králem Vladislavem v roce 1497.³⁷⁵ Druhou linií byla linie šlechtic-hospodář. Takový syn prožil své rané dětství pod matčinou péčí a v sedmi letech dostal vychovatele. Měl se pod jeho vedením naučit číst, psát a naučit se cizím řečem - latině a němčině. Tato výchova spočívala v oddávání se pobožnosti, osvojování si právních norem a učení se šetrnosti. Proto nepřipadaly v úvahu žádné hry a zbytečné utrácení. I tato výchova byla ukončena v cizině, kde měl syn získat zkušenosti ve styku s lidmi a osvojit si praktické znalosti ze života.³⁷⁶ Tato linie výchovy v raném novověku převládla.

Po dosažení určitého vzdělání šlechtický syn velice často vstupoval do čestné dvořanské služby u královského dvora, kde působil jako komorník nebo

---

³⁷² Noemi REJCHRTOVÁ, *Dětská otázka v husitsví*, Československý časopis historický 28, 1980, s. 53-77, zde s. 56.

³⁷³ Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích 2. Šlechta. 1471-1526*. Praha 1994, s. 200.

³⁷⁴ Josef PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury I (1). Vymezení kulturních dějin. Kultura každodenního života od pravěku do 15. století*, Praha 1985, s. 314.

³⁷⁵ N. REJCHRTOVÁ, *Dětská otázka v husitsví*, s. 56.

³⁷⁶ J. MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích 2*, s. 200.

páže.³⁷⁷ Jako příklad uveďme představení Viléma z Rožmberka po ukončení studia českému králi Ferdinandovi I. a nebo působení Adama II. z Hradce na habsburském dvoru ve Vídni.³⁷⁸ U synů z méně zámožných panských nebo rytířských rodin nebylo neobvyklé, že chlapec ve dvanácti nebo třinácti letech vstupoval jako páže do služeb mocnějších rodů.³⁷⁹

Stejně jako panovnické děti byly šlechtické děti nástrojem sňatkové politiky svých rodičů. Příklad usmíření dvou šlechtických rodů díky sňatku jejich dětí nám popisuje Zbraslavská kronika: „*Tehdy se utišila nepřátelství, která měli mezi sebou někteří šlechtici, aby dohromady spojení odporovali králi, a starý svár i spor, který dlouho trval mezi Albrechtem ze Žeberka a Vilémem Zajícem, byl skončen manželským svazkem jejich dětí, protože oba zamýšleli odporovati králi.*“³⁸⁰

Děti byly vychovávány k tomu, aby měly zájem na tzv. dobrém sňatku, což měl být sňatek orientovaný ekonomicky, zajišťující sociální stabilitu a hlavně měl podporovat zachování rodu. Nebylo neobvyklé, že mezi manželky byly velké věkové rozdíly – dvacetiletá Polyxena z Pernštejna si v roce 1587 vzala o třicet dva let staršího Viléma z Rožmberka.³⁸¹

Můžeme vidět, že ani tyto děti nečekal vždy idylický osud. Nejstarší syn byl od narození předurčen k pokračování rodové linie a jednou se měl stát vlastníkem majetků a pozemků. Šlechtické dívky se opět stávaly figurkou na poli sňatkové politiky. Nebylo ojedinělé, že druhorození chlapci a i některé dívky byly již v dětství zasvěcené bohu.³⁸²

---

³⁷⁷ Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha a Litomyšl 2002, s. 298.
V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – Kolektiv, *Dvory velmožů s erbem růže*, s. 75.

³⁷⁸ Tamtéž, s. 76.

³⁷⁹ Petr VOREL, *Dítě na aristokratickém dvoře na počátku raného novověku podle představ Viléma z Pernštejna. „Naučení rodičům“ a jeho obsahová interpretace*, in: 2. pardubické bienále. Dítě a dětství napříč staletími. Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Série C. Fakulta humanitních studií. Supplementum 5. Pardubice 2002, s. 13-48, zde s. 22.

³⁸⁰ *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 314.
Původní latinské znění: FRB IV., s. 245, č. II.

³⁸¹ Beatrix BASTL, *Mezi mocí a bezmocí. Úvahy o každodenním životě šlechtičen v raném novověku*, *Dějiny a současnost* 16, 1994, s. 24-26, zde s. 24.

³⁸² Zdeňka MĚCHUROVÁ, *Středověký svět dětí a her v archeologických pramenech*, in: *Archaeologia historica* 35, 2010, Brno 2010, s. 95-107, zde s. 98

Přestože tyto děti žily v blahobytu, byly hmotně zajištěné a dostalo se jim výborného vzdělání, tak jejich dětství bylo velmi krátké a záviselo na mocenském postavení jejich rodičů. Čím bylo mocenské postavení rodičů vyšší, tím bylo jejich dětství ukončeno rychleji ve snaze zabezpečit dětem budoucnost výhodným sňatkem, ziskem dalšího majetku či odpovídající funkcí v zemské správě.³⁸³

5.3. MĚŠŤANSKÉ DÍTĚ

O přístupu k měšťanskému dítěti se v současných odborných knihách velice často píše, že se jednalo o nejpokrokovější prostředí ve vztahu k dětem (ale jen ve vrstvě řemeslníků a patriciátu).³⁸⁴ Toto tvrzení se dá potvrdit logickými úvahami. Panovnické a šlechtické dítě bylo ve své výchově a dalších životních osudech zatíženo rodovou tradicí, která se neměnila, protože byla odkazem na předky, u kterých se osvědčila. Měšťanské prostředí jistě mělo své rodinné tradice, ale ty je neomezovaly v hledání a aplikování nových možností a zkušeností.

Z kšaftů víme, že ještě nenarozený potomek mohl vstupovat do majetkových rodinných vztahů, kdy mu byla odkazována část majetku. Z toho můžeme vyvodit, že dítě z měšťanské rodiny mělo poměrně důležité postavení v rodině, protože vstupovalo do majetkových vztahů, zajišťovalo pokračování rodiny a jednou dědilo živnost po otci.³⁸⁵

Po narození se o dítě starala žena, ale v bohatších rodinách se mohla vyskytnout chůva nebo nápomocná hospodyně.³⁸⁶ Počet dětí nebyl velký – většinou měšťanská rodina měla jedno až tři děti (samozřejmě existovaly i bezdětné rodiny), o nichž se přesnější informace dovídáme z rodinných kronik a testamentů.³⁸⁷ Do rodinných kronik³⁸⁸ bylo zapisováno datum křtu, křestní jméno, kmotři a kmotry

---

³⁸³ N. REJCHRTOVÁ, *Dětská otázka v husitství*, s. 56.

³⁸⁴ Z. MĚCHUROVÁ, *Středověký svět*, s. 96.

³⁸⁵ Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL, *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007, s. 156.

³⁸⁶ Tamtéž, s. 156.

³⁸⁷ Martin NODL – František ŠMAHEL, *Člověk českého středověku*. Praha 2002, s. 416.

³⁸⁸ Rodinné kroniky jsou novým a velmi důležitým pramenem. Objevují se poprvé v poslední čtvrtině 16. století a jejich vznik a další vývoj souvisí s kulturním vývojem českých královských měst, kdy došlo k významnému rozkvětu měšťanské kultury.

Marie Tošnerová. Měšťanské paměti raného novověku – pramen poznávání každodennosti [online]. [cit. 6. 4. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.vkol.cz/cs/aktivity/konference-a-odborna-setkani/10--rocnik-odborne-konference/clanek/mestanske-pameti-raneho-novoveku--->

a u nich bylo poznamenáno jejich společenské postavení nebo úřad, který zastávali ve městě. Kromě záznamů o narozených dětech se zde dozvídáme i o studiu měšťanských synů a dále se sem zapisovaly sňatky a úmrtí.³⁸⁹

Výchova měšťanských synů a dcer kladla velký důraz na mravnost a na náboženství. Nejdůležitější bylo vštípit jim hodnoty a ctnosti počestného a zbožného života, aby z nich vyrostli dobří křesťané. Neméně důležitou stránkou jejich vzdělání byly praktické dovednosti. Dívky si osvojovaly základy domácích prací u matek nebo příbuzných žen a chlapec se učil v otcově dílně nebo obchodu. Důslednějšího vzdělání se chlapcům dostávalo v klášterních, farních a městských školách.³⁹⁰ Nebylo neobvyklé, že chodili do učení i k jiným řemeslníkům, kde nejdříve byli jako učedníci a posléze jako tovaryši. Postupně začínaly na oblíbenosti nabývat vandrovní cesty.³⁹¹

Pokud bychom měli porovnat aristokratické a měšťanské dítě, musíme říci, že měšťanské mělo delší dětství, protože v těchto vrstvách nehrála sňatková politika tak velkou roli. Přesto si na jednom příkladu z počátku 14. století můžeme ukázat, že i měšťanské děti byly nástrojem svých rodičů k získání moci pomocí sňatků. V roce 1309 bylo několik českých pánů zajato pražskými a kutnohorskými patriciji. Aby byli páni propuštěni, měli provdat své dcery za syny měšťanů. Po roce je ale měšťané propustili, protože děti údajně chtěly raději zemřít.³⁹² Je zajímavé, že o propuštění, které bylo podmíněné sňatkem dětí šlechtických a měšťanských, píše jen autoři Dalimilovy kroniky a Štýrské rýmované kroniky. V Dalimilově kronice se píše: „*Zatímco páni velcí hledí malicherných věcí, honosí se při turnaji, pošetile v kostky hrají, měštěníni potají s cizáky se smlouvají, neboť mají dost už stavu, kdy nemohou ani hlavu vystrčit ven před dveře. Jindřich s Janem v klášteře sedleckém nocují právě, Rejmut s Hynkem Hynkovic netuší též vůbec nic, pijí v Praze, mají*

---

pramen-poznavani-kazdodennosti/>.

Více: Jiří PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547-1620. Všední dny kulturního života*. Praha, Karolinum 1993, 166 s.

³⁸⁹ V. BŮŽEK – P. KRÁL, *Člověk českého raného novověku*, s. 159.

³⁹⁰ Tamtéž, s. 157.

Z. MĚCHUROVÁ, *Středověký svět*, s. 97.

³⁹¹ Tamtéž, s. 97.

³⁹² Robert ANTONÍN, *Konflikty měšťanů a panských rodů v Čechách roku 1309*, in: *Konfliktní situace v dějinách. Sborník z doktorandské konference, 5. října 2007, Pardubice 2007*, s. 21-28, zde s. 21, 23.

v hlavě, z uzdy veselí své pouští, když s měšťany Kutnohorští zajmou je a naděje už jim nedávají žádnou. Někteří však raději vrhnou je v kobku chladnou. Z toho každý vidí snadno, že jen hýřit není radno, že svolávat měli sněmy jak dřív řádně páni v zemi, že městský lid není němý, když povolí urození, že dnes časy nejsou stále, že ten, který stříbro dává, úhlavním se někdy stává nepřítelem nenadále. Nevěř chámu. Chám se klaní a najednou znenadání má veliké nároky, zlé ti splatí s úroky. Kdybyste cti byli dbalí, Němcům hrady nedávali – kde by vás teď zavírali? Dlouho trpí páni muku. Pak svobodu na záruku dostanou, však ledaskterý za chámy, vdát musí dcery. Ale dlouhé prostí muži s nevěstami nevydrží, neboť děcka z dobrých rodů nesnášejí nepohodu. Zjara spatří světlo světa, sotva dožijí však léta. Věřte, vše je, jak to líčím. Kutnohorští pro tu trýzeň – a že přemlouvá se přízeň – šlechtických se vzdají dívčin.“³⁹³ Autor Dalimilovy kroniky kritizoval českou šlechtu a vůbec ji nelituje, protože si podle něj za vzpouru mohla sama svým rozmařilým životem a hrou.

Zbraslavská kronika, Kronika Františka Pražského a Neplachova kronika popisují jen zajetí, ale o dětech zde není ani ta nejmenší zmínka. Zbraslavská kronika a i František Pražský nám tuto událost popisují velmi podrobně a obě kroniky kritizují špatnou a slabou vládu Jindřicha Korutanského.³⁹⁴ Přestože tato událost donuceného sňatku dětí z různých společenských vrstev je zaznamenána jen ve dvou kronikách, tak je důkazem toho, že i měšťané se pomocí dětí snažili dosáhnout svého cíle.

V porovnání s venkovskými dětmi můžeme obecně říci, že více starších dětí žilo ve městech než na venkově. Bylo to dáno tím, že městské děti oproti venkovským měly lepší péči - byla zde nižší dětská úmrtnost. Další důvod byl ten, že chudé venkovské ženy byly najímány jako kojné a tím se jim prodloužilo

---

³⁹³ *Kronika tak řečeného Dalimila*. Praha, Svoboda 1977, s. 171-172.
Původní české znění: *Fontes Rerum Bohemicarum*, sv. III. Praha 1882 (dále FRB III.), s. 215-217, č. CII.

³⁹⁴ *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 158-159.
Původní latinské znění: FRB IV., s. 115-116, č. LXXXVII.
F. PRAŽSKÝ, *Kronika*, s. 77.
Původní latinské znění: FRB IV., s. 372, č. XX.
NEPLACH, *Stručné sepsání kroniky římské a české*, in: *Kroniky doby Karla IV.* Praha 1987, s. 528-550, zde s. 546-547.
Původní latinské znění: FRB III., s. 372

laktační období, ve kterém nebylo ve většině případů možné počít dítě. Najímání kojných mohlo v některých případech způsobit větší plodnost měšťanských žen, protože rodičky, které nekojily, měly větší šanci na rychlejší otěhotnění. Nemalým důvodem bylo i to, že ve venkovském prostředí byla častější úmrtnost jednoho z rodičů.³⁹⁵

5.4. VENKOVSKÉ DÍTĚ

Pro dítě z venkovského prostředí neexistuje zdaleka tolik pramenů jako pro děti z vyšších vrstev. Pro období středověku jsou důležité archeologické výzkumy (vesnice, hroby), které nám dokážou zrekonstruovat alespoň zlomek z každodennosti. Další informace o dětech z nejnižšího prostředí nám od 15. století podávají sirotčí knihy a od tridentského koncilu matriky.

Jejich život nebyl lehký a zdaleka ne tak bezstarostný jako jsme to viděli u aristokratických a měšťanských dětí. Při tažení vojsk během válek nebyly ani ony ušetřeny a bylo na nich pácháno násilí. František Pražský ve své Kronice popisuje nelidské chování při vpádu Albrechta do Čech společně s Uhry, Bulhary a pohany přes Moravu: „*Pohanské vojsko také vyvedlo za zemské hranice četné zástupy panen, paní, i ostatních žen a nešetřilo žádného věku. Hlavy dětí nabodávali na kopí, jejich těla přivazovali k sedlům a páchali různá jiná zla.*“³⁹⁶

Neměly pro sebe žádnou samostatnou místnost a ani chůvu - bydlely v jedné místnosti společně se svými rodiči a sourozenci. Protože na vesnicích bylo vždy více dětí, které bylo těžké uživit, potýkaly se s nedostatečnou výživou.³⁹⁷ Žal nad smrtí dítěte kvůli hladu nám popisuje Zbraslavská kronika: „*Rodička v zármutku teskní, když hlad jí úmoří syna.*“³⁹⁸

---

³⁹⁵ Pavla HORSKÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR – Milan STLOUKAL, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990, s. 219.

³⁹⁶ F. PRAŽSKÝ, *Kronika*, s. 72.

Původní latinské znění: FRB IV., s. 366, č. XV.

³⁹⁷ Jirí KLABOUCH, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962, s. 89.

³⁹⁸ *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, s. 44.

Původní latinské znění: FRB IV., s. 17, č. XII.

Byly vnímány jako potencionální pracovní síla a záštita rodičů ve stáří.³⁹⁹ Do doby, než mohly pomáhat, byly brány jako přítěž, o kterou se museli starat ostatní – matka nebo další sourozenec.⁴⁰⁰ Přesto nemůžeme říci, že by k nim jejich rodiče byli lhostejní. Některé matky je braly s sebou v letních měsících na pole, kde děti strávily den v koších nebo v plachetkách. Aby nezlobily, dávaly jim cumel.⁴⁰¹ Pokud dítě bylo nemocné, chodily matky se svými syny a dcerami v době jejich nemoci k zázračným obrazům a na místa spojená s působením nebo ostatky svatého.⁴⁰²

Již od útlého dětství byly zapojovány do práce na hospodářství. Nejmenší děti pásly drůbež, pomáhaly při sklizni, sbíraly klásky. Starší děti pomáhaly jako pasáci na polích nebo pásly vepře v lese.⁴⁰³

Nesmíme zapomenout na to, že rovněž děti poddaných byly vázány na vrchnost. Podle Zemského zřízení z roku 1549 byly děti mladší devíti let považovány za tzv. dědičné lidi, což znamenalo, že „*použil-li například pán ve svých službách dítě mladší devíti let a jeho rodiče byli donuceni se přestěhovat do jiného panství, zůstávalo dítě „dědičně“ u pána, navždy už odtrženo od rodiny.*“⁴⁰⁴

Zajímavé jsou rituály přijímání mladíků do společnosti. Probíhaly během jarních slavností na svatého Jiří (24. dubna) nebo na svatého Jana (24. června). Mladíci při nich jezdili na koni nebo skákali přes hořící hranici (tzv. svatojánský skok).⁴⁰⁵

Pozůstalost všem sourozencům, včetně sester, většinou náležela stejným dílem. Nejstarší nebo i nejmladší (aby rodiče mohli co nejdéle hospodařit) přebíral usedlost vždy s povinností vyplatit ostatním sourozencům podíly. Pokud se sourozenci neprovdali, živořili v chatrči na dvorku a pracovali jako podruzi.⁴⁰⁶

---

³⁹⁹ Josef GRULICH, *Venkovská žena v období raného novověku (16. - 18. století)*, in: Česko-slovenská historická ročenka 2001, Brno 2001, s. 225-235, zde s. 231.

⁴⁰⁰ Z. MĚCHUROVÁ, *Středověký svět*, s. 96.

⁴⁰¹ Josef PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury II (1). Kultura každodenního života od 16. do 18. století*. Praha 1995, s. 155.

⁴⁰² V. BŮŽEK – P. KRÁL, *Člověk českého raného novověku*, s. 20.

⁴⁰³ Z. MĚCHUROVÁ, *Středověký svět*, s. 96.

⁴⁰⁴ N. REJCHRTOVÁ, *Dětská otázka v husitství*, s. 57.

⁴⁰⁵ J. PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury I (1)*, s. 312.

⁴⁰⁶ J. KLABOUCH, *Manželství a rodina v minulosti*, s. 89.

6. DÍTĚ V DOBĚ HUSITSKÉ

Doba husitská je dobou nejen nových požadavků na církevní představitele, ale je rovněž dobou, která naprosto změnilo vztah dospělých k dětem. Podle Noemi Rejchrtové můžeme v této době mluvit o průlomovém zrovnoprávnění dětí s dospělými.⁴⁰⁷ O naprostém zrovnoprávnění bych přímo nemluvila, ale je nutné říci, že husitská doba znamenala průlom ve středověkém pojmání ženy a dítěte. Žena byla vyzdvihnuta ze své středověké pasivní role a dítě začalo být nově zařazováno do hodnotové škály. Navíc se k němu začal vytvářet prohloubený vztah s novými výchovnými prvky, což později rozvinula Jednota bratrská a hlavně Jan Amos Komenský.⁴⁰⁸

6.1. KŘEST A OTÁZKA PŘIJÍMÁNÍ

Podle husitských názorů jsou děti nedobrovolně zatíženy dědičným Adamovým hříchem vzpoury proti bohu. Dětem se děje křivda, kterou je možno odčinit pouze včasným křtem a eucharistickým přijímáním.⁴⁰⁹

Na křest a jeho správné vykonávání se vytvořily v husitském hnutí dva protichůdné názory. Pražané neměli žádný důvod, proč by se měli vzpírat tradičním křestním zvyklostem, když nejsou v rozporu s vírou a svatými mravy. Proti jejich názoru se postavili táborité. Při jejich křtu byla nepostradatelná pouze ta osoba, která konala akt křtu a symbolické omytí ve vodě. Všechny další zvyky byly podle nich zbytečné, dokonce v mnoha případech i škodlivé, protože prý nahrávají přirozené lidské pověrečnosti.⁴¹⁰ V artikulách tábořských kněží se jasně píše: „Nemluvňátka nemají býti křtěna se zaklínáním a s kmotry při křtu obvyklými ve vodě k tomuto účelu svěcené a uchovávané, nýbrž mohou býti křtěna v kterékoli

⁴⁰⁷ Božena KOPIČKOVÁ, *Žena a rodina v husitství*, in: Husitský Tábor. Sborník Husitského muzea 12, Tábor 1999, s. 37-48, zde s. 42.

⁴⁰⁸ Alena ŠUBRTOVÁ, *Kontracepce, aborty a infanticida v pramenech k předstatickému období*, Historická demografie 15, 1991, s. 9-46, zde s. 17.

František HOFFMANN, *České město ve středověku. Život a dědictví*. Praha 1992, s. 345.

⁴⁰⁹ Noemi REJCHRTOVÁ, *Dětská otázka v husitství*, Československý časopis historický 28, 1980, s. 53-77, zde s. 61.

⁴¹⁰ Tamtéž, s. 65.

čerstvé vodě a kdekoli bude libo.“⁴¹¹ Další informace o provádění křtu táboritskými kněžími nám přináší Vavřinec Březové ve své kronice: „Dále vylévali svaté křížmo, olej pro nemocné a křestní i kropicí vodu jako neúčinné nálezky lidské a nádoby obsahující svrchuřečené věci rozbíjeli nebo do nich nadělali; a nikoho po křtu nemazali křížmem ani nikoho z nemocných olejem posledního pomazání, nýbrž křtili v tekoucí vodě nebo odkudkoli přinesené bez kmotrů a církevního obřadu, neříkajíce více než jen: „Petře nebo Jene, já tě křtím ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého.“ A hned pokřtěnému nemluvněti, i jakkoli nezpůsobilému, dávali bez pomazání křížmem přijímati pod obojí způsobou.“⁴¹²

Přijímání pod obojím způsobem zavedl již Jakoubek ze Stříbra a to včetně dětí. Svědectví o tom podává Vavřinec z Březové. „Ale Češi beze zření na tento rozkaz a na rozhodnutí koncilu [kostnický koncil, který byl proti přijímání pod obojím způsobem], odporující zákonu Božímu i prvotní církvi, postupem času podávali svátost nejsvětější eucharistie pod obojí způsobou nejen osobám dospělým, které již mají rozum, nýbrž i maličkým neboli nemluvnětkům po křtu pro utvrzení toho křtu, když mistr Jakoubek ze Stříbra, hotový bakalář svatého bohosloví, vyhlásil a začal vykonávati toto přijímání s některými mistry a kněžími, svými stoupenci. A věru pro to přijímání podávané nemluvnětatům vznikl těžký rozkol v Praze a v Českém království mezi mistry a kněžími, kteří se přidržovali pravdy Boží a mistra Jana Husa.“⁴¹³

Otázka eucharistického přijímání dětí byla velice komplikovaná a zabývala se jí husitská synoda dne 4. června roku 1421. Tato synoda měla v programu ujednotit a formulovat základní věroučné principy husitství a kněží se zabývali i dětmi. Dominuje zde požadavek ustavičného kázání, který je spojený s důrazem na pilné studium Písma a přijímáním pod obojí způsobou. Tohoto práva se má dostat i dětem a nemluvnětatům. Dětské přijímání mělo být vázáno na křest konaný podle starých tradičních obřadů. Již Kutnohorská synoda ze dne 4. října roku 1441 však

---

⁴¹¹Václav Vavřinec Z BŘEZOVÉ, *Husitská kronika*. Praha 1979, s. 111

Původní latinské znění: *Fontes Rerum Bohemicarum*, sv. V. Ed. Josef EMLER, Praha 1893 (dále FRB V.), s. 404.

⁴¹²Tamtéž, s. 121

Původní latinské znění: *FRB V.*, s. 410.

⁴¹³Tamtéž, s. 14.

Původní latinské znění: *FRB V.*, s. 334-335.

vypouští podávání eucharistie dětem a stává se to jen zvykem, ale ne povinnou praxí. Během pražského povstání v roce 1483 je svátostné přijímání dětí opět zmiňováno. Jedna z Hromničních artikul z roku 1524 se věnuje dětem a otázce křtu. Podle této artikuly je rozhodující postoj rodičů, pěstounů a kmotrů.⁴¹⁴

Jak napsal Vavřinec z Březové, tak tato praxe měla své odpůrce, ale i příznivce. Odpůrci prohlašovali, že „*přijímání podávané nemluvňatům je bludné a k utvrzení křtu že není nezbytné.*“⁴¹⁵ Dále argumentovali biblickým výrokem, že od každého, kdo se účastní svátostního stolování, je vyžadována odpovědná sebereflexe a tu nemluvně nemá. Na to reagoval Václav Koranda, že „*dietkám nenie potrebné zkušenie, poněvadž podle viery po křtu jsú čisté a jsú chrámom Ducha svätého.*“⁴¹⁶ Diskuze pokračovaly i v 15. a 16. století. Ve většině případů se došlo k závěru, že je nesmyslné začleňovat děti do života církve, když nejsou schopny chápat, co a proč se s nimi děje. Nakonec byla položena psychologická otázka, zda tento způsob nebyl intuitivně správný jako zabudování důležitých návyků v dosud nerozvinutém vědomí, což by mohlo jedince ovlivňovat v jeho dalším vývoji. Později se objevuje názor, že děti mohou být spaseny i bez přijímání, ale ne tak dobře.⁴¹⁷

Nutno říci, že tato praxe přetrvala a přijímání dětí šokovalo cizince v Čechách i po sto letech. Humanista Celtius své překvapení popisuje těmito slovy: „*Jak silný je to lid, když v nejtělejší jíž věku Boha hltá.*“⁴¹⁸

6.2. VÝCHOVA A VZDĚLÁNÍ

Velký důraz se kladl na výchovu v rodině. Rodina byla považována za stavební buňku rodiny v širším, obecně lidském významu.⁴¹⁹ Cílem byla náboženská výchova, ale v reformačním pojetí. S tím souvisí i zdůrazňování role

---

⁴¹⁴ N. REJCHRTOVÁ, *Dětská otázka v husitství*, s. 72-74.

⁴¹⁵ V. V. Z BŘEZOVÉ, *Husitská kronika*, s. 14.

Původní latinské znění: *FRB V.*, s. 335.

⁴¹⁶ N. REJCHRTOVÁ, *Dětská otázka v husitství*, s. 65.

⁴¹⁷ Tamtéž, s. 65-66.

⁴¹⁸ Zikmund WINTER, *Život církevní v Čechách. Kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století. Svazek první.* Praha 1895, s. 26.

⁴¹⁹ N. REJCHRTOVÁ, *Dětská otázka v husitství*, s. 64.

mateřského jazyka, což požadoval i Mistr Jan Hus, který v dětech viděl budoucnost národa.⁴²⁰

Výběrově zde uvádím hlavní postoje k výchově, jak si ji představovali významné osobnosti husitské doby – Konrad Waldhauser, Mistr Jan Hus, Petr Chelčický či Jan Rokycana. Výše zmínění autoři se tímto tématem zabývali velmi podrobně ve svých spisech a ostře v nich nabádali rodiče ke správné výchově a přístupu ke svým dětem.

Konrad Waldhauser naprosto zavrhoval klášterní výchovu dívek.⁴²¹

Mistr Jan Hus nabádal rodiče k správnému vedení dětí. Nabádal je, aby je nezištně milovali a aby uměli rozpoznat příčiny dětských činů dříve, než se na děti rozzlobí a potrestají je.⁴²²

Podle Petra Chelčického mají být děti vychovány v čistotě ducha v kázni. Obával se zla, které rostlo v dětech od nejtělejšího věku, které kořenilo už v jejich rodičích. Podle něj „*wiera a cztność gest zhynula w starych, kterziż, nemagicz w sobie znamośći a posluffenstwie bożiho, przebywagi w fleepocie a we wffelikem przeftupeni przikaziniż bożiech: Protoż takowij, yako pohane bez boha gfucze, kterak mohu k cztnośćnemu životu neb k kteremu zrziezeni podle boha wefti a nawefti dieti fwe mlade, zffediwiewoffe fami bez vmienie bożieho a bez kazni bożi?*“⁴²³ Dále opovrhoval ve svých spisech šlechtickou výchovou, která podle něj vychovávala děti ve stavovských předsudcích. „*Nebo děti jich zrodíce se v hřichu otców a mter svých, opět skrze swoj rod vládyčí budú krmeni hřichy mnohými, aby jakoby podle toho urození slušelo ke dvoróm je dáti, aby se tam učili pýchám najvrchovanějším a jiným mrzkostem, dvornostem, stavením poctivým s poklonami a tím jedem aby se opili, kterýž u dvoruov šeňkují. A to vše pýcha činí v nich, že příliš milují zvelebení na světě, i nemohú k tomu podobněji přijíti doma, než aby k velikým lidem přimísice se, skrze ně k nějaké cti mohli přijíti, aby se staří měli čím pochlubiti, že syn u krále komorníkem jest a dcera po králové ocasy spravuje aneb*

---

⁴²⁰ Dagmar ČAPKOVÁ, *Předškolní výchova v díle J. A. Komenského, jeho předchůdců a pokračovatelů*. Praha 1969, s. 33.

Pavel SPUNAR, *Žena, manželství a rodina v počátcích české reformace*, in: *Príspevky k dějinám křesťanství*. Praha 1991, s. 161-189, zde s. 172.

⁴²¹ D. ČAPKOVÁ, *Předškolní výchova v díle J. A. Komenského*, s. 33.

⁴²² Tamtéž, s. 33.

⁴²³ Emil SMETÁNKA, *Petra Chelčického Postilla. Díl I*. Praha 1900, s. 113.

nosí.⁴²⁴ Zdůrazňoval pohlavní čistotu mládeže, kterou si měli chovat až do sňatku, a proto nabádá rodiče k nutné opatrnosti při stýkání se dětmi na pastvě.⁴²⁵

Jan Rokycana byl pro výchovu k dobru, zbožnosti a pracovitosti. Za vzor pro rodiče a děti dával Krista v chrámu. Kladl rodičům vinu za cokoliiv zlého, co děti řeknou nebo učiní, protože rodiče, a zvláště matka, jsou rozhodujícím příkladem pro děti.⁴²⁶ Velice kritizoval rodiče za to, že místo toho, aby učily děti poznávat svět, učí je žít v rozkoších a ve světských radovánkách. Vytýká matkám, že pečují jen o tělesné blaho dětí: „*Jediné hned z mládí rozkoši naučí, ješto to škodí dětem jísti a hned z mládí ty krmě rozkošné a pítí silné pítí. [...] Ale ono ze vsi, ješto se tam tvarohem a syrovátkú vychová a boso běhá, leč u veliký svatek třeví obuje, obecně z těch maudřejší bývají než z oněchno v rozkoši zchovaných.*“⁴²⁷ Matky umí jen děti strojit, ale nepečují o jejich duši. „*Tito otcové a matery, ješto z té hovadné milosti děti připravují, fífluji, ono třevičky červené, oboječky. Ješto, kdyby máti, vezmúc meč i sroubila po křtu dítěti hlavu, méně by mu uškodila, nežli ihned z mládu vedúce je ku pýše a k světu, nýbrž prospěla by jemu pomohúc mu do nebe.*“⁴²⁸ Podle něj dětem nejvíce svědčí prostý oděv s přístupem vzduchu a stačí mu jednoduché jídlo: „*Ale najlépe jest dětem sprostné krmě a bosu běhati a na hlavě nemieti čepice, aby pruoduch byl, leč by zima byla.*“⁴²⁹ Kromě rodičovského důrazu na oblečení dítek byl proti pochlebování rodičů svým dětem a proti brzkému vdávání dcer.⁴³⁰

Všechny děti se měly učit bez rozdílu pohlavní, věku a sociálního postavení. Měly se co nejdříve a nejúčinněji naučit číst a psát, aby se mohly brzy zúčastnit výkladu Písma. K výuce byly dětem dávány do rukou husitské katechismy. Mezi nejznámější patří Katechismus vídeňský, který byl cvičebnicí a čítankou a který byl

---

⁴²⁴ Emil SMETÁNKA, *Petra Chelčického Síť víry*. Praha 1929, s. 273.

⁴²⁵ Anna KOLÁŘOVÁ-CÍSAŘOVÁ, *Žena v Jednotě bratrské. Zásady, postavy a dědictví*. Praha 1942, s. 22-23.

D. ČAPKOVÁ, *Předškolní výchova v díle J. A. Komenského*, s. 35.

⁴²⁶ Tamtéž, s. 35.

⁴²⁷ Hynek HRUBÝ, *České postilly. Studie literárně a kulturně historická*. Praha 1901, s. 97.

⁴²⁸ František ŠIMEK, *Postilla Jana Rokycany. Díl II*. Praha 1929, s. 785.

⁴²⁹ František ŠIMEK, *Postilla Jana Rokycany. Díl I*. Praha 1928, s. 79.

⁴³⁰ A. KOLÁŘOVÁ-CÍSAŘOVÁ, *Žena v Jednotě bratrské*, s. 28-29.

vytvořen na základě Husova Výkladu a pojednání o Husově abecedě. Druhým je Katechismus roudnický, který se vyznačuje jasností, stručností a poutavostí.⁴³¹

Mezi hlavní výchovné cíle patřil důraz na oddanost poznané pravdy, odhodlanost ji bránit, důraz na ukázněnost a sebeovládání, na sebepoznání a na vzájemnou lásku.⁴³²

Následovníkem husitských myšlenek na vzdělání a výchovu je Jednota bratrská. Přesto musíme říci, že v některých myšlenkách se jejich názory odlišovaly. Například dítě v Jednotě bratrské mělo své rodiče milovat, ctít a poslouchat, ale zároveň je mít za pány a sloužit jim. Rodiče měli svým dětem dávat slušnou, ale střídou stravu, zaopatřit je jměním nebo zaměstnáním. Mohli zastrašovat děti bitím, ale nikdy ne do hlavy a jen metlou. Dlouho se měly děti držet od dětí jiného vyznání a kladl se velký důraz na mravnost při pohlavním dospívání mládeže.⁴³³

Základem výchovy a vzdělání v Jednotě bratrské byla náboženská a společenská výchova. Podle Jana Augusta byla základem veškeré výchovy právě ta náboženská. Výchova probíhala na jedné straně doma v rodině, kde rodiče učili děti v krátkém posezení, a další část výchovy probíhala ve sboru, kam byli nošeni již jako kojenci. Jakmile dítě umělo trochu mluvit, učilo se hlavním článkům Víry, Otčenáš, spínání ručiček a zpívání náboženských písniček. Již odrostlejší dětem se vysvětlovaly základy náboženských pravd. Důležitá byla rovněž tělesná a mravní výchova.⁴³⁴ Velmi se dbalo na mravnost a slušnost. Hodně významných osobností Jednoty bratrské varovala rodiče před rozmazlováním dětí a jejich paráděním. Jiří Strejc radí bratrské mládeži v dílku *Mravové aneb naučení potřebná*: „*Nemiluj šatů nádherných, cizích krojů neobecných. Hled' v tom prostředku mírného, k svému místu příslušného. Co tvá vlast, tvůj stav přináší, to tobě nejlépe sluší. Poctivě se přiodívej, pýchy při všem se vystříhej. Oděvu příliš krátkého, krojem, barvů potvorného, mívati stud milujícím nesluší, leč snad opicím. I o nesmírném okruží, an se co plot vzhůru ježí, u všech moudrých to se slyší, že to víc bláznům přísluší. Zvlášt' pak šetř, by se pleše měl, nečistoty nenáviděl, roucha neočistěného, čímkoli*

⁴³¹ D. ČAPKOVÁ, *Předškolní výchova v díle J. A. Komenského*, s. 34.

⁴³² Tamtéž, s. 34.

⁴³³ A. KOLÁŘOVÁ-CÍSAŘOVÁ, *Žena v Jednotě bratrské*, s. 140.

⁴³⁴ Tamtéž, s. 141-142.

ukáleného, blátem, pokrmy ne špinou, prachem peřím, až i slinou mládenček má se stydět dáti na sobě vidět. I v tom' se sluší šetřiti, rouchem slušně se přikryti oudů bez odhalování, ctnosti, studu k zachování. ňadra míti nezavřená, chuovám jest to věc obecná. Obuv také švárnou mívej, bláta na ní nenechávej, zvlášt' pak večera každého, i to' sluší na švárného, aneb jda ven mezi lidi, ať vé nešvary nevidí."⁴³⁵

Bratrské školy vznikaly na panství jejich ochranitelů. Škola vznikla v Mladé Boleslavi na Krajířovském panství, v Litomyšli na panství Kostků z Postupic, v Brandýse nad Orlicí či v Ivančicích.⁴³⁶ Vznikaly i bratrské školy pro dívky, kde učily svobodné ženy ze stavu zdrženlivých nebo vdovy a jednalo se o jakousi nedělní školu.⁴³⁷ „*Děvečky po obědním zůstávají v sboru, aby též učené byly. Učili je kázání pamatovati, katechismus, písničkám, jak se míti u lidí, v oděvu, v vdávání, obmejšleti sobě hospodárně, jednomyslně; o vše se poraditi, časně a opatrně. Vše pořádně, jednou to, jindy jiné předkládati a připoinati. Tytéž se zeptati na to, čemu se již prve naučily, aby nezapomínaly.*"⁴³⁸ Bratrská děvčátka byla vychovávána pro domácnost. Byla od nich vyžadována vnější čistota v udržování zevnějšku a domácnosti, ale zároveň i péče o čistotu ducha. Měly být zbožné a mít mírné, zdrženlivé vystupování. Nemají si hledět módního oblečení a ani líčidel. Adam Šturm doporučuje děvčátkům: „*V oděvě měj se prostředně, ne potupně, ne nádherně. Na kvalty zbytečně nedbej, aniž nových krojů hledej, zvlášt' pak šatů oplzlých, nad poctivost vykrojených, s řezáním neb premováním, rozličným potvořováním, hled' na sebe nejednati, světu se v tom nerovnat.*"⁴³⁹ Dále se podle Adama Šturma měla vyhýbat kletvám a tanci.⁴⁴⁰ „*Uhledáš-li tancovati, které co kozy skákati, bud' samy aneb s pacholky, čistými světa holomky, strěz se d'áblova humence, tu' on svá osidla metce na všecky ty, kteříž skáčí, jsou' jeho co v síti ptáci: tu' jich k své vuoli užívá a v nich svou kratochvil mívá: dal' Bůh nohy k potřebnostem, ne k takovým světa marnostem, kolikrát v tanci kdo skočí, tolikrát do pekla kročí, takť jsou staří zpívávali a od tance vystříhali. Všecky také tanečnice,*

⁴³⁵ Anna CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ - Jan Blahoslav ČAPEK, *Mravy ctnostné mládeži potřebné. Bratrské mravouky Jiřího Strejce, Adama Staršího Šturma z Hranic a Matouše Konečného*. Praha 1940, s. 17-19.

⁴³⁶ A. KOLÁŘOVÁ-CÍSAŘOVÁ, *Žena v Jednotě bratrské*, s. 153-154.

⁴³⁷ Tamtéž, s. 150-151.

⁴³⁸ Tamtéž, s. 151.

⁴³⁹ A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ - J. B. ČAPEK, *Mravy ctnostné mládeži potřebné*, s. 110-111.

⁴⁴⁰ A. KOLÁŘOVÁ-CÍSAŘOVÁ, *Žena v Jednotě bratrské*, s. 145-146.

*jsou' té děvky účastnice, jenž před Herodesem skákala, smrti svatého žádala, by za její tanec stát byl, hle, tím se tanec posvětil! A toho' jsou účastníci hříchu všickni tanečníci, a též můžeme viděti, na tom tanci při teleti, jenž jest modlárstvím posvěcen, na nějž hněv boží roznicen, náramně přísně jej trestal, množství jim zmordovati dal, tři a dvacet tisíc lidu přišlo jich ti v smrti bídu. Aj, to' máš jisté znamení, jaké Boha k tanci zření.*⁴⁴¹

6.3. DÍTĚ JAKO ROVNOPRÁVNÝ ČLEN HUSITSKÉHO SPOLEČENSTVÍ

Zapojením dětí do církve můžeme brát jako hlavní posun v jejich společenském hodnocení, protože tím došlo ke zrovnoprávnění dětí v bohoslužebném životě církve. Toto výsadní postavení jim ale neumožnili kazatelé, ale podle husitů jim toto místo zajistil sám Ježíš, který se podle svědectví evangelií obklopoval dětmi a dával je za příklad dospělým, kteří chtějí proniknout do božího království.⁴⁴² Dalším zapojením dětí do církevního života, byla účast na procesí s tělem Páně, které se konalo první červencový den sv. Máří Magdalény: *„Vedle nich zástup nejmenších poutníků s výrazem dětské zbožnosti v líčkách, únavou pobledlých.*⁴⁴³

Kromě náboženských úkonů byly děti - práčata zapojovány do vojenské činnosti. Aktivně se účastnily obrany, kdy pomáhaly kopat hluboké příkopy. Dále byly využívány k plenění a dobývání. Podrobně nás o tom informuje Vavřínek z Březové ve své kronice. *„Rovněž v týchž dnech na podnět svých kněží táboři, shromáždivše množství panošů, sedláků i žen, přívrženců přijímání z kalicha, jakož i výrostků-prakovníků, kterým říkali česky „práčata“, když jich den ode dne přibývalo, prováděli mnoho podivných a neslýchaných a pro celé České království velmi pohoršlivých činů, zvláště v krajích Bechyňském a Plzeňském, vypalujíc kostely, kláštery a farářské domy, dobývajíce a spalujíce hrady i hrádky neboli tvrze.*⁴⁴⁴ Rovněž se aktivně účastnily bitev, například bitvy na Vítkově. *„A tak s hymny a písněmi jásavě vešli do města a obrátila se harfa kvílení žen, panen a dítek, které všechny minili nepřátelé pravdy bez slitování jako zatvrzelé kacíře a*

⁴⁴¹ A. CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ - J. B. ČAPEK, *Mravy ctnostné mládeži potřebné*, s. 103-105.

⁴⁴² N. REJCHRTOVÁ, *Dětská otázka v husitství*, s. 63.

⁴⁴³ Anna KOLÁŘOVÁ-CÍSAŘOVÁ, *Žena v hnutí husitském*, Praha 1915, s. 165.

⁴⁴⁴ V. V. Z BŘEZOVÉ, *Husitská kronika*, s. 53.

Původní latinské znění: *FRB V.*, s. 364.

*děti kacířů ukrutně povraždit, v radost, jásání a plesání a chválili milosrdného Boha, který je přemocně vysvobodil z rukou ukrutných nepřátel.*⁴⁴⁵

Nutno říci, že husité děti nepřátel šetřili. Proto velice tvrdě odsoudili Zikmunda, který se neštilil zabíjet ani děti a je díky tomu husity vnímán jako druhý Herodes.⁴⁴⁶ Jen pár příkladů jako doklad krutosti: „*A na pomstu za své zabitě hned nazítrí vypalovali všude vůkol vsi a tvrze a nelidsky jako pohané vhažovali do ohně ženy s dětmi, které mohli chytiti, sobě k trvalému trápení v pekle, nebudou-li činiti pokání, a upáleným k veliké radosti a věčně odměně.*“⁴⁴⁷ I druhý případ je pomstou za prohranou bitvu. „*Když totiž táhl se svým vojskem s řečenými pány přes humpolec a Ledec k Hoře, jeho nelidští a věrolomní lidé všem jak přátelům, tak nepřátelům vypalovali vesnice, městečka a hrady, a znásilňující panny a ženy až do vydechnutí duše, potom je usmrcovali, maličkým dítkám usekávali ruce a nohy a pohazovali je před očima matek a jejich matky s ostatními ženami obnažené hnali před sebou jako dobytek a zavěšovali je na plotech za psy, z kterých někdy sáli.*“⁴⁴⁸

Nutno říci, že ideální rodinné podmínky husitství v některých záležitostech neposkytovalo. Například Jan z Příbrami popisuje kázání kněží, kteří nabádali matky, aby opustily své děti.⁴⁴⁹ To potvrzuje i Vavřinec z Březové: „*Jeden nebo druhý z manželů může, nebude-li druhý chtít, opustit i jeho i děti a všechno ostatní a má se utéci na svrchu uvedené hory nebo do pěti řečených měst.*“⁴⁵⁰ Některé matky odmítaly kojit své děti, protože to považovaly za něco nepřijatelného, co by je jen lákalo k tělesnému pokušení, které naprosto odmítaly. „*Mnohé ženy všetečné dvakrát za den, před obědem a večerí svátost těla božího přijímaly sou, nepopřávajíce jim prsou, aby se vystříhaly pokušení tělesného na způsobu postu ninivetských.*“⁴⁵¹ Dalším paradoxem jsou husitské písně s dětskou tematikou, které

---

⁴⁴⁵ V. V. Z BŘEZOVÉ, *Husitská kronika*, s. 89.

Původní latinské znění: *FRB V.*, s. 388-389.

⁴⁴⁶ N. REJCHRTOVÁ, *Dětská otázka v husitství*, s. 70-71.

⁴⁴⁷ V. V. Z BŘEZOVÉ, *Husitská kronika*, s. 91.

Původní latinské znění: *FRB V.*, s. 390.

⁴⁴⁸ Tamtéž, s. 273-274.

Původní latinské znění: *FRB V.*, s. 531.

⁴⁴⁹ A. KOLÁŘOVÁ-CÍSAŘOVÁ, *Žena v hnutí husitském*, s. 163.

⁴⁵⁰ V. V. Z BŘEZOVÉ, *Husitská kronika*, s. 127.

Původní latinské znění: *FRB V.*, s. 414.

⁴⁵¹ A. KOLÁŘOVÁ-CÍSAŘOVÁ, *Žena v hnutí husitském*, s. 111.

jsou vkládány do úst dětem, které jimi oslovují dospělí a učí se hájit svá práva.⁴⁵²
Toto moralizování a účast v bojích může být chápáno i tak, že ani doba husitská nedokázala vymanit děti z jejich všeobecně vnímané role malého dospělého.

---

⁴⁵² N. REJCHRTOVÁ, *Dětská otázka v husitství*, s. 63.

7. DĚTI NA OKRAJI SPOLEČNOSTI

V této kapitole se budu věnovat dětem, které se ne svou vinou dostaly do nelehké životní situace a do postavení na okraji společnosti. Nejdříve se zaměřím na děti, které zemřely vinou svých rodičů, zejména matek. Poté se podíváme na nemanželské děti a na děti, které se staly oběťmi pohlavního zneužití. Poslední podkapitola se bude věnovat sirotkům a komplikované otázce poručenství.

7.1. POTRATY A INFANTICIDA

Potraty nebyly ve středověku a v raném novověku ničím neobvyklým. Můžeme je rozdělit na samovolné-biologické a na účelné-mechanické.⁴⁵³ Samovolné potraty mohly být vyvolány nemocí (za obzvláště nebezpečnou byla považována úplavice), nedostatečnou tělesnou hmotností těhotné nebo pohlavní nezdrženlivostí v době těhotenství. Za další příčiny potratů byl považován mechanický tlak, prožité psychické trauma, předčasný odchod plodové vody, požívání soli, hlíny, uhlí a za škodlivý byl považován pach právě zhasnutých voskových svící. Pro ochranu před těmito negativními vlivy měla budoucí matka jíst vlašské ořechy namáčené v pivě nebo víně a samozřejmě se vyhýbat činnostem, které by mohly ublížit plodu.⁴⁵⁴ Potrat znamenal nejen ztrátu dítěte, ale mohl ublížit i matce. To se stalo například Johance Emílii Valdštejnské ze Žerotína, která potratila v šestnácti letech a od té doby měla vleklé zdravotní potíže.⁴⁵⁵

V této podkapitole se budu věnovat vědomým potratům, které si matky samy přivodily a které byly považovány společností za vraždu.

Ve středověku a raném novověku se věřilo, že nejdříve se vytvoří v těle matky plod a až po několika dnech do něj vstoupí duše. Až tímto spojením plodu s

---

⁴⁵³ Alena ŠUBRTOVÁ, *Kontracepce, aborty a infanticida v pramenech k předstatickému období*, *Historická demografie* 15, 1991, s. 9-46, zde s. 11-12.

⁴⁵⁴ Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha a Litomyšl 2002, s. 273, 276.
Miroslava MELKESOVÁ, „...skrze něž Pán Bůh svět, církev i nebe množí...“ *Raněnovověké venkovské šestinedělky, porodní báby a kmotry*, in: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*. IV. pardubické bienále, 27. - 28. dubna 2006. Pardubice 2006, s. 263-289, zde s. 279.

⁴⁵⁵ Marie KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*. Praha a Litomyšl 2004, s. 42.

duší začínal život nenarozeného dítěte a od této doby bylo trestné zabít plod. Podle Tomáše Akvinského vstupovala duše u mužského plodu 40. den a u ženského 80.-90. den. Francouzský lékař Ambroise Paré tvrdil, že do ženského plodu vstupuje duše již 50. den. Tyto velké časové rozdíly mezi mužským a ženským plodem vycházely z Aristotelova učení, že teplo je více než chlad a sucho více než vlhko. Mužské semeno je teplé a suché, ženský prvek je chladný a vlhký. Z toho vyplývá, že jestliže je vlhkost méně účinná než sucho, tak logicky se ženský plod vyvíjí pomaleji než mužský. Všimněme si, že již u nenarozeného dítěte se objevují předsudky, že ženský plod je něco méně než ten mužský.⁴⁵⁶ Matouš Filomateus Dačický rozlišuje plod v těle matky podrobněji, ale nerozlišuje mezi mužským a ženským. Od početí do 18. dne to bylo jen semeno. Ale od 18. do 45. dne mluví o plodu a od 45. dne již o nemluvňátku, které bylo více než plod.⁴⁵⁷

Úmyslný potrat ženy vyvolávaly mechanicky - nošením těžkých břemen, skákáním, tlačení na břicho, koupáním v příliš horké vodě, zaváděním zašpičatělých předmětů do rodidel. Velice se osvědčily odvary z bylin, které způsobovaly krvácení. Nejčastější byliny způsobující potrat byly: chvojka, černobýl, pelyněk, kopr, rozmarýn, zeměžluč, šťovík a kopytník evropský. V některých případech vyhledaly porodní bábu. Ta v některých případech mohla svým neodborně provedeným zákrokem přivodit smrt i matce.⁴⁵⁸

Proč se k tomuto činu ženy odhodlaly? Velice často se jednalo o neprovdané ženy (často služky v měšťanských nebo venkovských domácnostech), které by přivedly na svět nemanželské dítě, které nebylo společností považováno za rovnoprávné jako manželské a podle toho se k němu chovali. Dalším důvodem byla hanba, tlak manželek nebo rodičů otce a nemožnost se dobře provdat. Vdané ženy často nechtěly další děti kvůli hmotné bídě.⁴⁵⁹

---

⁴⁵⁶ Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha a Litomyšl 2002, s. 272-273.

⁴⁵⁷ A. ŠUBRTOVÁ, *Kontracepce, aborty a infanticida*, s. 30.

⁴⁵⁸ M. MELKESOVÁ, „...skrze něž“, s. 279.

Milena LENDEROVÁ – Božena KOPIČKOVÁ – Jana BUREŠOVÁ – Eduard MAUR, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009, s. 574-575.

A. ŠUBRTOVÁ, *Kontracepce, aborty a infanticida*, s. 27.

⁴⁵⁹ M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – J. BUREŠOVÁ – E. MAUR, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 574-575.

Potraty, které jsou považovány za „nejhorší zločin ze všech zločinů“,⁴⁶⁰ zakazuje již Břetislavova hnězdenská statuta z roku 1039. Během 13. až 15. století začali učenci přemýšlet nad důvody, které vedly ženy k tomuto činu, a došli k názoru, že se jedná o sociální motivaci. Že se potratem chudí lidí brání velkému počtu dětí, které by stejně nikdy nebyli schopni uživit. Radili odstupňovat podle toho i přísnost trestu. Žena nižšího postavení si podle nich zasloužila až o polovinu nižší trest než zámožná žena. Nutno říci, že toto rozdělení trestů podle postavení ženy, nebylo nikdy přijato. Proti potratům byl silně i Tomáš Štítný ze Štítného: „*Ješto plod tratie, bud'to kúzly, nápoji aneb čímžkolivěk, aby nepočínaly. Pakli zatratie plod již počatý anebo porozený, tiem větší zlé.*“⁴⁶¹ Koldínovo městské právo z roku 1579 nerozlišuje pokus o potrat od dokonání či od zabití novorozence. Tresty za potrat byly velmi kruté, ale byly vyneseny jen v případě, že se našla mrtvolka a skutek byl svědecky podložený. Ve středověku byla žena zakopána zaživa do země, bylo jí probodnuto srdce kulem, a nebo byla utopena. Postupně se tresty zmírnily a žena propadla hrdlem – byla popravena mečem, což byl stejný trest jako za cizoložství, znásilnění a incest. Na některých panstvích byly tresty mnohem mírnější. Například Trčkové vypalovali takovýmto matkám vražednicím cejch a vypověděly je z panství.⁴⁶² Tresty byly kruté proto, aby vzbudily strach v jiných matkách.⁴⁶³ Nutno říci, že existovaly i polehčující okolnosti. Mezi ně patřila neúčinnost užitého prostředku, absence zlého úmyslu nebo nevědomost provinilé. Důležitou roli hrál i stupeň zralosti plodu, protože bylo polehčující, když došlo k zabití plodu, který ještě neměl duši. Rovněž bylo méně závažné, pokud byl usmrcen deformovaný plod.⁴⁶⁴

Pokud se přeci jen dítě narodilo a bylo opravdu nechtěné, byla zde ještě jedna možnost a to možnost „nehody“. Při této „nehodě“ bylo nejčastěji udušeno

---

⁴⁶⁰ A. ŠUBRTOVÁ, *Kontracepce, aborty a infanticida*, s. 12

⁴⁶¹ Tomáš ZE ŠTÍTNÉHO, *O trojím stavu, panenském, vdovském a manželském*, in: *Knížky o hře šachové a jiné*. Praha 1956, s. 88.

⁴⁶² A. ŠUBRTOVÁ, *Kontracepce, aborty a infanticida*, s. 14.

M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – J. BUREŠOVÁ – E. MAUR, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 575.

⁴⁶³ Martin NODL, *Dětství v předmoderní době*, Souvislosti. Revue pro křesťanství a kulturu 4, 1996, s. 7-29, zde s. 22.

⁴⁶⁴ M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – J. BUREŠOVÁ – E. MAUR, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 574-575.

„neopatrným“ zalehnutím v posteli matky.⁴⁶⁵ To byl jeden z hlavních důvodů, proč děti měly spát ve svých vlastních kolébkách, k čemuž velice nabádali kněží.⁴⁶⁶ V takovýchto případech, kdy bylo novorozené dítě úmyslně zabito, mluvíme o infanticidě. Kromě zalehnutí byly děti schválně vystavovány nepříznivým podmínkám, byly odhazovány do řek nebo na hnojiště.⁴⁶⁷ Ve 14. století se v Čechách řešila otázka, zda má být infanticida stíhána nebo nikoliv. Trestnou se stala po tridentském koncilu, který jasně definoval zákony postihující vraždu novorozence matkou. Nejenže ho připravila o život, ale znemožnila mu křest a dětská duše tím byla odsouzena k věčnému bloudění a byla zbavena naděje na spásu.⁴⁶⁸

S rozšiřováním péče o matku a dítě začínají matky své nechtěné děti (hlavně děvčátka)⁴⁶⁹ odkládat do nově vznikajících městských útulků a nalezinců.⁴⁷⁰ V roce 335 byl v Konstantinopoli založen útulek pro opuštěné děti. První nalezinec byl zřízen v roce 787 v Miláně a odtud se šířily zejména do dalších částí Itálie a Francie. Dále byly zřizovány schránky pro odložené děti při větších klášterech nebo u velkých kostelů. První oficiální schránku tohoto typu založil v roce 1198 papež Inocenc III. v Římě. V Praze vznikl první nalezinec Pro deo et pauperei díky iniciativě v Čechách žijících Vlachů, z nichž někteří vytvořili kongregaci Tovaryšstvo pod ochranou Marie Panny na nebe vzaté. Nalezinec byl založen v roce 1575 při Vlašském špitále pod Jánským vrškem ve Vlašské ulici na Malé Straně. Je zajímavé, že fungoval dalších 200 let od svého založení.⁴⁷¹

---

⁴⁶⁵ M. MELKESOVÁ, „...skrze něž, s. 277.

⁴⁶⁶ Christiane KLAPISCH-ZUBEROVÁ, *Žena a rodina*, in: *Středověký člověk a jeho svět*. Vyd. Jacques Le Goff, Praha 1999, s. 241-262, zde s. 257.

⁴⁶⁷ Zdeněk SMETÁNKA, *Archeologické etudy. Osmnáct kapitol o poznávání středověku*. Praha 2003, s. 86.

⁴⁶⁸ M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – J. BUREŠOVÁ – E. MAUR, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 571-573.

⁴⁶⁹ Pokud nebylo děvčátko prvorozeným dítětem, měla šanci na přežití 10:17. Zdeněk SMETÁNKA, *Archeologické etudy*, s. 94.

⁴⁷⁰ Ch. KLAPISCH-ZUBEROVÁ, *Žena a rodina*, s. 256.

⁴⁷¹ Lenka Šulová, *Náhradní rodinná péče a její úskalí*. [online]. [cit. 28. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.dobromysl.cz/scripts/detail.php?id=1211>>.

Antonín Ederer, *Vlašskou ulici obklopovaly lesy*. [online]. [cit. 6. 4. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.praha1.cz/cps/media/2009_unor_0022.pdf>.

Nalezinec Vlašský špitál. [online]. [cit. 6. 4. 2012]. Dostupné z WWW:

<<http://www.fnmotol.cz/o-nas/historie-a-soucasnost/nalezinec-vlassky-spital/>>.

7.2. NEMANŽELSKÉ DĚTI

Za nemanželské dítě bylo považováno každé dítě, které se narodilo z nelegitimního partnerského vztahu, respektive ne z manželského svazku.⁴⁷² Byly to děti narozené z trvalého konkubinátu, náhodného spojení, cizoložství či z dvojnásobného cizoložství.⁴⁷³ Tomáš Štítný ze Štítného více opovrhoval cizoložstvím, které měla na svědomí žena: „*A jakžkoli jest veliká zlost muži cizoložiti, však se nadto ženě obtieží tiem, že ona učinie dědice ne z dědicov; a tady bude velikým krádežem vinna, když, dobudíc dětí z cizoložstva, narodie je k cizimie zboží a oblúpi tiem děti svého pravého muže, když cizoložnata budú s nimi diel mieti.*“⁴⁷⁴ Dále byli za nemanželské děti považováni potomci neprovdaných žen z nižších vrstev – děveček, služek, pradlen, námezdních dělnic a nevěstek. Tyto ženy nejčastěji využívaly útulky a nalezince, kde své děti nechávaly.⁴⁷⁵ Je zajímavé, že i děti z tajných sňatků mohly být považovány za nemanželské. To nastalo v okamžiku, kdy muž manželský svazek opustil a nepodařilo se prokázat okolnosti jeho uzavření.⁴⁷⁶

Nutno říci, že nemanželských dětí bylo ve společnosti poměrně hodně a společnost je různě nazývala – levobočci, sebranci, bastardi či pancharti. V nejvyšší společnosti se o ně otec dokázal postarat, přestože byli vyloučeni z jakýchkoliv dědických nároků. V 16. století byla českým zemským zřízením šlechticům dána povinnost, že musí vychovávat své dítě na svém statku, ale mělo postavení jako ostatní poddaní. Mezi nejznámější urozené levobočky patří opavský vévoda Mikuláš, Jan Volek a probošt litoměřické kapituly Jindřich ze Šumburka. Zajímavé jsou případy kněžských nemanželských dětí, které se narodily ze soužití v konkubinátech. Takto narození chlapci mohli až do 12. století (v době, kdy ještě

---

⁴⁷² Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL, *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007, s. 14.

⁴⁷³ Děti narozené z dvojnásobného cizoložství nesměly být legalizovány ani panovníkem, ani papežem.

⁴⁷⁴ T. ZE ŠTÍTNÉHO, *O trojím stavu, panenském, vdovském a manželském*, s. 88.

⁴⁷⁵ Jiří KLABOUC, *Manželství a rodina v minulosti*. Praha 1962, s. 89.

Božena KOPIČKOVÁ, *Vstup české medievalistiky do studia dětské evropské problematiky ve středověku? Glosy a otázky*, in: 2. pardubické bienále. Dítě a dětství napříč staletími. Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Série C. Fakulta humanitních studií. Supplementum 5. Pardubice 2002, s. 49-60, zde s. 57.

⁴⁷⁶ Božena KOPIČKOVÁ, *Tajné zasnuby a sňatky ve středověkých Čechách*, Dějiny a současnost 18, 1996, s. 7- 11, zde s. 8.

nebyl povinný celibát) dosáhnout vysokých církevních úřadů. V nejnižší společnosti patřily nemanželské děti na okraj společnosti, protože jim chybělo nejzákladnější sociální ukotvení a jedinec ve středověku a v raném novověku musel jasně někam patřit.⁴⁷⁷ Na druhou stranu zčásti v měšťanské, ale hlavně vesnické společnosti nemuselo dojít často ke zjištění, že se jedná o nemanželské dítě, a jedinec byl tedy integrován do společnosti velice snadno.⁴⁷⁸

Nemanželské děti nepatřily do otcovy rodiny a otec ani neměl povinnost na jejich výživu. Neměly žádná dědická práva a žily ve stínu legitimních potomků. Dále nesměly nabývat nemovitostí a ani se učit řemeslům.⁴⁷⁹ O změnu jejich postavení se pokusil Hynek z Poděbrad, který jim chtěl natrvalo přiznat dědická práva.⁴⁸⁰ Za jejich výchovu a výživu byla odpovědná jen jejich matka.⁴⁸¹

Zajímavé je, že někteří otcové, se ke svým nemanželským dětem znali, ale s jejich matkou se buď nechtěli, nebo nemohli oženit. V takových případech byl vztah otce a jeho nemanželského dítěte jiný. Malé dítě mělo zůstat u matky, pokud byla svobodná, a otec na něj platil určitou částku. Markéta ze Žitavy dostávala od Frenclínaze Gersdorfa jednu kopy grošů ročně. Dorota ze Smiraw měla dostávat od narození dítěte od jeho otce Matěje Grunnera po tři roky tři kopy grošů na výživu dítěte. Ve třech letech si dítě měl vzít k sobě otec a měl dát matce ještě dvě kopy grošů. Pokud se dítě narodilo vdané ženě s jiným než zákonným manželem, ale otec měl o dítě zájem, tak si ho měl vzít do péče ihned po porodu. Tím se matka mohla vrátit zpět ke svému řádnému manželovi, od něhož nebyla péče o cizí dítě nikdy vyžadována.⁴⁸²

---

⁴⁷⁷ V. BŮŽEK – P. KRÁL, *Člověk českého raného novověku*, s. 14.

B. KOPIČKOVÁ, *Vstup české*, s. 58.

⁴⁷⁸ Josef PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury I (1). Vymezení kulturních dějin. Kultura každodenního života od pravěku do 15. století*, Praha 1985, s. 302.

⁴⁷⁹ Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích 2. Šlechta. 1471-1526*. Praha 1994, s. 121.

J. KLABOUCH, *Manželství a rodina v minulosti*, s. 94.

⁴⁸⁰ J. MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích 2*, s. 121.

⁴⁸¹ B. KOPIČKOVÁ, *Vstup české*, s. 57-58.

⁴⁸² Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Zápisy z manželských sporů – nepovšimnutý pramen 15. století*, in: Pocta Josefu Petráňovi. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně. Opera Instituti Historici Praga. Rada C – Miscellanea. Praha 1991, s. 79-93, zde s. 84.

7.3. DELIKT POHLAVNÍHO ZNEUŽITÍ DÍTĚTE

Za znásilnění dítěte bylo považováno zneuctění nedospělé dívky do dvanácti let. Mezi nejčastější sexuální delikty patřilo smilstvo (incest, znásilnění, kuplířství, únos cizí manželky, zoofilie, homosexualita) a cizoložství. V našem prostředí se jednalo o ojedinělé případy, ale alespoň dva se pokusím v této podkapitole přiblížit.

Prvním případem je obvinění Mistra Brikcího Kouřimského z Licska. Jednalo se o významnou postavu - byl bývalým konšelem sjednocených pražských měst, pozdějším kutnohorským radním písařem a ještě později písařem hejtmanského a komorního soudu Království českého. Jednalo se o jednoho z nejvýznamnějších českých právníků jagellonské a předbělohorské doby, který napsal právní knihu městského práva vydanou v roce 1536. Byl obviněn, že v roce 1541 znásilnil ani ne pětiletou dceru své kuchařky Doroty Marianu. Dorota na to přišla až druhý den, když zjistila, že dcera má krvavé šatečky a oteklé lůnko. Žalobkyní byla matka Dorota, ale samotnou žalobu podal Jeroným Božický z Božic. *„I jest na místě jejím skrze přítele Hieronýma Božického mluveno a žalováno, že Dorota tato, jakýmž pak koli způsobem za kuchařku k Mistru Brikcímu jest se dostala a toliko na tejdén se zjednala, a včera že se děv neděle minuly, na rozkaz téhož Mistra, jakožto na ten čas pána svýho, nechavši dítěte svého v domě, na řeku k praní šatuov že jest jíti musila. A navracejice se zase domuov, uzřevši děvče, proti ní že jest s pláčem běželo, pravěcí, že by je nějtco boleti mělo; což ona na ten čas nevelmi toho všímajíc, domuov by šla a majíc za to, že byz hladu plakalo, kus chleba jest jí dala a též dítě potom jest na lože položila. Nazejtří pak ráno chtějíc dítě probuditi a z lože zdvihnouti, znamení nečistá, mrzká, šeredná na šatech jest uzřela, a že jí všecko lůnko voteklo, vopuchlo a zmodralo, že ani choditi nemohla. To spatřivši, tomu jest se velice divila a ptala se, co by to dítěti bylo; kteréžto že jest odpovědělo, že by pan Mistr Brikcí je vzíti a na stuol posaditi a v místo její, kteréž jí oteklo, prsty své strkati měl. Nad kteréžto ohavnů lítostí jsa hnuta matka její, o tom jest na ten čas žádnému říci nesměla, než od něho, sama jinou zjednavše na místo své, hned odešla a děle u něho bejti nechtěla. Než majíc známost s čeledí v domu pana Jeronýma Božického, v neděli tu teprv všicku věc, jak*

se jest stala při témž dítěti, jemu Božickému jest oznámila.“⁴⁸³ Brikcí obvinění popřel. Prohlásil dítě za nedůvěryhodného svědka a řekl, že se jí to mohlo stát venku s dětmi, když nosila dříví. Navíc se mu prý Dorota chtěla pomstít za to, že ji u sebe nechtěl, protože krade a je lehkou ženou, která má dceru z nemanželského svazku. Na to Jeroným Božický reagoval slovy, že *„žádné dítě, přid' jakým přid' způsobem na svět, oddáno k násilí a k sodomství a k hanebnosti není, a proto, že zrušeno jest býti nemělo.*“⁴⁸⁴ Dne 17. listopadu roku 1541 byl pronesen rozsudek, podle něhož se Mariana stala obětí žalovaného trestného činu. Jako pachatele vždy označovala jen Brikcího a ten neprokázal, že v inkriminovanou dobu nebyl na určeném místě. Soud mu nařídil prokázat svou nevinu složením očištné přísahy. Dne 15. prosince téhož roku Jeroným zprostil Brikcího povinnosti složit očištnou přísahu.⁴⁸⁵

Druhý případ se stal v roce 1553 v Nymburce. Místní měšťan pekař Urban byl obviněn za znásilnění a zranění děvčátka Magdalény. Výsledek soudního řízení není bohužel znám.⁴⁸⁶

7.4. SIROTCI A OTÁZKA PORUČNICTVÍ

V dnešním chápání si pod slovem sirotek představíme dítě, které ztratilo oba rodiče. Ve středověku a raném novověku se dítě stávalo sirotkem po smrti svého otce, přestože matka ještě žila. Odhaduje se, že jich ve společnosti bylo 30-60%. Tímto termínem bylo dítě označováno do dosažení dospělosti nebo do momentu vyplacení celého dědického podílu. Mluvíme zde o dědickém podílu, přestože máme zafixovanou tradiční představu o tom, že sirotci byli chudé, opuštěné děti žijící v bídě a v ústrku, jejichž jedinou nadějí na záchranu před hladem a smrtí byla žebrota nebo milost od cizích. Nutno říci, že přestože i takové případy byly, tak na sirotka přecházel dědickým řízením majetek rodiny. Mluvíme o nezletilém dítěti,

---

⁴⁸³ Petr KREUZ, *K projednávání deliktu pohlavního zneužití a znásilnění dítěte před městským soudem v předbělohorských Čechách. Zároveň příspěvek k životopisu Mistra Brikcího Kouřimského z Licska*, in: Nardi Aristae. Sborník k sedmdesátým narozeninám Ivana Martinovského. Ústí nad Labem 2007, s. 33-58, zde s. 46.

⁴⁸⁴ Tamtéž, s. 40.

⁴⁸⁵ Tamtéž, s. 41.

⁴⁸⁶ Tamtéž, s. 33.

tudíž zděděný majetek byl v péči poručníka. Tento zděděný majetek byl nazýván sirotčím statkem a byl to každý majetek, který ztratil svého hospodáře. Mohl mít dvě podoby – první byla původní reálná podoba a druhou byly hotové peníze, které byly uloženy na radnici.⁴⁸⁷

Jak bylo definováno poručnictví? Pavel Kristián z Koldína ve svém městském právu vydaném v roce 1569 pod názvem Práva městská Království definoval poručenství takto: „*Ochrana, moc a vrchnost nad osobau svobodnau, k opatrování a k obhajování té osoby, kteráže pro mladost a věk svůj dětinský a nedospělý ani sama sebe, ani věci svých opatřiti a ochrániti nemohla, od práva stvrzená a daná.*“⁴⁸⁸ Jednalo se tedy o náhradu otcovské péče, jejímž úkolem byla postarat se o dítě a majetek. „*Kteřížto poněvadž zvláštní důvěrností od kšaftujících k té práci potaženi bývají, a otcové aneb dědové nad jiné lidi smrtelné svau všecku naději v nich složili a jim dítek svých svěřili: protož tíž mocní otcovská poručníci, vedle takové důvěrnosti od kšaftujících v nich složení, tak se při statcích sirotčích chovat budau, aby téhož statku sirotčího raději přibývalo, než ubývalo. Ti pak takoví mocní otcovská poručníci, poněvadž jsau paternea potestatis, majíce na sobě takovau moc, jako vlastní otec týchž sirotův, od kohože koli a kdy koli kšaftem zřízení byli: ani právu, ani sirotkům, ani žádnému jinému žádném počtem povinni nebývají, lečby se sami dobrovolně v to uvolili.*“⁴⁸⁹

Ve starším městském právu, pokud otec neustanovil kšaftem jinak, připadalo poručnictví na vlastní matku nezletilých dětí nebo na sestru zemřelého otce.⁴⁹⁰ Bylo to z důvodu soudružnosti rodiny a nedělitelnosti pokrevních vazeb. Pokud se ale matka podruhé vdala, ztrácela poručnická práva nad svými dětmi.⁴⁹¹

---

⁴⁸⁷ Pavla SLAVÍČKOVÁ, *Instituce mocného otcovského poručníka jako příklad kontroverzního vztahu města a rodiny v oblasti poručenství nezletilých sirotků*, in: Konfliktní situace v dějinách. Sborník z doktorandské konference, 5. října 2007, Pardubice 2007, s. 45-50, zde s. 45-46.

⁴⁸⁸ Josef JIREČEK, *Práva městská Království českého a Markrabství moravského spolu s krátkou jejich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína*. Praha 1876, s. 114.

⁴⁸⁹ Tamtéž, s. 116.

⁴⁹⁰ Anděla KOZÁKOVÁ, *Právní postavení ženy v českém právu zemském*. Praha 1926, s. 7.

⁴⁹¹ P. SLAVÍČKOVÁ, *Instituce mocného otcovského poručníka*, s. 48.

Miroslav BOHÁČEK, *Římské právní prvky v právní knize brněnského písaře Jana*. Praha 1924, s. 24.

Podle Koldínova zákoníku mohl být poručník ustanoven trojím způsobem. Prvním byl poručník na základě krevního příbuzenství (= tutores legitimi), druhým byl poručník jmenovaný otcem nebo dědem kšaftem (= tutores testamentarii) a třetím byl poručník jmenovaný městskou radou (= tutores dativi pers inquisitionem iudicis). Je zajímavé, že před vydáním Koldínova zákoníku měl větší váhu poručník jmenovaný kšaftem než poručník na základě krevního příbuzenství. Zvláštním případem bylo, když otec ve své závěti ustanovil tzv. mocného otcovského poručníka (= paternaei potestatis). Byl to takový poručník, kterému se dostávalo takové moci, jakou měl vlastní otec sirotků.⁴⁹² Bylo jasně dáno, kdo se smí a kdo se nesmí stát poručníkem. Musel být ze stejného stavu jako poručenec a nikdy se jím nemohl stát nespolehlivý člověk nebo věřitel zemřelého otce. Jen výjimečně se poručníkem stával duchovní.⁴⁹³

Jiné postavení měly ženy jako poručnice. Poručnicemi se mohly stát matka dětí nebo sestra zemřelého otce, ale jinak ženy byly obecně považovány za nezpůsobilé k takovému druhu odpovědnosti. V Čechách bylo ze zákona dáno, že žena se může stát poručnicí, pokud nebylo mužských potomků. Na Moravě se jí ze zákona stát nikdy nemohla – vždy se poručníky stávali jen mužští příbuzní otce.⁴⁹⁴ Jako příklad na to, že ženy se chtěly starat o děti zemřelé příbuzné, uvádím spor o opatrovnictví, který se odehrál mezi otcem Janem Víškem a tetou Kateřinou Disputkou v Bohdanči v letech 1583-1584. Zemřelá sestra Kateřiny chtěla, aby se o její dítě starala a odkojila její sestra. Ta po určité době vrátila děvčátko otci, který se mezitím znovu oženil. Zanedlouho chtěla teta Kateřina dítě zpět, což se otci nelíbilo a došlo mezi nimi ke rvačce na náměstí. Situace se dostala před soud. Kateřina před ním vypovídala, že se o dítě starala z vůle sestry, která to tak chtěla, a že není spokojena s péčí, kterou malé neteři otec a hlavně macecha věnovali. Protistrana argumentovala tím, že Kateřina překročila prostor vymezený ženám a zpochybňovala možnost vdaných žen rozhodovat před svou smrtí o výchově dětí a

---

⁴⁹² P. SLAVÍČKOVÁ, *Instituce mocného otcovského poručníka*, s. 47.

J. JIREČEK, *Práva městská Království českého a Markrabství*, s. 115.

⁴⁹³ J. KLABOUCH, *Manželství a rodina v minulosti*, s. 74.

M. BOHÁČEK, *Římské právní prvky v právní knize brněnského písaře Jana*, s. 18.

⁴⁹⁴ A. KOZÁKOVÁ, *Právní postavení ženy v českém právu zemském*, s. 8.

M. BOHÁČEK, *Římské právní prvky v právní knize brněnského písaře Jana*, s. 18.

vystupovat jako svědkyně kšaftů. Kateřina spor vyhrála a Jan Víšek musel zaplatit pokutu pět grošů českých a domluvit se s žalující stranou na náhradě škody.⁴⁹⁵

Pokud by poručník zemřel, měl právo před svou smrtí jmenovat kšaftem sirotkům nového poručníka. Pokud se naopak stalo, že zemřel sirotek, tak podle zemského práva neměl poručník právo na sirotčí majetek. Ten mohl zdědit jen nejbližší příbuzný a nebo dědic stanovený králem. V městském právu měl nárok za určitých podmínek poručník jmenovaný městskou radou. Pokud původní otcův testament nepočítal se smrtí dítěte a nestanovil další postup, tak se majetek dostával do správy městské rady.⁴⁹⁶

Problémem u poručnické správy bylo to, že velmi neprůhledně hospodařila s jim svěřeným majetkem. Je nutné říci, že poručenství bylo vykonáváno bezplatně a neměli právo odebírat si nic z majetku poručenice. Viktorin Kornel jasně píše: „*má [statky] k opatrování a k množení, ne k umenšené.*“⁴⁹⁷ Jejich špatné hospodaření je často přivádělo k jednání před městský soud. Proto začal být vykonáván dozor nad poručníky, který měl na starosti soud nebo městská rada a jim musel poručník skládat účty. Postupně začalo docházet k tomu, že vrchní dohled na sirotky, jejich výchovou a správa majetku přešel od rodiny do rukou městských správních orgánů, pro které to bylo velmi zajímavé z finančního hlediska.⁴⁹⁸

Přestože v některých případech u poručníků docházelo k velmi špatnému hospodaření s jim svěřeným majetkem, byl poručník často (v případě, že sirotek neměl ani jednoho z rodičů) jedinou osobou, která se podílela na výchově dítěte a která mu vytvářela určité rodinné zázemí.

---

⁴⁹⁵ Tereza SIGLOVÁ, „*Súd se pokud súd.*“ *Spor o opatrovnictví nezletilého dítěte v městečku Bohdanči v letech 1583-1584*, in: *Východočeský sborník historický* 13, 2006. Pardubice 2006, s. 3-18.

⁴⁹⁶ P. SLAVÍČKOVÁ, *Instituce mocného otcovského poručníka*, s. 50.

⁴⁹⁷ Hermenegild JIREČEK, *M. Viktorina ze Všehrd O Právích země české knihy devatery*. Praha 1874, s. 239.

⁴⁹⁸ P. SLAVÍČKOVÁ, *Instituce mocného otcovského poručníka*, s. 45.
J. KLABOUCH, *Manželství a rodina v minulosti*, s. 90, 94.

ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem se pokusila uceleně vystihnout problematiku dítěte a dětství v pozdním středověku a na začátku novověku v českém prostředí. Toto téma stojí spíše na okraji zájmu českých historiků, a to bude pravděpodobně hlavním důvodem, proč u nás nebyla k tomuto tématu napsána žádná monografie a jedná se pouze o dílčí studie a články.

Mezi témata práce patřilo vymezení dětského věku a otázka, zda vůbec existovalo dítě samo sobě nebo jen jako malý dospělý. Mezi hlavní úkoly práce patřilo zachycení každodennosti, která obklopovala dítě a tvořila jeho specifický svět. Zaměřila jsem se na jeho cestu na tento svět, na jeho první výchovu v ženské části domácnosti a posléze na jeho vzdělávání doma a na školách. Snažila jsem se postihnout genderovou a sociální rozdílnost, která mezi dětmi panovala. Věnovala jsem se dítěti v době husitské, protože toto období dalo předpoklad k názorům, které později rozvinul Jan Amos Komenský. V neposlední řadě jsem se věnovala i dětem, které byly odsouzeny na okraj společnosti.

Mezi historiky se vytvořily dva názory na problematiku, zda existovalo dětství jako svébytná kategorie lidského života. Tyto protikladné názory daly vzniknout „černé“ a „bílé“ legendě. Zastánci „černé“ legendy tvrdili, že společnost a ani rodiče neměli k dítěti žádný vztah a že dětství bylo jen krátkou nedůležitou kapitolou lidského života. Zastánci „bílé“ legendy naopak dokazovali, že dítě mělo statut i ve středověku a raném novověku a že bylo svými rodiči milováno. V době středověku a raného novověku bylo velmi těžké vymezit, kde byla přesně daná hranice, kde končí dětství a začíná dospělost. Obecně se dalo říci, že čím měli rodiče vyšší společenské postavení, tím bylo dětství jejich dítěte kratší. Ke sjednocení věkové hranice došlo až v polovině 16. století, kdy se ustanovila na 20. roce života.

Pro rodiče středověku a raného novověku bylo dítě požehnáním a jeho narozením se naplnila role manželství. Potomek býval v rodinách většinou očekávaným, protože zajišťoval kontinuitu rodu či rodiny a záštitu rodičů ve stáří. Dítě mohlo být i nechtěné, což matky řešily mechanickými potraty či infanticidou.

Porod se odehrával v čistě ženském prostředí, kde nejdůležitější osobou, kromě rodičky, byla porodní bába. První dny a týdny byly pro novorozence nejkrizovější a je nutné říci, že po celý středověk a raný novověk byla velmi vysoká dětská úmrtnost. První nejdůležitější událostí pro novorozence byl křest, kdy bylo dítě očištěno od prvotního hříchu a přijato do křesťanské společnosti.

Do sedmi let byl potomek vychováván v ženské části domácnosti, ale v sedmi letech ho přejímal do své péče otec, který mu zajišťoval vhodné vzdělání. Ve středověku a v raném novověku můžeme mluvit o třech typech škol: církevních, městských a o univerzitách. Zvláštní je výchova šlechtických synů, kteří mívali svého soukromého učitele. Když domácí výuka přestala být vyhovující, byli posíláni do městských škol nebo pro ně byly budovány zámecké školy. Vrcholem vzdělání byla univerzita. Dívky byly vychovány v ženské části domácnosti prakticky až do své svatby. Přesto i ony měly možnost se vzdělávat a to u jeptišek a bekyní nebo doma v řemeslnických či obchodnických rodinách, kde měly jednou převzít otcovu živnost. Měly přístup i do některých nejnižších tříd městských škol nebo do vybraných škol pokoutních, kde měly svá oddělení. Na přístupu společnosti k rozdílným možnostem vzdělání chlapců a dívek si můžeme ukázat, že dívky byly brány stejně jako ženy za méněcenné, jejichž místo je hlavně v domácnosti, kde se starají o její chod a o výchovu dětí. Kromě genderového rozdílu byly mezi dětmi velké sociální rozdíly. Panovnické dítě bylo od nejranějšího mládí předurčeno k vládnutí a podle toho se k němu společnost chovala. Nejsou ojedinělé korunovace batolat a ani politické sňatky ještě v kolébce. Šlechtické dítě mělo na svých bedrech rovněž již od kolébky povinnosti vůči svému rodu. Bylo budoucím majitelem a hospodářem panství, v některých případech i vykonavatelem důležité veřejné funkce. Pro své lepší postavení nebo pro rozšíření rodového majetku bylo také nástrojem v sňatkové politice. Měšťanské dítě nebylo zatíženo rodovými předsudky a povinnostmi, a tak se v jeho případě mluví o tom, že vyrůstalo v nejprogresivnějším prostředí. Venkovské dítě znamenalo pro rodinu pomocnou ruku, ale do doby, než mohlo pomáhat prací rodině, bylo jen krkem navíc, který se nejen musel živit a šatit, ale musel se o něj i někdo starat, čímž se ubírala další pracovní síla.

Českým specifikem je dítě v době husitské. Dítě se již jako novorozenec účastnilo svátostného přijímání a tím bylo začleňováno do společnosti jako její

rovnocenný člen. Navíc se aktivně účastnilo bojů, dobývání a plenění. Nutno říci, že tato rovnoprávnost dětí není jednoznačná. Na jedné straně tu je jejich aktivní účast na vojenských akcích, ale to se dá interpretovat i tak, že byly považovány za malé dospělé, což by svým způsobem popíralo výjimečnost postavení dítěte v době husitské.

Nesmíme zapomenout na děti na okraji společnosti. Jak jsem zmínila výše, tak ne všechny děti byly chtěné, a tak ve středověku nejsou ojedinělé mechanické potraty a ani infanticida. Ta se pomalu vytrácí až díky zakládání útulků a nalezinců, kam mohly matky odkládat své nechtěné děti. Častým společenským jevem jsou nemanželské děti. Můžeme říci, že šlechtické nemanželské děti, přestože neměly žádný nárok na dědická práva, mohly mít poměrně dobře zajištěné žití. Stejně tak jako nemanželské kněžské děti, které v době nepovinného celibátu mohly dosáhnout vysokého postavení. Horší postavení měly nemanželské děti z měšťanského a venkovského prostředí, protože jejich výchova a péče o ně příslušela jen jejich matce a otec neměl žádnou povinnost na ně dávat žádnou peněžitou částku. Ojedinělým případem v českém prostředí je znásilnění dítěte, ale i to se u nás stalo a bylo to vyšetřováno. Dítě mohlo přijít o otce nebo o oba rodiče a stal se z něj sirotek, který se tím dostal do poručenské správy, která se starala nejen o něj, ale i o jeho zděděný majetek.

Ve své práci jsem se zaměřila na české prostředí, ale nabízí se zde možnost dalšího úhlu pohledu na tuto problematiku. Zajímavé by bylo srovnat západoevropský přístup k dítěti se středoevropským ve stejném časovém období a hledat podobnosti a rozdíly. Z důvodu rozsahu práce, která je i s užším vymezením tématu na české prostředí rozsáhlá, jsem toto srovnání nezpracovala.

Dále by se dalo pracovat i s jinými typy pramenů, mezi které patří rodinné kroniky a kšafy. Tyto prameny se ale objevují až později, v 15. století.

Přestože máme k této problematice k dispozici poměrně hodně pramenů, tak ne všechny jsou zpracované a využité pro tuto oblast z dějin každodennosti. Tím je pro nás problematika dítěte a dětství stále otevřená a je stále co objevovat.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

PRAMENY

Bible svatá. Brno, Levné knihy 2009, 954 s.

CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, Anna - ČAPEK, Jan Blahoslav: *Mravy ctnostné mládeži potřebné. Bratrské mravouky Jiřího Strejce, Adama Staršího Šturma z Hranic a Matouše Konečného*. Praha, Kalich 1940, 187 s.

ČELAKOVSKÝ, Jaromír: „Naučení p. Albrechta Rendla z Oušavy synům dané“, *Český časopis historický* 8, 1902, s. 68 – 70.

ČEŠKA, Jan: *Řeči a naučení hlubokých mudrců*. Praha, Odeon 1982, 172 s.

DEMUTH, Karel Josef: *Knihy Tovačovská aneb Pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova zemského hejtmána markrabství Moravského sepsání obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a práv markrabství Moravského*. Brno 1858, 164 s.

DVORSKÝ, František: *Staré písemné památky žen a dcer českých*. Praha 1869, 398 s.

HRUBÝ, Hynek: *České postilly. Studie literárně a kulturně historická*. Praha 1901, 320 s.

HUS, Jan: *Betlémské poselství*. Praha 1947, 294 s.

HUS, Jan: *Dcerka. O poznání cesty pravé k spasení*. Praha, Kalich 1995, 68 s.

HUS, Jan: *Mistra Jana Husi Sebrané spisy české. Díl II*. Praha, Bedřich Tempský 1866, 440 s.

JIREČEK, Hermenegild: *M. Viktorina ze Všehrd O právicích země české knihy devatery*. Praha 1874, 572 s.

JIREČEK, Josef: *Právě městská Království českého a Markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína*. Praha 1876, 511 s.

KOPECKÝ, Miloš: *Starí Slezští kazatelé*. Ostrava, Profil 1970, 183 s.

Kronika tak řečeného Dalimila. Praha, Svoboda 1977, 240 s.

Kroniky doby Karla IV. Praha, Svoboda 1987, 647 s.

SMETÁNKA, Emil: *Petra Chelčického Postilla. Díl I*. Praha 1900, 438 s.

SMETÁNKA, Emil: *Petra Chelčického Sít víry*. Praha, Comenium 1912, 386 s.

Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. I., 1526-1545. Praha, Královský český archiv zemský 1877, 684 s.

ŠIMEK, František: *Postilla Jana Rokycany. Díl I.* Praha 1928, 864 s.

ŠIMEK, František: *Postilla Jana Rokycany. Díl II.* Praha 1929, 1168 s.

ŠIMEK, František: *Staročeské zpracování postily studentů svaté university pražské Konráda Waldhausera.* Praha 1947, 145 s.

ŠIMEK, František: *Tkadleček. Hádka milence s Neštětím.* Praha, Odeon 1974, 218 s.

VAVŘINEC Z BŘEZOVÉ, Václav: *Husitská kronika.* Praha, Svoboda 1979, 427 s.

VYSKOČIL, Jan: *Legenda blahoslavené Anežky a čtyři listy sv. Kláry. Překlad středověkého životopisu blahoslavené Anežky dle nejstaršího latinského rukopisu milánského ze začátku XIV. století.* Praha, Universum 1934, 55 s.

Z PERNŠTÝNA, Ludvík: *Naučení rodičům.* Stará Říše 1928, 64 s.

ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš: *Knížky o hře šachové a jiné.* Praha 1956, 529 s.

ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš: *Knížky šestery o obecných věcech křesťanských.* Stará říše na Moravě 1937, 133 s.

ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš: *Řeči besední.* Praha, Academia 1992, 218 s.

ZÁMRSKÝ, Martin Filadelf: *Postila evangelická.* Jezdkovice u Opavy 1592, XXXII + 592 + II pp.

Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae. Praha, Svoboda 1976, 597 s.

ZEMAN, František Antonín: *Urozeného pána pana Jana z Lobkovic na Hasištejně zpráva a naučení jeho synu Jaroslavovi v tom, co činiti a co nechati, a kterak se a pokud v čem zachovati má.* Praha 1876, 32 s.

ZÍBRT, Čeněk: *Navedení mladistvého věku ku poctivým mravům.* Praha, F. Topič 1912, 95 s.

LITERATURA

a) Monografie

BOHÁČEK, Miroslav: *Římské právní prvky v právní knize brněnského písaře Jana.* Praha 1924, 39 s.

BORECKÝ, Vladimír: *Světy hraček.* Praha, MONA 1982, 95 s.

- BUSINSKÁ, Helena: *Renesanční poezie*. Praha, Academia 1975, 321 s.
- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk: *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha a Litomyšl, Paseka 2002, 416 s.
- BŮŽEK, Václav - HRDLIČKA, Josef a kolektiv: *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*. Praha, Mladá fronta 1997, 352 s.
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel: *Člověk českého raného novověku*. Praha, Argo 2007, 486 s.
- ČAPKOVÁ, Dagmar: *Předškolní výchova v díle J. A Komenského, jeho předchůdců a pokračovatelů*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1968, 273 s.
- ENNEN, Edith: *Ženy ve středověku*. Praha, Argo 2001, 338 s.
- FIALA, Zdeněk: *Předhusitské Čechy 1310-1419*. Praha, Svoboda 1968, 397 s.
- GOODY, Jack: *Proměna rodiny v evropské historii*. Praha, Lidové noviny 2006, 229 s.
- HOFFMANN, František: *České město ve středověku. Život a dědictví*. Praha, Panorama 1992, 456 s.
- HORSKÁ, Pavla – KUČERA, Milan – MAUR, Eduard – STLOUKAL, Milan: *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha, Panorama 1990, 480 s.
- HORSKÝ, Jan – SELIGOVÁ, Markéta: *Rodina našich předků*. Praha, Lidové noviny 1997, 143 s.
- JANÁČEK, Josef: *Ženy české renesance*. Praha, Československý spisovatel 1987, 272 s.
- JŮVA, Vladimír sen. a jun.: *Stručné dějiny pedagogiky*. Brno, Paido 2007, 91 s.
- KÁDNER, Otakar: *Dějiny pedagogiky. Díl 1. Do konce středověku*. Praha 1923, 282 s.
- KÁDNER, Otakar: *Dějiny pedagogiky. Díl 2. Od renesance a reformace do konce století osmnáctého*. Praha 1923, 352 s.
- KÁDNER, Otakar: *Vývoj a dnešní soustava školství. Díl první*. Praha 1929, 549 s.
- KLABOUCH, Jiří: *Manželství a rodina v minulosti*. Praha, Orbis 1962, 279 s.
- KOLÁŘOVÁ-CÍSAŘOVÁ, Anna: *Žena v hnutí husitském*. Praha 1915, 201 s.

KOLÁŘOVÁ-CÍSAŘOVÁ, Anna: *Žena v Jednotě bratrské. Zásady, postavy a dědictví*. Praha, Kalich 1942, 469 s.

KOLDINSKÁ, Marie: *Každodennost renesančního aristokrata*. Praha a Litomyšl, Paseka 2004, 254 s.

KOPIČKOVÁ, Božena: *Historické prameny k studiu postavení ženy v české a moravské středověké společnosti. Interdisciplinární pojetí studia*. Praha, Historický ústav 1992, 153 s.

KOZÁKOVÁ, Anděla: *Právní postavení ženy v českém právu zemském*. Praha 1926, 70 s.

KRÁLÍK, Oldřich: *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*. Praha, Vyšehrad 1969, 224 s.

KYBALOVÁ, Ludmila: *Dějiny odívání. Renesance*. Praha, Lidové noviny 1996, 174 s.

KYBALOVÁ, Ludmila: *Dějiny odívání. Středověk*. Praha, Lidové noviny 2001, 278 s.

KYBALOVÁ, Ludmila – HERBENOVÁ, Olga – LAMAROVÁ, Milena: *Obrazová encyklopedie módy*. Praha, Artia 1973, 623 s.

LE GOFF, Jacques: *Svatý František z Assisi*. Praha, Vyšehrad 2004, 192 s.

LE GOFF, Jacques: *Kultura středověké Evropy*. Praha, Odeon 1991, 747 s.

LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude: *Encyklopedie středověku*. Praha, Vyšehrad 2002, 935 s.

LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha, Mladá fronta 1999, 304 s.

LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAURA, Eduard: *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, Lidové noviny 2009, 853 s.

LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel: *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha a Litomyšl, Paseka 2006, 376 s.

MACEK, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích 2. Šlechta. 1471-1526*. Praha, Academia 1994, 230 s.

NODL, Martin – ŠMAHEL, František: *Člověk českého středověku*. Praha, Argo 2002, 500 s.

PEŠEK, Jiří: *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547 – 1620. Všední dny kulturního života*. Praha, Karolinum 1993, 166 s.

PETRÁŇ, Josef: *Dějiny hmotné kultury I (1). Vymezení kulturních dějin. Kultura každodenního života od pravěku do 15. století*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1985, 478 s.

PETRÁŇ, Josef: *Dějiny hmotné kultury I. (2). Kultura každodenního života od 13. do 15. století*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1985, 997 s.

PETRÁŇ, Josef: *Dějiny hmotné kultury II (1). Kultura každodenního života od 16. do 18. století*. Praha, Karolinum 1995, 468 s.

RICHTEROVÁ, Julie: *Pražané na přelomu středověku a novověku. Život a kultura pražských měšťanů v 2. polovině 15. a 16. století*. Praha, Muzeum hlavního města Prahy 1997, 67 s.

SMETÁNKA, Zdeněk: *Archeologické etudy. Osmnáct kapitol o poznávání středověku*. Praha, Lidové noviny 2003, 216 s.

SMETÁNKA, Zdeněk: *Legenda o Ostojovi. Archeologie obyčejného života*. Praha, Lidové noviny 2004, 347 s.

ŠMAHEL, František: *Mezi středověkem a renesancí*. Praha, Argo 2002, 428 s.

TITĚRA, Daniel a kolektiv: *Hračky. Konstrukce a výroba*. Praha, Státní nakladatelství technické literatury 1963, 319 s.

VONDRUŠKA, Vlastimil: *Život ve staletích - 14. století. Lexikon historie*. Brno, Moba 2011, 119 s.

VOREL, Petr: *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*. Praha, Rybka Publishers 1999, 318 s.

WINTER, Zikmund: *Život církevní v Čechách. Kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století. Svazek první*. Praha, Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1895, 496 s.

b) Sborníky

ANTONÍN, Robert: *Konflikty měšťanů a panských rodů v Čechách roku 1309, in: Konfliktní situace v dějinách. Sborník z doktorandské konference, 5. října 2007*. Pardubice, Univerzita Pardubice 2007, s. 21 – 28.

ARNOLD, Klaus: *K sociálním dějinám dětství ve středověku, in: Historický obzor 15, 1991*. Praha, Historický ústav ČSAV 1991, s. 123-140.

BŮŽEK, Václav: Muž, žena a děti v aristokratické rodině na prahu novověku, in: *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha, Karolinum 2002, s. 45 – 66.

BŮŽEK, Václav: Těhotenství ve šlechtické domácnosti na prahu novověku, in: *Česko-slovenská historická ročenka 2001*. Brno, Masarykova univerzita a Česko-slovenská komise historiků 2001, s. 169 – 178.

BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef: Rodinný život posledních pánů z Hradce ve světle jejich korespondence, in: *Opera Historica 6. Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis. Páni z Hradce*. České Budějovice, Jihočeská univerzita 1998, s. 145 – 271.

GRULICH, Josef: Venkovská žena v období raného novověku (16. - 18. století), in: *Česko-slovenská historická ročenka 2001*. Brno, Masarykova univerzita a Česko-slovenská komise historiků 2001, s. 225 – 235.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: Zápisy z manželských sporů – nepovšimnutý pramen 15. století, in: *Poceta Josefu Petráňovi. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně. Opera Instituti Historici Pragae. Řada C – Miscellanea*. Praha, Historický ústav ČSAV 1991, s. 79 – 93.

KLAPISCH-ZUBEROVÁ, Christiane: Žena a rodina, in: *Středověký člověk a jeho svět*. Praha, Vyšehrad 1999, s. 241-262.

KOPIČKOVÁ, Božena: Ideální modely života ovdovělých královen, kněžen a šlechticek v českém středověku ve světle reality, in: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie. IV. pardubické bienále, 27. - 28. dubna 2006*. Pardubice, Univerzita Pardubice 2006, s. 223 – 240.

KOPIČKOVÁ, Božena: Vstup české medievalistiky do studia dětské evropské problematiky ve středověku? Glosy a otazníky, in: *2. pardubické bienále. Dítě a dětství napříč staletími. Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Série C. Fakulta humanitních studií. Supplementum 5*. Pardubice, Univerzita Pardubice 2002, s. 49 – 60.

KOPIČKOVÁ, Božena: Žena a rodina v husitství, in: *Husitský Tábor. Sborník Husitského muzea 12*. Tábor 1999, s. 37 – 48.

KOPIČKOVÁ, Božena: Žena evropského středověku v zajetí své doby, in: *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha, Karolinum 2002, s. 13 – 44.

KRÁL, Pavel: Žena ve šlechtických testamentech v 16. a 17. století, in: *Česko-slovenská historická ročenka 2001*. Brno, Masarykova univerzita a Česko-slovenská komise historiků 2001, s. 157 – 167.

KREUZ, Petr: K projednávání deliktu pohlavního zneužití a znásilnění dítěte před městským soudem v předbělohorských Čechách. Zároveň příspěvek k životopisu Mistra Brikcího Kouřimského z Licska, in: *Nardi Aristae. Sborník k sedmdesátým narozeninám Ivana Martinovského*. Ústí nad Labem, Albis International 2007, s. 33-58.

LE GOFF, Jacques: Středověký člověk, in: *Středověký člověk a jeho svět*. Praha, Vyšehrad 1999, s. 9 – 37.

LENDEROVÁ, Milena: Ikonografické prameny k dějinám dětství – možnosti jejich interpretace. Příklad 19. století, in: *2. pardubické bienále. Dítě a dětství napříč staletími. Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Série C. Fakulta humanitních studií. Supplementum 5*. Pardubice, Univerzita Pardubice 2002, s. 79-92.

MARKOVÁ, Markéta: Kuchaři, kejklíři, lékaři... a jejich postavení na přemyslovském dvoře, in: *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti*. Praha, Historický ústav 2008, s. 115 – 126.

MĚCHUROVÁ, Zdeňka: Středověký svět dětí a her v archeologických pramenech, in: *Archaeologia historica*, 35, 2010, Brno, Masarykova univerzita 2010, s. 95 – 107.

MELKESOVÁ, Miroslava: „...skrze něž Pán Bůh svět, církev i nebe množí...“ Raněnovověké venkovské šestinedělky, porodní báby a kmotry, in: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie. IV. pardubické bienále*, 27. - 28. dubna 2006. Pardubice, Univerzita Pardubice 2006, s. 263 – 289.

RYANTOVÁ, Marie: Dětství v aristokratickém prostředí raného novověku, in: *Středočeský vlastivědný sborník sv. 21*. Roztoky u Prahy, Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy 2003, s. 23 – 36.

RYCHTEROVÁ, Pavlína: Žena a manželství v díle Tomáše ze Štítného, in: *Mediaevalia Historica Bohemica 6*. Praha, Historický ústav 1999, s. 95-109.

SIGLOVÁ, Tereza: „Súd se pokud súd“: Spor o opatrovnictví nezletilého dítěte v městečku Bohdanči v letech 1583-1584, in: *Východočeský sborník historický 13*, 2006. Východočeské muzeum v Pardubicích 2006, s. 3-18.

SLAVÍČKOVÁ, Pavla: Instituce mocného otcovského poručníka jako příklad kontroverzního vztahu města a rodiny v oblasti poručenství nezletilých sirotků, in: *Konfliktní situace v dějinách. Sborník z doktorandské konference, 5.říjan 2007*. Pardubice, Univerzita Pardubice 2007, s. 45-50.

SOUKUPOVÁ, Lydia: Lůžko a postel. Pokus o sémioticko-funkční analýzu, in: *Pocťa Josefu Petráňovi. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně. Opera Instituti Historici Pragae. Řada C – Miscellanea*. Praha, Historický ústav ČSAV 1991, s. 113-136.

SPUNAR, Pavel: Žena, manželství a rodina v počátcích české reformace, in: *Příspěvky k dějinám křesťanství*. Praha, Ústav pro klasická studia ČSAV 1991, s. 161 - 189.

ŠUBRTOVÁ, Alena: Kontrace, aborty a infanticida v pramenech k předstávkému období, in: *Historická demografie 15, 1991*. Praha, Historický ústav ČSAV 1991, s. 9-46.

VOREL, Petr: Aristokratické svatby v Čechách a na Moravě v 16. století jako prostředek společenské komunikace a stavovské diplomacie, in: *Opera historica 8*. České Budějovice 2008, s. 191-206.

VOREL, Petr: Dítě na aristokratickém dvoře na počátku raného novověku podle představ Viléma z Pernštejna. „Naučení rodičům“ a jeho obsahová interpretace, in: *2. pardubické bienále. Dítě a dětství napříč staletími. Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Série C. Fakulta humanitních studií. Supplementum 5*. Pardubice, Univerzita Pardubice 2002, s. 13 – 48.

c) Články

BASTL, Beatrix: Mezi mocí a bezmocí. Úvahy o každodenním životě šlechticů v raném novověku, *Dějiny a současnost 16, 1994*, s. 24 – 26.

BŮŽEK, Václav: „Tý naděje budou každý čtyři neděle“. Těhotenství očima šlechty na prahu novověku, *Dějiny a současnost 23, 2001*, s. 8 – 13.

KOPIČKOVÁ, Božena: Tajné zasnuby a sňatky ve středověkých Čechách, *Dějiny a současnost 18, 1996*, s. 7 – 11.

LENDEROVÁ, Milena: Dítě a dětství v dějinách, *Gynekolog. Časopis ženských lékařů, 11, 2002*, s. 99 – 104.

MAŤA, Petr: Rituál zasnub v deníku renesančního kavalíra, *Dějiny a současnost, 18, 1996*, s. 11 – 15.

MELKESOVÁ, Miroslava: Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku, *Historický obzor 14, 2003*, s. 262-276.

MELKESOVÁ, Miroslava: „...ku pomoci a odlehčení těžkých trápení těhotných paní...“ Lékařské knihy a porodnické instrukce 16. století, *Historický obzor 10, 1999*, s.122-128

NODL, Martin: Dětství v předmoderní době, *Souvislosti. Revue pro křesťanství a kulturu 30, 1996*, s. 7-29.

NODL, Martin: Dvě tváře dětství. Malí dospělí a děti-hříšníci ve středověku, *Dějiny a současnost 28, 2006*, s. 30-33.

POSPÍŠILOVÁ, Jana: Dítě a práce, *Národopisná revue 12, 2002*, s. 68-71.

REJCHRTOVÁ, Noemi: Dětská otázka v husitství, *Československý časopis historický* 28, 1980, s. 53 – 77.

ŠMAHEL, František: Monseigneur Charles de Bohême. Dětství a dospívání Karla IV. ve Francii, *Dějiny a současnost* 27, 2005, s. 34 – 37.

ONLINE ZDROJE

Alonso Sanchez Coello. Marie Manrique de Lara s dcerou. [online]. [cit. 7. 4. 2012]. Dostupné z WWW:
<<http://udu.ff.cuni.cz>>.

Anežka Česká. [online]. [cit. 21. 3. 2012]. Dostupné z WWW:
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Ane%C5%BEka_%C4%8Cesk%C3%A1>.

Antonín Ederer. Vlašskou ulici obklopovaly lesy. [online]. [cit. 6. 4. 2012]. Dostupné z WWW:
<http://www.praha1.cz/cps/media/2009_unor_0022.pdf>.

Bartholomeus Metlinger. Regiment de Jungen Kinder. [online]. [cit. 7. 4. 2012]. Dostupné z WWW:
<<http://images.wellcome.ac.uk>>.

Catechismus Catholicae Exxlesiae, Pars sekunda Mysterii Christiani celebratio, Sectio sekunda Septem Exxlesiae sacramenta, Caput primum Initiationis christianae sacramena, Articulus 1 Sacramentum Baptismi, V. Quis baptizare potest? 1256 [online]. [cit. 4.3.2012]. Dostupné z WWW:
<http://www.vatican.va/archive/catechism_lt/p2s2c1a1_lt.htm>.

History of Childhood. [online]. [cit. 25. 3. 2012]. Dostupné z WWW:
<<http://www.faqs.org/childhood/Gr-Im/History-of-Childhood.html>>.

Jacob Seisenegger. Erzherzogin Eleonore. [online]. [cit. 7. 4. 2012]. Dostupné z WWW:
<<http://upload.wikimedia.org>>.

Jacob Seisenegger. Portrait of a mother with her eight children. [online]. [cit. 7. 4. 2012]. Dostupné z WWW:
<<http://www.allposters.com>>.

Jan Češka. Řeči a naučení hlubokých mudrců [online]. [cit. 18. 3. 2012]. Dostupné z WWW:
<<http://aleph.nkp.cz>>.

Jitka Lucemburská. [online]. [cit. 21. 3. 2012]. Dostupné z WWW:
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Jitka_Lucembursk%C3%A1>.

Kopičková Božena [online]. [cit. 22. 2. 2012]. Dostupné z WWW:
<<http://www.ivysehrad.cz/autori/330-12>>.

Lenka Šulová, Náhradní rodinná péče a její úskalí. [online]. [cit. 28. 3. 2012].
Dostupné z WWW:
<<http://www.dobromysl.cz/scripts/detail.php?id=1211>>.

Madona krumlovská. [online]. [cit. 7. 4. 2012]. Dostupné z WWW:
<<http://udu.ff.cuni.cz/soubory/galerie/01%20Cechy/Ottova%20%20socharstvi%20doby%20lucemburku/slides/32%20Mistr%20Krumlovske%20Madony,%20Madona%20krumlovska,%2090.%20leta%2014.%20stol..jpg>>.

Madona strakonická. [online]. [cit. 7. 4. 2012]. Dostupné z WWW:
<http://nd03.jxs.cz/778/502/84787e84c7_61467191_u.jpg?1293977271>.

Madona šternberská. [online]. [cit. 7. 4. 2012]. Dostupné z WWW:
<<http://82.114.195.35:90/ProjektModerniUmeni/St%C5%99edov%C4%9Bk/Projekt%20Gotika/%C5%A0ternbersk%C3%A1%20madona.jpg>>.

Madona z Konopiště. [online]. [cit. 7. 4. 2012]. Dostupné z WWW:
<http://img5.rajce.idnes.cz/d0505/3/3384/3384103_3ca0a748c02c13a90bccad6b065066f5/images/Konopiste.jpg>.

Marie Tošnerová. Měšťanské paměti raného novověku – pramen poznávání každodennosti [online]. [cit. 6. 4. 2012]. Dostupné z WWW:
<<http://www.vkol.cz/cs/aktivity/konference-a-odborna-setkani/10--rocnik-odborne-konference/clanek/mestanske-pameti-raneho-novoveku-pramen-poznavani-kazdodennosti/>>.

Martin Nodl. Středověk stále inspirující... [online]. [cit. 22. 2. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.rozhlas.cz/leonardo/anonce/_zprava/511370>.

Milena Lenderová [online]. [cit. 22. 2. 2012]. Dostupné z WWW:
<<http://uhv.upce.cz/cs/milena-lenderova/>>.

Mistr michelské madony. Madona michelská. [online]. [cit. 7. 4. 2012]. Dostupné z WWW:
<http://nd03.jxs.cz/099/166/4acbce993d_61466930_u.jpg?1293917250>.

Mistr michelské madony, dílna. Madona na lvu z Klosterneuburgu. [online]. [cit. 7. 4. 2012]. Dostupné z WWW:
<<http://www.studentpoint.cz/files/kultura/vystavy/anezsky-klaster/madona-z-klosterneuburgu-monogramista-ip-zlichovsky-oltar.jpg>>.

Nalezinec Vlašský špitál. [online]. [cit. 6. 4. 2012]. Dostupné z WWW:
<<http://www.fnmotol.cz/o-nas/historie-a-soucasnost/nalezinec-vlassky-spital/>>.

Odkud je tradice stavění betlémů? [online]. [cit. 25. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.pastorace.cz/Tematicke-texty/Odkud-je-tradice-staveni-betlemu-odpovida-Martin-Weis.html>>.

Postila evangelická [online]. [cit. 25. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.manuscriptorium.com>>.

Přehled šlechtických erbů. . [online]. [cit. 22. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.ohradech.eu/prehled_ербу.html >

Sborník českých textů. Tomáš ze Štítného [online]. [cit. 26. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_record_number&param=0&client=&ats=1332765126&mode=&testMode=&sf_queryLine=%C5%A0t%C3%ADtn%C3%BD&qs_field=0>.

Tomáš ze Štítného [online]. [cit. 26. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/antologie/zliteratury/VZCL3/119.pdf>> .

Tradice betlémů je staletá, ale pořád krásná. [online]. [cit. 25. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.denik.cz/z_domova/tradice-betlemu-je-staleta-ale-porad-krasna.html>.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1

Názory některých autorů o chladném postoji rodičů ke svým dětem neodpovídají dobovým vyobrazením, na kterých si smrt bere dítě od rodičů. Francouzská rytina, 16. století.

Zdroj: HORSKÝ, Jan – SELIGOVÁ, Markéta: *Rodina našich předků*. Praha, Lidové noviny 1997, s. 85.

Příloha č. 2

Madona strakonická. Národní galerie, 1300-1320.

Zdroj: [online]. [cit. 7. 4. 2012]. Dostupné z WWW:

<http://nd03.jxs.cz/778/502/84787e84c7_61467191_u.jpg?1293977271>.

Příloha č. 3

Mistr michelské madony: Madona michelská. Národní galerie, cca 1340.

Zdroj: [online]. [cit. 7. 4. 2012]. Dostupné z WWW:

<http://nd03.jxs.cz/099/166/4acbce993d_61466930_u.jpg?1293917250>.

Příloha č. 4

Mistr michelské madony, dílna: Madona na lvu z Klosterneuburgu. Národní galerie, 40. léta 14. století.

Zdroj: [online]. [cit. 7. 4. 2012]. Dostupné z WWW:

<<http://www.studentpoint.cz/files/kultura/vystavy/anezsky-klaster/madona-z-klosterneuburgu-monogramista-ip-zlichovsky-oltar.jpg>>.

Příloha č. 5

Madona z Konopiště. Národní galerie, cca 1365-1370.

Zdroj: [online]. [cit. 7. 4. 2012]. Dostupné z WWW:

<http://img5.rajce.idnes.cz/d0505/3/3384/3384103_3ca0a748c02c13a90bcca-d6b065066f5/images/Konopiste.jpg>.

Příloha č. 6

Madona krumlovská. Cca 1400.

Zdroj: [online]. [cit. 7. 4. 2012]. Dostupné z WWW:

<<http://udu.ff.cuni.cz/soubory/galerie/01%20Cechy/Ottova%20-%20socharstvi%20doby%20lucemburku/slides/32%20Mistr%20Krumlovske%20Madony,%20Madona%20krumlovska,%2090.%20leta%2014.%20stol.jpg>>.

Příloha č. 7

Madona šternberská. Cca 1400.

Zdroj: [online]. [cit. 7. 4. 2012]. Dostupné z WWW:

<<http://82.114.195.35:90/ProjektModerniUmeni/St%C5%99edov%C4%9Bk/Projekt%20Gotika/%C5%A0ternbersk%C3%A1%20madona.jpg>>.

Příloha č. 8

Alonso Sanchez Coello: Marie Pernštejská de Lara s malou, asi roční Polyxenou z Pernštejna, 1567.

Zdroj: BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk: *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha a Litomyšl, Paseka 2002, s. 287.

Příloha č. 9

Jacob Seisenegger: Dvojportrét Jáchyma a Zachariáše, 1529.

Zdroj: BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk: *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha a Litomyšl, Paseka 2002, obrazová příloha.

Příloha č. 10

Porod vsedě s pomocí tří žen, 1535.

Zdroj: BŮŽEK, Václav: „Tý naděje budou každý čtyři neděle“. Těhotenství očima šlechty na prahu novověku, *Dějiny a současnost 23, 2001*, s. 10.

Příloha č. 11

Ženská společnost při porodu, 16. století.

Zdroj: BŮŽEK, Václav: „Tý naděje budou každý čtyři neděle“. Těhotenství očima šlechty na prahu novověku, *Dějiny a současnost 23, 2001*, s. 11.

Příloha č. 12

Porod, 1567.

Zdroj: BŮŽEK, Václav: „Tý naděje budou každý čtyři neděle“. Těhotenství očima šlechty na prahu novověku, *Dějiny a současnost 23, 2001*, s. 13.

Příloha č. 13

Porodní bába pomáhá při porodu. Velislavova bible, první polovina 14. století.

Zdroj: MARKOVÁ, Markéta: Kuchaři, kejklíři, lékaři... a jejich postavení na přemyslovském dvoře, in: *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti*. Praha, Historický ústav 2008, s. 122.

Příloha č. 14

Porod vsedě.

Zdroj: KOLDINSKÁ, Marie: *Každodennost renesančního aristokrata*. Praha a Litomyšl, Paseka 2004, s. 41.

Příloha č. 15

Císařský řez.

Zdroj: KOLDINSKÁ, Marie: *Každodennost renesančního aristokrata*. Praha a Litomyšl, Paseka 2004, s. 43.

Příloha č. 16

Bartholomeus Metlinger: Regiment de Jungen Kinder, Koupání dítěte, 1546.

Zdroj: [online]. [cit. 7. 4. 2012]. Dostupné z WWW:
<<http://images.wellcome.ac.uk>>.

Příloha č. 17

Měšťanka po porodu vyobrazená ve Žlutickém kancionálu. Městský úřad Žlutice, 1558.

Zdroj: PETRÁŇ, Josef: *Dějiny hmotné kultury II (1). Kultura každodenního života od 16. do 18. století*. Praha, Karolinum 1995, s. 46.

Příloha č. 18

Matka s novorozencem. Polovina 14. století.

Zdroj: PETRÁŇ, Josef: *Dějiny hmotné kultury I. (2). Kultura každodenního života od 13. do 15. století*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1985, s. 863.

Příloha č. 19

Lože šestinedělky zakryté koutní plachtou. Liber depictus, 1355-1360.

Zdroj: SOUKUPOVÁ, Lydia: Lůžko a postel. Pokus o sémioticko-funkční analýzu, in: *Poceta Josefu Petráňovi. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně. Opera Instituti Historici Pragrae. Řada C – Miscellanea*. Praha, Historický ústav ČSAV 1991, s. 133.

Příloha č. 20

Očišťování Panny Marie.

Zdroj: KOPIČKOVÁ, Božena: *Historické prameny k studiu postavení ženy v české a moravské středověké společnosti. Interdisciplinární pojetí studia*. Praha, Historický ústav 1992, s. 75.

Příloha č. 21

Dítě v zavinovačce.

Zdroj: VOREL, Petr: Dítě na aristokratickém dvoře na počátku raného novověku podle představ Viléma z Pernštejna. „Naučení rodičům“ a jeho obsahová interpretace, in: *2. pardubické bienále. Dítě a dětství napříč staletími. Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Série C. Fakulta humanitních studií. Supplementum 5*. Pardubice, Univerzita Pardubice 2002, s. 20.

Příloha č. 22

Dítě uložené do košíku zvaného „košálka“. Bible Václava IV., 1389-1400.

Zdroj: PETRÁŇ, Josef: *Dějiny hmotné kultury I. (2). Kultura každodenního života od 13. do 15. století*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1985, s. 864.

Příloha č. 23

Lidská figurální plastika – postava se sepjatýma rukama. Moravské zemské muzeum Brno.

Panenky s kruhovou náručí na tzv. kmotrovský peníz.

Zdroj: MĚCHUROVÁ, Zdeňka: Středověký svět dětí a her v archeologických pramenech, in: *Archaeologia historica 35, 2010*, Brno, Masarykova univerzita 2010, s. 101.

Příloha č. 24

Postavy chlapečků, tzv. ježíšci.

Zdroj: MĚCHUROVÁ, Zdeňka: Středověký svět dětí a her v archeologických pramenech, in: *Archaeologia historica 35, 2010*, Brno, Masarykova univerzita 2010, s. 102.

Příloha č. 25

Drobná hrnčířská plastika koníčka s jezdcem – otvorem v hrudi. Slovácké muzeum, Uherské Hradiště.

Drobná hrnčířská plastika koníčka – s otvorem v hrudi (na kopí), tzv. Lanzenpferdchen. Moravské zemské muzeum Brno.

Zdroj: MĚCHUROVÁ, Zdeňka: Středověký svět dětí a her v archeologických pramenech, in: *Archaeologia historica 35, 2010*, Brno, Masarykova univerzita 2010, s. 103.

Příloha č. 26

Torzo koníčka s otvorem v břiše. Moravské zemské muzeum Brno.

Drobná hrnčířská plastika koníčka s otvorem v břiše (tzv. Aufsteckpferdchen). Národní památkový ústav Olomouc.

Zdroj: MĚCHUROVÁ, Zdeňka: Středověký svět dětí a her v archeologických pramenech, in: *Archaeologia historica 35, 2010*, Brno, Masarykova univerzita 2010, s. 103.

Příloha č. 27

Drobná hrnčířská plastika koníčka s otvorem z boku v šíji. Moravské zemské muzeum Brno.

Drobná hrnčířská plastika koníčka s otvorem z boku v šíji. Národní památkový ústav Opava.

Zdroj: MĚCHUROVÁ, Zdeňka: Středověký svět dětí a her v archeologických pramenech, in: *Archaeologia historica 35, 2010*, Brno, Masarykova univerzita 2010, s. 104.

Příloha č. 28

Figurky koníčků z 15. století. Muzeum hlavního města Prahy.

Zdroj: RICHTEROVÁ, Julie: *Pražané na přelomu středověku a novověku. Život a kultura pražských měšťanů v 2. polovině 15. a 16. století*. Praha, Muzeum hlavního města Prahy 1997, s. 59.

Příloha č. 29

Štěrčátka v podobě ptáčků zdobených.

Štěrčátka v podobě ptáčků.

Zdroj: MĚCHUROVÁ, Zdeňka: Středověký svět dětí a her v archeologických pramenech, in: *Archaeologia historica 35, 2010*, Brno, Masarykova univerzita 2010, s. 100.

Příloha č. 30

Děvčátka se stříbrným štěrčátkem. Malba z 16. století.

Zdroj: MĚCHUROVÁ, Zdeňka: Středověký svět dětí a her v archeologických pramenech, in: *Archaeologia historica 35, 2010*, Brno, Masarykova univerzita 2010, s. 100.

Příloha č. 31

Hrající si chlapec na dřevěžezu. Kolem roku 1600.

Děvče s panenkou a kolébkou na dřevěžezu. Kolem roku 1600.

Zdroj: MĚCHUROVÁ, Zdeňka: Středověký svět dětí a her v archeologických pramenech, in: *Archaeologia historica 35, 2010*, Brno, Masarykova univerzita 2010, s. 99.

Příloha č. 32

Hans Burgmair: Hry mladého císaře Maximiliana I. Dřevěžez, kolem roku 1515.

Zdroj: MĚCHUROVÁ, Zdeňka: Středověký svět dětí a her v archeologických pramenech, in: *Archaeologia historica 35, 2010*, Brno, Masarykova univerzita 2010, s. 104.

Příloha č. 33

Dřevěné sánky. Západočeské muzeum v Plzni, 15. století.

Zdroj: PETRÁŇ, Josef: *Dějiny hmotné kultury I. (2). Kultura každodenního života od 13. do 15. století*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1985, s. 901.

Příloha č. 34

Dítě se sukničkou nebo kytličkou stejného typu jako rodiče, přepásáno a s mošničkou v pase. Bible Václava IV., 1389-1400.

Zdroj: PETRÁŇ, Josef: *Dějiny hmotné kultury I. (2). Kultura každodenního života od 13. do 15. století*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1985, s. 864.

Příloha č. 35

Bakalář se svými žáky. Oblek i čepice jsou dokladem nižší universitní hodnosti přednášejícího a studenti jsou oblečeni jen do prostých košilových oděvů. Lobkowiczská knihovna v Roudnici, začátek 15. století.

Zdroj: KYBALOVÁ, Ludmila: *Dějiny odívání. Středověk*. Praha, Lidové noviny 2001, s. 151.

Příloha č. 36

Jacob Seisenegger: Erzherzogin Eleonore, 1536.

Zdroj: [online]. [cit. 7. 4. 2012]. Dostupné z WWW:
<<http://upload.wikimedia.org>>.

Příloha č. 37

Jacob Seisenegger: Portrait of a mother with her eight children, 1565.

Zdroj: [online]. [cit. 7. 4. 2012]. Dostupné z WWW:
<<http://www.allposters.com>>.

Příloha č. 38

Alonso Sanchez Coello: Marie Manrique de Lara s dcerou. Nelahozeves, kolem roku 1568.

Zdroj: [online]. [cit. 7. 4. 2012]. Dostupné z WWW:
<<http://udu.ff.cuni.cz>>.

Příloha č. 39

Jedenáctiletá Marie Magdaléna a osmiletá Griselda, dcery Ladislava Popela z Lobkovic a Magdalény ze Salmu. 1580.

Zdroj: BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk: *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha a Litomyšl, Paseka 2002, s. 284.

Příloha č. 40

Portrét Rudolfa II. ve věku 14 let.

Zdroj: KYBALOVÁ, Ludmila: *Dějiny odívání. Renesance*. Praha, Lidové noviny 1996, s. 21.

Příloha č. 41

Šlechtična s dítětem. Památník Oldřicha Zahrádeckého ze Zahrádek, 1589.

Zdroj: KOLDINSKÁ, Marie: *Každodennost renesančního aristokrata*. Praha a Litomyšl, Paseka 2004, s. 39.

Příloha č. 42

Juan Pantoja de la Cruz: Albrecht z Fürstenberga jako dítě. Nelahozeves, konec 16. století.

Zdroj: PETRÁŇ, Josef: *Dějiny hmotné kultury II (1). Kultura každodenního života od 16. do 18. století*. Praha, Karolinum 1995, s. 197.

Příloha č. 1

Příloha č. 2

Příloha č. 3

Příloha č. 4

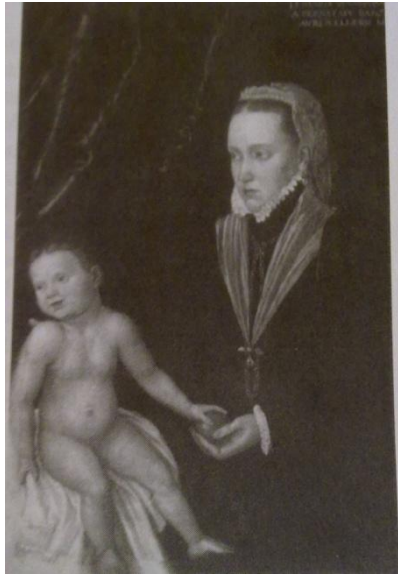
Příloha č. 5

Příloha č. 6

Příloha č. 7

Příloha č. 8

Příloha č. 9

Příloha č. 10

Příloha č. 11

Příloha č. 12

Příloha č. 13

Příloha č. 14

Příloha č. 15

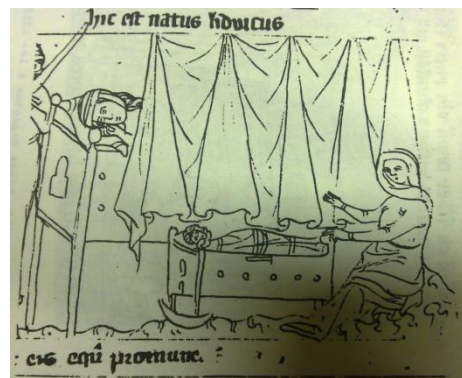
Příloha č. 16

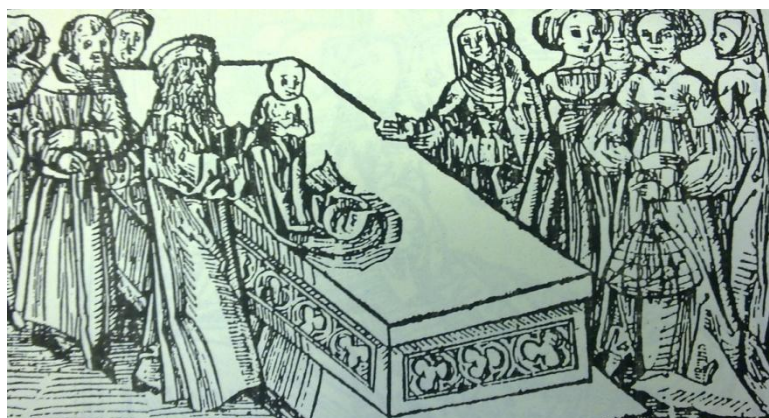
Příloha č. 17

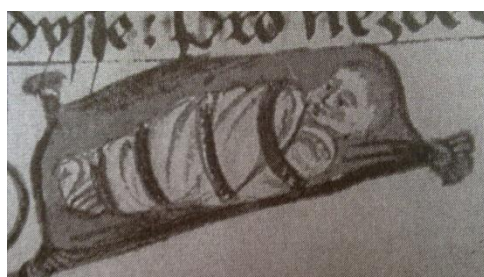
Příloha č. 18

Příloha č. 19

Příloha č. 20

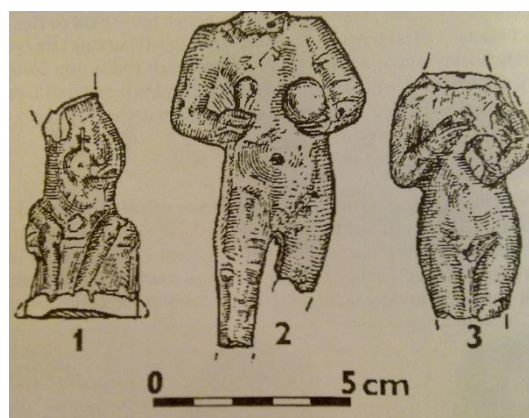
Příloha č. 21

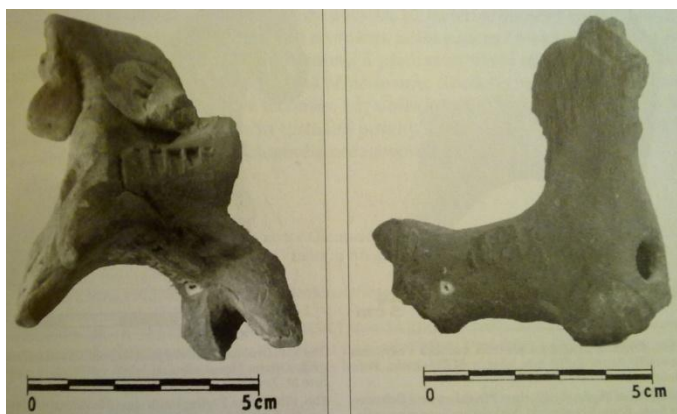
Příloha č. 22

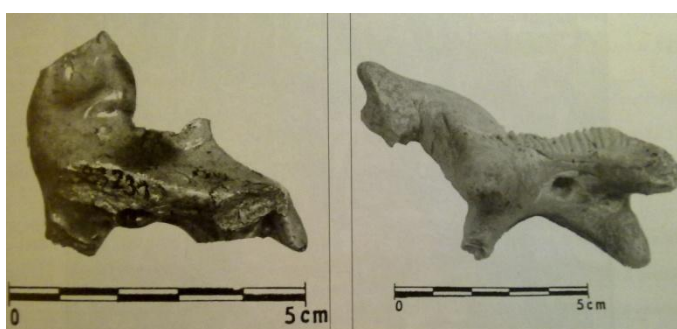
Příloha č. 23

Příloha č. 24

Příloha č. 25

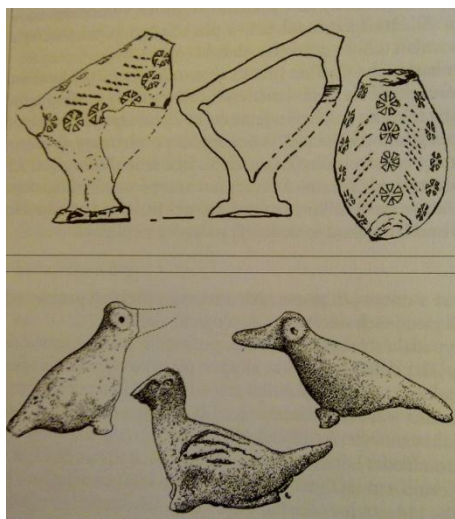
Příloha č. 26

Příloha č. 27

Příloha č. 28

Příloha č. 29

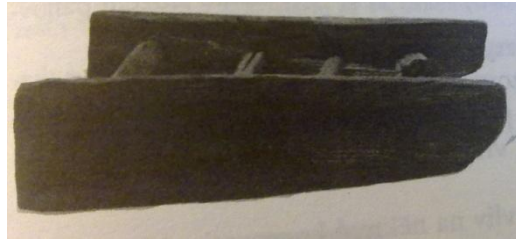
Příloha č. 30

Příloha č. 31

Příloha č. 32

Příloha č. 33

Příloha č. 34

Příloha č. 35

Příloha č. 36

Příloha č. 37

Příloha č. 38

Příloha č. 39

Příloha č. 40

Příloha č. 41

Příloha č. 42